

KÖLMARK, PEHR

Utkast til allmänna upfostrans
förbättring vid de lägre
undervisnings-verken i Sverige./(P.
Kölmark.) Stockholm, tryckt hos
Anders Zetterberg, 1794.

1794

EOD - Miljoner böcker bara en knapptryckning bort. I mer än 12 europeiska länder!

Tack för att du väljer EOD!

Europeiska bibliotek har miljontals böcker från 1400- till 1900-talet i sina samlingar. Alla dessa böcker går nu att få som e-böcker – de är bara ett musklick bort. Sök i katalogen från något av biblioteken i eBooks on Demand- nätverket (EOD) och beställ boken som e-bok – tillgängligt från hela världen, 24 timmar per dag och 7 dagar i veckan. Boken digitaliseras och blir tillgänglig för dig som e-bok.

EOD bokens fördelar!

- Få samma utseende och känsla som med originalet!
 - Använd ditt standardprogram för att läsa boken på skärmen, zooma och navigera genom boken.
 - *Sök:** Använd fulltextsökning för enskilda fraser.
 - *Klipp & klistra:** Kopiera bilder och delar av texten till andra applikationer (t.ex. ordbehandlingsprogram).
- *Ej tillgängligt i varje e-bok.

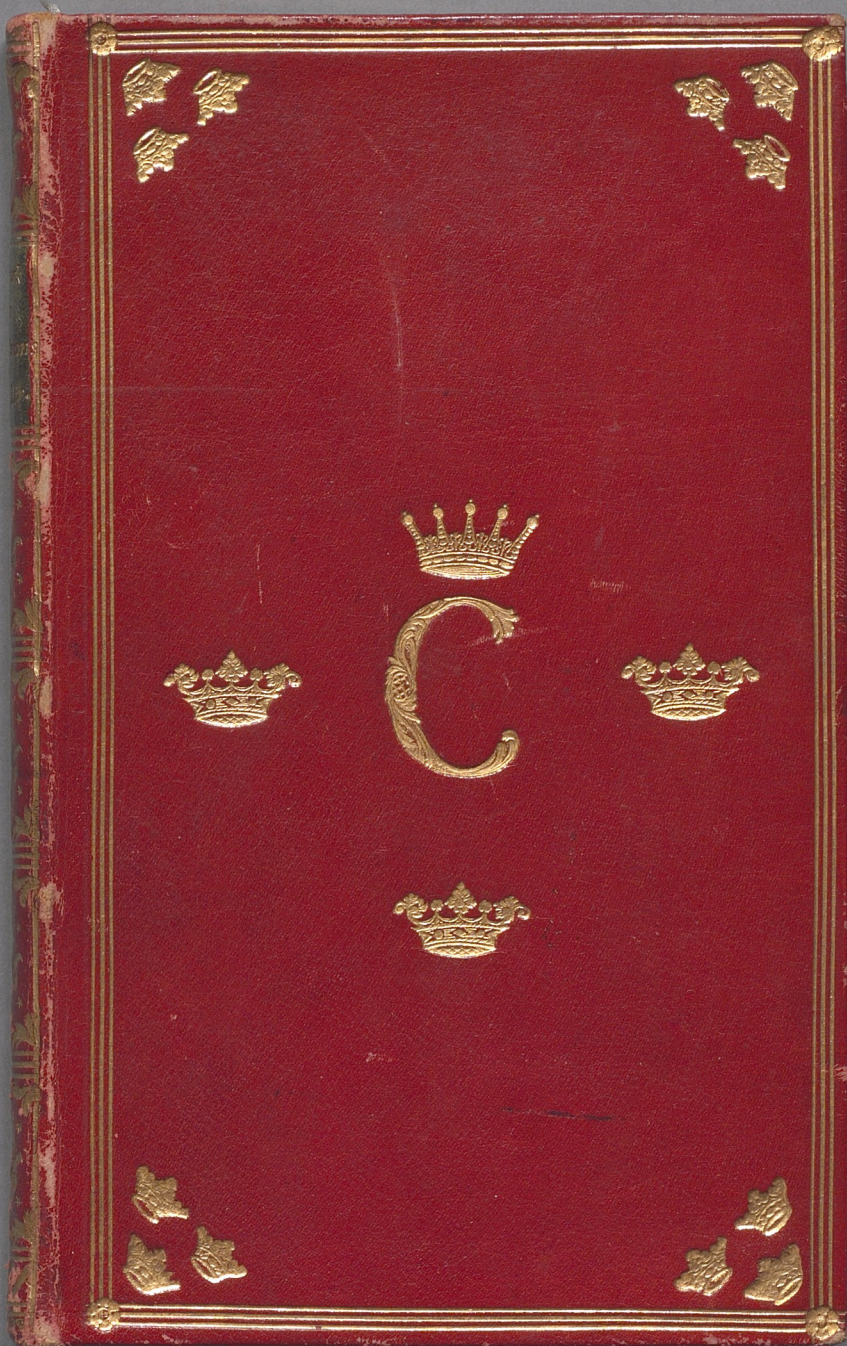
Villkor för användning

Genom att använda EOD-tjänsten accepterar du de villkor som ställs av biblioteket som äger den aktuella boken.

- Villkor för användning: <https://books2ebooks.eu/csp/sv/nls/sv/agb.html>

Fler e-böcker

Redan nu erbjuder 40 bibliotek från 12 europeiska länder denna service. Sök böcker tillgängliga för den här tjänsten: <https://search.books2ebooks.eu>
Mer information finns tillgängliga via <https://books2ebooks.eu> boken.

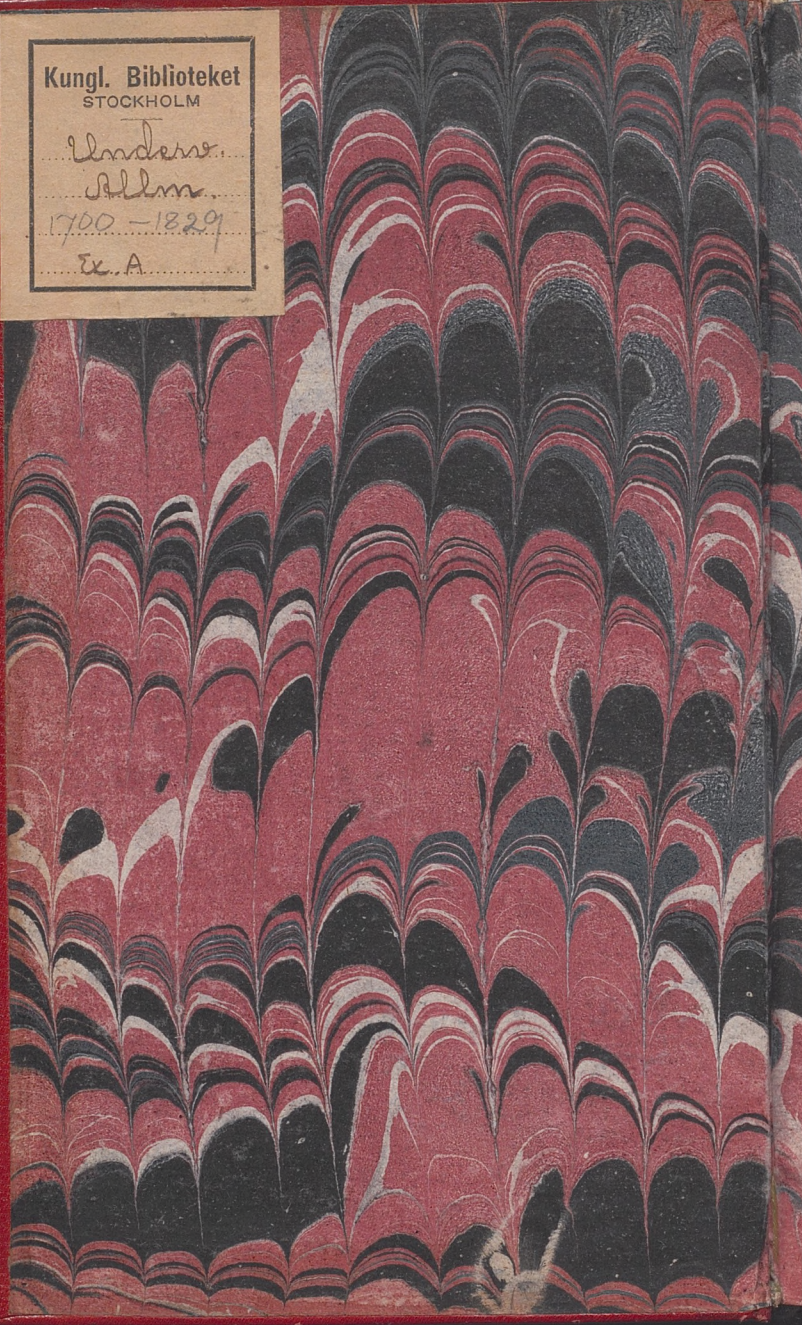
Kungl. Biblioteket
STOCKHOLM

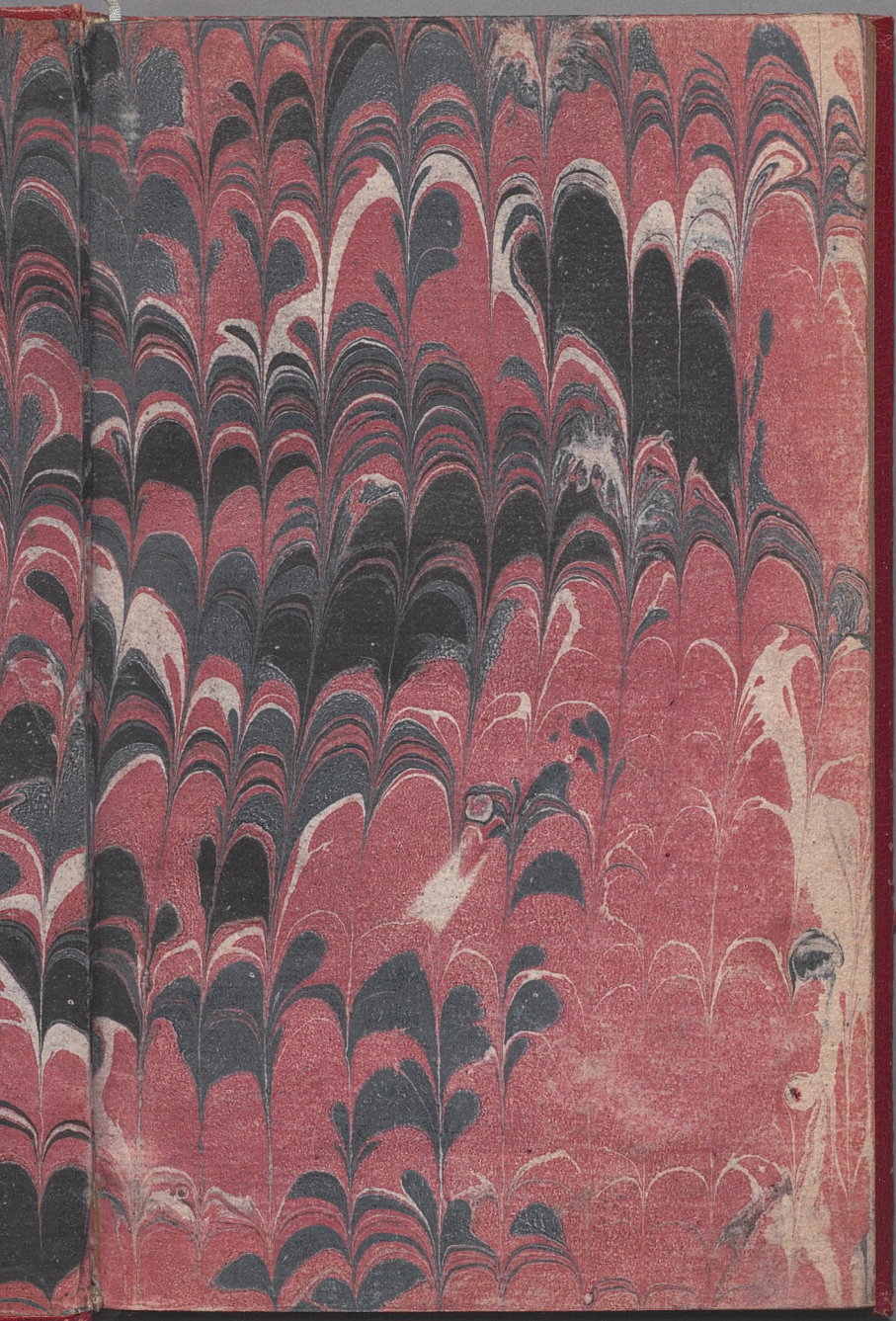
Lindero

Blom.

1700 - 1829

Ex. A.

Switzerland
1844

Kölmark, P.

D. Kolmark

UTKAST

TIT

ALLMÄNS UPPÖSTRÄNS

FÖRBÄTTRING

VID DE LÄGGE

UNDERVISNING-VÄRKET

*Plus nous aurons de lumieres, et plus nos pas
seront sûrs dans le chemin de la vertu. Syft. Social.*

SVENSK

STOCKHOLM

Tryckt hos Anders Natteland, 1808

ALLERNAÐIGSTE HERRE!

TIL

HANS KONGL. HÖGHET

REGENTEN.

THE
HANS KONIG. HOFMEYER
REGENSTADT.

ALLERNÄDIGSTE HERRE!

Om jag af et arbete, som åsyftar all-
männa Upfostrans förbättring, vågar åt
EDER KONGL. HÖGHET göra et un-

derdånigt offer, sker det i afigt at fram-
båra Sanningen, och af öfvertygelse om
de förbättringars nödvändighet jag påyr-
kar. Människjors inrättningar undergå
lika öde med dem sjelfva: de hafva sin
början, sit flor och sit fall. Nödvändig-
heten tillskapar dem, tillfälligheter gifva
dem sit skick, och en i sjelfva deras Na-
tur liggande bristfällighet framalstrar an-
tingen deras förändring eller afkaffande.

Fördomar äro alltid i strid med det all-
männa Förnuftet, likasom egennyttan
med det allmänna bästa. Förnuftets se-
ger öfver de förra måste föregå, innan
föreningen af de senare blir möjlig.
Denna seger vinnes icke med magt eller
våld, icke med blods utgjutelse eller grym-
ma straff, utan igenom en allmännare
tingens och sanningens Kännedom, hvil-
ken icke erhålles utan ren uplysning, och
denna genom en allmän undervisning,
hvil-

hvilken förbättring detta arbete har till föremål.

Vetenkapernas stora tilväxt, Natu-
rens närmare kännedom, en grundliga-
re granskning och utveckling af människjo-
fjälens förmågenheter, hvilken verkat
visfa tänkefatts förändring och vållat vis-
fa fördomars fall, jämte följderna af för-
ra tiders felaktiga inrättningar, updagade
af tiden och erfarenheten, åro både grund-
liga och bevekande skäl at hos oss fö-
retaga en allmän förbättring, hvilken, så-
som syftande på vår moraliska Varelles
förädling, aldrabäst kan verkställas, och
et så stort ändamål såkraft vinnas igenom
allmänna Upsöstran. Härtil åro nya Lå-
roböckers utarbetning efter en och sam-
ma grundplan författade ifrån den enkla-
ste Elementar-kunskap om vår varelse,
våra pligter och vårt ändamål, såsom män-
niskor, Medborgare och Kristne, in-

til Compendier och Systemer i Vetenskaper, så våsendtlig, at om denna icke föregår, förloras sjelfva ändamålet. Naturen af sjelfva faken och funda förnufvet fordra, at desfa Låroböcker böra författas på modersmålet. En Arab, en Chinesare, en Turk undervisar sina Landsmän på det Språk han af Naturen lårt: Greker och Romare brukade samma plågsed. Och om Egyptiska Prästerna nytjade et för allmänheten okänt språk, och derpå förvarade sin förmenta visdom, kunde väl affigten dermed vara at bibehålla egen myndighet, väl at bedraga, men icke allmänligen uplysa.

All Lårobyggnad i Vetenskaper, likafom i Stats-konst, hvilken icke är grundad på Naturen och Sanningen, måste snart eller sent ramla. Fördomar, Förflagsmeningar och hypotheser kunna väl i längre tid råda, men de hyfa i sin egen
na-

natur det grundämne, som dels har, och
dels skal förstöra dem. Förr än allmän-
na Opinionen närmar sig til det allmänna
Förnuftet, kan intet System blifva fel-
fritt, och i följd deraf icke varaktigt.
Om denna höjd af Visshet i de flesta Ve-
tenskaper ännu är at skåda på långt af-
stånd, är dock ändamålet för ådelt och
för mänskligheten för mycket välgörande
för at låta hindren afkräcka at dit sträf-
va.

Allernådigste HERRE! jag har i det-
ta arbete få kort och tydligt, som tiden,
tilfället och min kännedom om sjelfva
faken tillåtit, visat allmänna Upfostrans ån-
brister och felaktigheter, ån grunden och
fåttet til förbättring. Utan egen förmögen-
het, och utan understöd måste mit under-
dåniga nit erkänna sin gräns i en bristan-
de förmåga at häruti vidare arbeta. Äm-
net är dock för viktigt, och til EDER

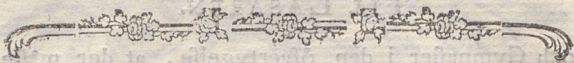
KONGL. HÖGHETS egna höga Affig-
ter, at grundlägga och efter möjligheten
befordra en hel Nations både moraliska
och fysiska väl, för mycket bidragande,
för at ej förtjena den största upmärksam-
het.

Med djupaste vördnad framhårdar

EDER KONGL. HÖGHETS

underdånigste tjenare

P. K Ö L M A R K.

TIL LÅSAREN.

Då Tankar om allmänna Upfostrans verkan på Samhällen i äldre och nyare tider, jämte Utkast til des förbättring i Sverige från trycket förledet är utkommo, veste man ej, huru vida tid och andra omständigheter kunde tillåta någon vidare förtättning och närmare utarbetning af detta ämne, hvars vigt alla tiders Vise och Statskloke Män til Samhällens styrka och bestånd hafva klarligen infett. Det kan väl ingen fråga upstå om Upfostrans nödvändighet i allmänhet, ej heller om des nödvändiga förbättring i Sverige i synnerhet, då de skäl, som i denna Afhandling äro anförda, tagas i behörigt öfvervägande. Egenteliga frågan bör blifva om rätta planen til förbättring, och rätta sättet, huru den bör verkställas: en plan nämligen icke i sig sjelf den bästa möjliga, utan lämplig och passande för närvarande tid, tänkesätt, seder och behof af uplysning, jämte tillgång och medel i utöfningen, inom vårt Fädernesland. Man har i synnerhet fäst upmärksamheten vid de lägre Rikets Undervisningsverk, Scholor och

TIL LÄSAREN.

och Gymnasier i den öfvertygelse, at der måste början til en lyckad förbättring ske: man har föreslagit förbättrade Läroböcker på Moders- målet, rättelse i Undervisningsfättet, tillika med nya Inrättningar såsom nödvändiga medel til ändamålet. Man öfverlämnar desfa tankar om förbättring i vår publika Upfostran åt allmänheten med lika så upriktig vördnad, som upfåtet med deras författande är välmenande.

INNEHÅLL.

I. CAPITLET.

*Om vårt nu varande publika Undervisnings-
verks felaktigheter och brister i almänhet.*

2. CAPITLET.

*Om våra nu varande Scholor och Gym-
nasier äro fullkomligt nyttiga för dem, som in-
tråda i Läro-Ståndet, samt huruvida och i
hvad afseende gamla Språkens Kännedom är
nyttig och nödvändig.*

3. CAPITLET.

*Om de förbättringar, hvilka så i Veten-
skaper, som Språk vid våra allmänna Upfo-
stringsverk äro nödvändiga:*

4. CA-

INNEHÅLL.

4. CAPITLET.

Om nya och nödvändiga Inrättningar.

5. CAPITLET.

*Om Lärofättet och Lärarne vid Scholor
och Gymnasier.*

6. CAPITLET.

Om Scholor.

7. CAPITLET.

Om Allmogens Undervisning.

INLEDNING.

Vanan förenad med beqvåmligheten at trampa en länge banad väg, okunnighet och et på Fördom mer än sund granskning grundadt förtroende til Förfäders tänkesätt och Lärofatler såsom de bästa, jämte personlig egennytta, plåga ofta med förenad styrka sätta sig emot de nödvändigaste och nyttigaste Réformer. Sjelfva Naturen af Sakerna och inskränkningen af Människjo. förståndet, som sällan kan påfinna det bästa för sin tid, än mindre för esterverlden, visa dock nödvändigheten af de senare, då Historien i alla tider framläger sanningen af de förra. Réformerna hafva likväl såsom nödvändiga ehuru än fortare än långsammare blifvit verkstälde, fastän Réformatorerna i anseende til Vanans, Vantrons, Fördomars och egennyttans välde öfver mängden af Människjor, hafva sjelfve derföre ofta blifvit likaså oskyldiga som olyckliga offer. Hvem skulle vålneka nyttran och nödvändigheten af den Réforme i Seder och Vetenskaper, som Socrates började i Athén, och hvem känner icke derföre

före hans belöning? Frålsaren och hans Ap-
 postlar gjorde til verdens Uplysning och
 Sålhet en total Réforme i Guda-låran, Se-
 do-låran och Lefnadsått; men en fördoms-
 full, otacksam och egennyttig samtid förföljde
 och dödade dem derföre. Knappt har något
 stort Snille framträdt och vilar sin tids fel och
 villfareller, som icke af okunnighet, egennyt-
 ra och superstition blifvit angripet. Våra Ré-
 formations-Hjeltar i Religionen en Hufs, en
 Luther med flere hafva detta erfarit. Lika-
 så de, som rensat de philosophiska Vetenska-
 perna ifrån den förvirring, det scholastiska
 gräl och ufelheter, hvaruti de varit nedfänk-
 ta. Cartesius måste fly sit Fädernesland, för-
 följd af Aristotelis anhängare. Flere af hans
 Landsmän hade samma öde. En Galileus ka-
 ftas i fängelse. En Locke, som återförde det
 förvillade och bedragna människjo-förståndet
 til naturen och erfarenheten, jämte andra för
 Lårdom och Människjo-kärlek kände Philo-
 sopher hafva erfarit okunnighetens och Super-
 stitionens mågtriga anfall. Men i hvad til-
 stånd hade verden varit, om inga ändringar
 och förbättringar på Uplysningens vägnar blif-
 vit gjorda? Antingen hade ännu et hedniskt
 mörker öfverhöljt oss, eller ägde vi i ställe
 för Gudalåra papistiska Lärofattar och Mun-
 kedikter, och i Philosophien alla de scholasti-
 ska

fka ufelheter, som til Sanningens skymf och förståndets vanheder altför länge i verlden blifvit firade och följde. Hvad möda och faror sådana ändringar och förbättringar med sig fört hos oss, och hvad motstånd de af okunnigheten och det falska ouplysta nitet förspott, ligger i uppenbar dager för alla Historiens Kännare. På detta sätt har den okunniga mänskligheten, igenom förkastande af uplysning och förbättring, samt förföljande af dess verkliga Vänner och Vålgörare, tillkapat sina iråkade olyckor, och gjort sig til lidande förtjent.

Inbillom oss icke heller, at vi så nära uphunnit gränten af fullkomlighet i Vetenskaper, eller i sätet at lära dem, at icke många ändringar och förbättringar deruti äro nödvändiga. Man klagar öfver Religionens förfall och sedernas förderf. Denna klagan är billig och til vår olycka grundad. Men så få fångna klagorop kunna icke bota sjukdomen. Lätom oss derföre, i ställe för det stora fel at i viktiga Saker tala för mycket och göra för litet, til denna sjukdoms afhjelpande försk uplöka de rätta orsaker, hvarifrån detta kånbara onda kommit, för at sedan med så mycket större säkerhet det kunna rätta och utrota. Dessa orsaker böra förnämligast igenfinnas antingen i Människjo-naturen, eller i Vetenska-

skapernas natur, eller i fättet at dem afhandla, framställa och meddela, hvilket innefattar vår Upfostran, seder och lefnadsfätt: eller ock i Samhällets politiska författningar, i Lagar och deras tillämpning, i Regeringars ut-
 utröfning och deras stora inflytande på mänsk-
 ligheten.

Om orsakerna til detta onda grunda sig i Människjo-naturen, och alla företag emot Naturen nödvändigt måste misfälyckas; så är all önskan om förbättring fäfang, och själfva hoppet derom förloradt. Vetenskaperna, i synnerhet Religion och Sedolära innefatta själfva väfendliga Källorna til mänskliga lifvets lycksalighet; således kunna ej orsakerna til förderfvet uti dem igenfinnas: vi skole derfor söka dem i fättet at afhandla och framställa desä grundvetenskaper til vår Sällhet, i vår allmänna och enskildta upfostran och lefnadsfätt, tillika med inflytandet af en Stats politiska ställning, hvilka utan tvifvel både kunne och böra förbättras.

Smickrom oss icke, at vår Theologie icke behöfver förbättring, til fättet at den afhandla och föreställa. Det bästa och för människjors Sällhet vigtigaste ämne illa och emot samtidas odlade tankegåfva afhandladt, åstadkommer lednad. Guds ord är i sig själf alltid kraftigt; men vågen til människjo-hjer-
 tar,

rat, der det skal visa sin kraft, eller ordningen och föreställnings - sättet til at uplysa och förbättra, försvagar och icke sällan hindrar ordets välgörande verkan. Låt om ofs icke för denna märkbara kall sinnighet i Religion kasta skulden på naturen för at dölja egna misstag, utan håldre upsóka felen, der de synbarligen finnas, och med förenade krafter om-arbeta, rätta och förbättra våra föräldrade Andakts, Prediko - och Läroböcker, som För-fäderna efter sin tids rådande tänkesätt och uplysning författat, men hvilkas inskränkta kunskaper hindrat at kunna frambringa arbeten af den fullkomlighet, at icke en tänkande efterverld med nya upptäckter, förädlade kunskaper och vidsträcktare synkrets skulle behöfva at dem ändra och förbättra. Kall sinnighet för Gudalåran, som innefattar grunden til all verklig Sällhet, uppkommer saledes icke af des natur, utan af des vanhåfd eller felaktiga föreställning. I de Philofophiska Vetenskaper, i synnerhet i sättet at dem lära vid våra Undervisnings-verk, ligger visserligen en stor orsak til deras mindre kännedom och verkan, hvilket på sit ställe skal visas. Hvad inflytande Regeringar och Politiska Inrättningar hafva på et Folks seder och tänkesätt til des välfärd eller förderf, des uplysning eller förvillande, derom bära forntidens mågtigaste

Staters öden ojäfaktigt vitnesbörd. Från des-
sa orfaker hårflyter vissterligen det öfverkla-
gade onda, hvilket ej kan annat än alltra af sig
flygtighet i tänkesfätt, låttfinnighet i lefnad,
förakt för Religion, Dygd och Seder, döda
den ägta patriotiska Känslan i människjo-hjer-
tat, och förvandla den Medborgerliga dygden,
som med det almännas väl förenar eget, uti
en förstörande Egoisme.

Uplyste och välränkande Medborgare,
som icke söka egen vinning för dagen, utan
sit Fäderneslands välfärd för Secler, som äga
nog uphöjda Sjålar at ej låta Stånds-nit, par-
tier, ögonblickliga personliga fördelar på det
allmännas bekostnad, desfa Samhållens urgam-
la pester och förstörare, förblinda eller för-
leda sig, sådane Medborgare, fåger jag, an-
se väl med smärta detta allmänna onda, som
förderfvat våra enkla feder, jäckat våra La-
gar, och som i sit tiltagande skulle skaka
Samhällets grundvalar, om icke uplösa desfs
band; men skola icke heller sakna mod eller
fela på medel at håma strömen, och sätta för
detta onda tilbörliga gränfor.

En lika så högt uplyst, som sina Under-
fåtare och Fädernesland ållkande Öfverhet
har redan med bekymmer sett detta almänna
onda; men ock med et sig värdigt beslut och
förefats at det håma och utrota. Emot et
all-

allmänt ondt måste man söka sådana botemedel, som lika allmänt motverka. Desse botemedel kunna såkräft igenfinnas uti en allmän förbättrad Upfostran. Der är rätta plantskolan för Kristeliga och Medborgerliga dygder, för Uplysning och feder: der böra ämnen dannas och beredas til Religionens vård, til Lagars skipande, til Fäderneslandets försvar, til Tronens styrka, til ädla Tänkelsätt och Vålgörande, til Vetenskapers förkofran, samt Handel och Hushållning.

Vigten, nödvändigheten och nyttan af denna Förbättring kunna visserligen icke undgå uplyste Tänkares och redlige Medborgares upmärksamhet, som veta at Upfostran lägger grund til lifvets Sällhet eller förderf, och at et tilkommande Slägte skal derföre antingen med tackfamma hjertan vålsigna sina Förfäders gärningar, eller ock, då nöd och olyckor, såsom följder af deras oförstånd eller illvilja, det plåga, utropa veklagan öfver deras minne.

Men förrän vi särskildt framställa de fel, som vidhåfta vår allmänna Upfostran, och de Förbättringar, som i följd deraf äro nödvändiga, skole vi undanrödja en nog allmän fördom, och förekomma inkast, som intet bevisa, men ofta hindra nödvändiga Förbättringar. Man vil af personliga exempel, af

store Snillen, som blifvit danade vid våra allmänna Undervisnings-verk, bevisa deras goda inrättning, och onödigheten at dem ändra eller förbättra. Det lönar ej mödan at uppehålla sig med at visa falskheten af et argument, som af några enskilda exempel tillskappar en allmän Slutats. Dessa stora Snillen äro en Naturens gåfva til Människo-slägtets hugsvalelse, ingalunda af de allmänna Scholor, och hvilka, enligt Historien, under en vid allmänna Läro-verk, i allmän lefnad, vid Hof och Altare ofta rådande okunnighet, Superstition och Förståndets villfarelse framträdt, uptåndt den flocknande Förnuftets lackla, blotrat okunnigheten och skingrat det scholastiska falska vettet likasom vidskeppelsen. En Luther, en Cartesius, en Locke m. fl. som losfat Människjo-förståndet ur de fjettrar, som vidskeppelsen och det scholastiska Sophisteriet sammanfmidt, äro häruti nog talande vittnen.

I. CAPITLET.

Om vårt nu varande. Publika Undervisnings-verks felaktigheter och brister i allmänhet.

Våra allmänna Undervisnings-verk, Scholor och Gymnasier, kosta Kongl. Maj:it och Kronan för mycket, för at de icke böra göras så allmänt nyttiga, som möjligt är, och det för alla Claster af Medborgare. At de det nu icke äro, vitnar en lika så allmän som grundad klagan, och en erfarenhet, som icke till motfågelse, om de Studerandes både förminskade antal och skicklighet vid desfa publika Undervisnings-verk. Man må kasta hvad Skugga som hållt på tidehvarfvets förderfvade Seder, smak för det ytaktiga, och ledfnad för arbete och grundligheter; desfa klagomål, som til totaliteten äro falska, til vissa Individuer i alla tider sanna, skola dock, så vida de äro grundade, hänföra til de rätta Källor, från hvilka de utflutit, leda Tänkares upmärksamhet til deras första och rätta

orsaker, hvilka påtagligen härleda sig från
 sjelfva inrättningen af denna allmänna Upfo-
 stran.

Betraktar man så väl äldre, som i syn-
 nerhet Schol - ordoingen af år 1724 för alla
 Gymnasi r och lägre Scholor öfver hela Ri-
 ket, skal man snart finna hufvudaffigten, til
 hvilken all nänligen syftas: finna, låger jag, at
 hela inrättningen, från början til slut, ifrån
 första inträder i lägsta Clasen til bortrefan
 från Gymnasium egentligen leder derhån at
 tildana Ungdomen antingen til Präst - sylvor i
 Stiftren, eller Läro - sylvor vid Undervisnings-
 verken. Derföre äro blott til Latinska, Gre-
 kiska och Hebräiska språkens Lärande an-
 ordningar gjorda, och enligt samma affigt äro
 endast, hvad vetenskaper angår, Läro - böcker
 i Theologie, Moral, Hebräisk och Grekisk
 Grammatik, Logik, Poetik och Rhetorik alla
 på Latin, m. m. anbefalte at läsas. Således
 är hela denna publika Upfostran egentligen
 gjord för en enda Clafs Medborgare, nämli-
 gen Läröständer, och alla de som vilja bevista
 desla Läro - verk, skola antingen lära detta
 eller inter. Härvid får man anmärka: I: O:
 De förnämste Medborgare i Landet låta van-
 ligen upfostra sina barn til Rikets tjenst antin-
 gen i den militaira eller civila vägen; och i
 den civila skola de bekläda åtskilliga sylvor
 ån

ån i Collegier, ån vid Domstolar, ån vid Hof,
 ån i Politiska, ån Finance- och Oeconomie-
 förrättningar, och vid hvilka de ofta flyttas
 från de ene til de andre. Alla desä hafva
 mer och mindre nödvändigt at från Ungdo-
 men väl låra de moderna Språken; men detta
 är vid de publika Låro-verken omöjligt, e-
 medan dertil ingen inrättning är gjord. 2:o
 är det nyttigt för alla Medborgare i allmän-
 het, och i lynnerhet nödvändigt för dem, som
 skola skipa lag och rätt, eller förvalta Rikets
 Drätselverk och allmänna hushållning at i
 Ungdomen åtminstone af desä Vetenskaper
 inhämta Elementerna; men härtill gifves ingen
 möjlighet, ej heller någonsin blifvit påtänkt
 vid Gymnasier. 3:o Alla de, som upfostra
 sina barn til at ingå i Handels-Societeten, och
 således oundgängligen behöfva fullkomlig kån-
 nedom af moderna Språken, jemte Arithme-
 tik och Bokhålleri, kunna ej lånda dem til
 desä publika Låro-verk. 4:o Många Stude-
 ra vid Scholor och Gymnasier, som utan at
 bevista Academier, ingå antingen i Bruks-
 Societeten, såsom Bokhållare, Inspectorer,
 Bruksiddkare, eller blifva de vid Landskörtel
 och Åkerbruk: manne icke desä i ställe för
 några Latinska eller Grekiska glofor, som
 de strax glömma, behöfde undervisning så
 väl i Lagvetenskap, Arithmetik och Bokhål-
 leri,

leri, som hushållning? Derföre når allmänli-
 gen först hela Rikets Adel, hvilket Stånd få
 väl inom som utom Riket utmärkt sig för at
 både ålka och åga grundlig Kännedom i mi-
 litairiska, politiska, moraliska och oeconomi-
 ska Vetenskaper, och oundgängligen måste
 från Ungdomen låra de moderna Språken, på
 hvilka alla dessa Vetenskaper åfven bäst äro
 afhandlade, vid Scholor och Gymnasier af al-
 la dessa ej kan låra de första grunder: när
 för det andra den myckenhet så af frälse som
 ofrälsemån, hvilka beklåda ån Domare-ån an-
 dra Syflor uti Staten, så väl för sine åmbeten,
 som för vetenskaper och vitterhet, omöjligen
 kunna umbåra Kännedom af de moderna Språ-
 ken, och Lagvetenskap, m. m. När för det
 tredje hela vår Handels-Societet, eller andra,
 som til handel och Contorister vilja upfostra
 sina barn, icke hafva minsta tilfälle at vid vå-
 ra publika Scholor och Gymnasier låra dem
 låra moderna Språken, eller på modersmålet
 inhämta kännedom af en allmänt nyttig Sedo-
 låra m. m. När för det fjerde många andra
 Medborgares barn, som gå til de allmänna Nå-
 ringar, vare sig Bergverk, Bruksförvaltning,
 eller Landsköttel och Åkerbruk, och hvilka
 i ungdomen merändels beviltta Scholor och
 Gymnasier, men icke Academier, och som
 icke behöfva Latin, ånnu mindre Grekiska
 och

och Hebräiska, icke kunna lära några elementer i Lagvetenskap eller allmän Hus-hållning; så kunna följagteligen de fleste Medborgare i Riket icke låta sina barn til de publika Läroverk, hvarest de icke hafva tillfälle at lära de Språk och Vetenskaper, som de til sina Syflor, och för sin framtid nödvändighet behöfva.

När man härtil lägger, at Lärböckerna vid dessa publika Verk äro dubbelt olämpliga til sit rätta ändamål, som är at uplysa Ungdomens förstånd, och at förbättra dess hjerta, emedan de äro skrifna på Latin, hvilket språk icke är för barnåldren, och efter en viss Scholmethod, som väl beskrifver dygd, men gör henne hvarken älskad eller vördad; så bör man icke undra, at de Studerandes antal vid Scholor och Gymnasier så mycket förminskas, inarare at de någorlunda kunnat behålla sig. Af dessa dels brister, dels felaktigheter vid de publika Läroverken har det blifvit en nödvändig följd, at den privata Uppfostran hemma i föräldrars hus, eller ock hos enskildta personer, som emottagit Ungdomen i Pension, har, ehuru felaktig och bristande den ock kan vara, blifvit den publika såtom ännu felaktigare föredragen. Häraf händer vidare, at privata Informatorer föra en myckenhet minderåriga Ynglingar med sig til A-

cademierna, hvarest de med liten nytta använda sin tid, emedan deras ålder och ganska små insigter icke medgifva, at de kunna begagna sig af Academiska föreläsningar. Denna förtidiga ankomst til Academierna, vare sig från privata hus eller Gymnasier, medförer flera skadeliga följder ledande til de grundliga Vetenskapernas aftagande: De Lärandes omogna tankegåfva, och okunnighet i elementar-vetenskaperna nödga Lärarne vid Academier at fyllsätta sig med deslas Afhandling, hvarigenom de, för at lämpa sig efter de fleste af sina Åhörares fattnings-gåfva, hindras ifrån föreställningen af grundligare och djup Sinnigare Vetenskaper.

2. CAPITLET.

Om våra nu varande Scholor och Gymnasier äro fullkomligt nyttiga för dem, som intråda i Läro-Ståndet, samt huru vida och i hvad affeende de gamla Språkens Kännedom är nyttig och nödvändig.

It vad redan anfördt blifvit är visserligen tillräckligt at bevisa, det våra publika Undervisningsverk, i anseende til närvarande tids

tids kunskaper, vtänkesätt, och hvad hos oss til allmänna Upfostran fordras, ingalunda svara emot sit ändamål, eller göra den allmänna nytta, som de igenom rättelse och förbättring i undervisningsfättet, jemte nya och nödvändiga Läroböcker och inrättningar ofelbart skola göra. Vi vilje nu underlöka, om desä Undervisnings - verk för den enda Cläs af Medborgare, nämligen de egentligen så kallade Lärde, för hvilka de i synnerhet synas vara inrättade, äro så allmänt nyttiga, som de kunna och böra vara.

De samma brister och fel, som redan äro anmärkta, erfara äfven de Lärde. Det är ingen af dem, vare sig Präster, Schol - lärare eller Academici, som icke för Vetenskaper, i hvad våg som hållt, måste lära sig de moderna Språken. Men detta kunna de icke lära vid Gymnasier, emedan dertil ingen Inrättning är gjord. Sättet, huru de Saker, som läras, blifva förestälda, är visserligen icke det bästa. Ungdomen skal upläsa ur minnet på en Scholastisk latin den så kallade lilla Repetitio Theologica: jag vet icke, om man kan påfinna et svårare sätt at lära den at känna Gud. Logica, Rhetorica, Poëtica, alt ur minnet på Latin. När man härtil lägger Latinska, Grekiska och Hebräiska Språken, Benzeli störra Repetitio, jemte Historia

ria Ecclesiastica och et Latinskt Compendium i Moralen, har man nämnt de hufvudsakligaste studier, som upptaga Ungdomens första och bästa läro-år. Således lär icke Ungdomen på et Systematiskt sätt elementerna af en så nyttig och nödvändig vetenskap, som Kännedomen af Själens Natur, egenskaper och verkningar, eller Pychologien, ej heller Cosmologien, ej heller Theologia Naturalis. Derföre når den skal lära Moralen utan föregången psychologisk kunskap, som all Moral förutsätter såsom känd, och den uppenbarade Troslåran med bibliska Språk och mysterer, utan at, efter naturlig ordning, och enligt des förnuft och fattnings-gåfva, förut lära en Theologia Naturalis, är ej svårt at finna, huru bristande detta undervisnings sätt är, och huru systeme deruti saknas. Detta ofsammanhängande lärosätt kan icke heller undvikas, så länge ingen allmän Principe är antagen, och inga derefter utarbetade Läro-böcker äro at tilgå; utan mån af mer eller mindre kännedom af sit ämne, alltid af olika tänkesätt, hafva på olika tider och efter olika grunder sammankrifvit några Compendier, hvilka således icke med hvarandra kunna väl öfverensstämma, eller befordra det allmänna ändamålet.

Språk äro nödige at lära, i den mån man igenom dem kan inhämta allmänt uplyfande och gagnande Vetenskaper. Om på vårt modersmål vetenskaper kunde drifvas til den höjd, at andra Nationer hos oss behöfde lära dem, skulle vårt Språk läras af dem, såsom nu vi måste lära deras. Språkens mer och mindre nödvändighet at lära, beror följaktligen af den allmänna uplysning, och den allmänna nytta, som igenom denna kännedom kan vinnas. För at med säkerhet finna, huru vida och i hvad afseende de gamla Språken äro nödvändige at lära, och hvilka vetenskapers bestånd och tillväxt af deras kännedom beror, skole vi enligt nyssnämnde grund närmare betrakta, hvilka ämnen eller vetenskaper på dem bäst äro afhandlade, och för hvilka Lärdoms-Idkare de äro oumbärliga. Man söker förgäfves både hos de Latiner och Greker någon grundlig afhandling i de egentligen så kallade Vetenskaper. Deras Gudalära, Moral och Philosophie äro dels förkastliga, dels styckevis och utan erforderlig ordning framställda. Lucretius har vål på Latin fungit om Gud; men hans Theologie eller lära om Guds högtidliga förnekelse borde aldrig läsas. En stor del af Ovidii skrifter tillika med Petronius äro för mycket lätt sinniga och för goda seder och anstän-

ständighet för mycket färande, och derföre
 borde de aldrig af en eldig Ungdom blifva
 kända. Cicero har skrifvit som Statsman, vit-
 ter, moralist och Philophe, hans arbeten
 kunna med nytta och nöje få väl för saker-
 na som språket läsas, men icke för våra ve-
 tenkskapers bestånd eller tilväxt; ty hvarken
 hans politik, eller moral, eller philosophie,
 eller Gudalära är hos oss antagen, utan vi
 anse oss i desla vetenskaper at vara öfver de
 Romare. I Matematik, Physik, Natural-
 historia och Oeconomie äger vår tid företrä-
 de. Likaså är med Grekiskan. Hvarken i
 Theologie, eller moral, eller Philosophie, el-
 ler fysik, eller Natural-vetenskap, eller
 Matematik anse vi dem at vara våra likar,
 än mindre at af dem lära något i desla äm-
 nen. De gamlas militairiska kunskaper, vare
 sig til lands eller sjös, äro ej heller at jem-
 föra med våra. Jag nämner icke, då frågan
 är om vetenskaper och odlade Språk, He-
 bræiskan för des fattigdom skull, och hvarpå
 ej mer än en enda bok läses, nämligen gam-
 la Testamentet. Då följaktligen så Greker,
 som Romare, i de egentligen så kallade Ve-
 tenkskaper, varit långt under vår tids Lärdom
 och uplysning, hvilken nådt den höjd hon nu
 äger i långt senare tider, måste det blifva en
 fallsk fats at vetenskapernas bestånd och til-
 växt

våxt grundar sig på kannedomen af desfa gamla Språk.

Härmed är dock ingalunda vår tanke at framställa desfa Språk under en synpunkt, som skulle beraga dem den nytta, som deras kannedom medförer, hvilken är utom all fråga; utan at härigenom visa, at uti et Språks kannedom, vare sig Latin, Grekiska eller något annat, icke ligger någon vetenskap, utan språket blir et nödvändigt medel at känna för at inhämta den uplysning och kunskap, som på samma språk bättre än på andra finnas afhandlade. I anledning häraf kan man bestämma för hvilka Lärdomsidkare de gamla Språken äro nödvändiga och nyttiga. 1:o Latiniska språket är, enligt det tillstånd, hvaruti vetenskaperna sig hos oss för närvarande befinna, nödvändigt at känna för alla dem, som förblifva vid Lärostandet, antingen det är vid Scholor, Gymnasier och Academier, eller Prästlyfslor. Det är ock nyttigt för dem, som ingå i Rikets stora Cancellie, eller studera Lagfarenheten och söka sin befordran vid Rikets Hofrätter. 2:o Så länge vår moderna Vitterhet och fria Konstler ej hunnit öfver de gamlas, utan de ännu i flera afseenden hållas för mäterstycken och mönster både i Latinen och Grekiskan, är klart, at desfa Språk för sådana Yrkens Idkare äro nyttiga at lära. Hi-

Historiekrifvaren och Antiquarien hämta äfven af desfa Språks kändedom mycken uplysning. 3:o Grekiska Språket bör i sin vidd kännas af dem, som vid Undervisnings-verken deruti vilja blifva Lärare. 4:o Samma skäl gäller om Hebräiska Språket, hvilket egentligen tilhör det Theologiska Studium, och bör ej utom den Sphären sträcka sig.

Det är en stor tidsspillan och utan nytta, at icke blott Prästmän, utan ock Magistrar i allmänhet skola aflägga prof på skicklighet i detta Språk; ty sedan grundlärdet män, så väl hos oss, som i synnerhet hos Engelsmän, Danskar och Tylskar, igenom mycket arbete, granskning och forskning, och med tilhjelp af all den uplysning, som igenom mångfaldiga refor, en därmare kändedom af Österländska Folkslagens urgamla lynne, seder, vanor, Natural-historia, Religion, Uppfostran, Regerings- och Lefnadsfätt kunnat vinnas, en hvar på sin modersmål öfverfart och tolkat Bibeln, bör man dervid kunna trygga sig. Och så är det i sig sjelft orimligt at begära, det Prästmän, som efter slutad läsning vid Gymnasier och Academier tiltråda et Lärroåmbete i Föreläsningen, och måste använda hela sin tid til at utarbeta predikningar och förrätta andra Åmbeter åtföljande göromål, böra likväl upnä desfa Tolkares Insigter i Språk-

Språket, än mindre granska och måstra dem. Och hvartil tjenar denna utarbetning och Bibeltolkning om ej at lindra efterkommande ifrån dessa mödor för at vinna så mycket mer tid at fullkomna sig i andra mer allmänt nyttiga Vetenskaper? Det är ock vida öfver en vanlig människas förmåga at vara riktig kännare af Philosophie och Moral, af naturlig och uppenbarad Theologie, Polemik, Verldsliga- och Kyrko-historien, och desutom god Predikant, samt bevandrad i Grekiska och Hebräiska Språken och Philologien. Utom alt detta har så väl bibeltolkning, som snart sagt alla Skrifter i Theologie och Predikavägen i våra tider vunnit en för de gamla okänd tilväxt, och dessa Skrifter äro i synnerhet på de moderna Språken författade; följligen är det ganska nyttigt äfven för dem, som använda sin tid på Theologiska Kunskaper och Predikofyslor at förskaffa sig kändedom af dessa moderna Språk.

Måtte ingen tänka, at vi igenom dessa anmärkta fel vilja kasta skugga på våra Förfäders gärningar. De hafva för den allmänna Upfostran nitiskt och berömligen gjort det som varit i deras förmåga, och deras uplysning medgifvit. Men om vi icke vid de allmänna Undervisnings-verk förbättra deras, efter sin tid, insigter och feder antagna lärofätt,

lämpe det efter en större uplysning, förändrade tänkefärd och fæder, och, då tiden och Människjo - snillets verksamhet updagat nya och för våra Fäder okända saker, icke enligt desla inrätt och förbättrade allmänna Undervisningen för at göra den allmänste nytta; då, låger jag, måste upkomma en underlig contrast imellan forntidens lärdom och vår tids tänkefärd och fæder, hvilken contrast, om den icke skulle underhålla et slags lärdt barbari *),
likväl

*) Detta uttryck af lärdt barbari bör icke miss-tydas ej heller stöta. Det är ingen nyhet, at Lärdom, som alltid bör äfysa Människjo förståndets Uplysning, tänkefærdens och fædernas förbättring, urartat sig til oförståndliga ordformler, til onyttiga finheter, til Sophismer och bländverk, hvilka för Secler förvillat Människjans förstånd och efter regler och method lärt henne at misskänna Naturen, sig sjelf och Sanningen. Då Människjor icke ägt nog insigt eller själs styrka at skilja misbruk af kunskap ifrån Kunskapen sjelf, har detta haft den följd, at en del blifvit allmänna tviflare, andra med tilhjelp af desla Sophismer och finheter lika Silkelmasken i egna garn infnärjat sig. Man behöfver härpå icke upföra exempel af de gamla grekiska Sophister, emot hvilka Socrates med så mycken seger brukade Förnuftets Språk, icke ur sit mörker framdraga den af Scholastiker så vanställda och kommenterade Aristoteles; de finnas af ännu

likväl ganska mycket hindrar Vetenskapernas
 tilväxt och den deraf härflytande bättnad för
 Samhället.

3. CAPITLET.

*Om de förbättringar, hvilka så i Vetenskaper
 som Språk vid våra allmänna Up-
 fostrings - verk äro nödvändiga.*

Vid alla Reformers, ändringars och förbät-
 ringars, som icke våldsammas driffjädtrar,

C 3

utan

senare datum. Det stöter på lärdt barbari at vid-
 hänga eller å nyo uplifva Lårofått, som tid och
 uplysning gjort otjenliga, at afhandla allmänt
 nyttiga Lärdomar på Språk, som minsta delen
 känner, som innefattar en konst och method, den
 naturen af Saken i sin renhet och enkelhet, och
 funda förnuftet ogillar. Den okunnige Catholi-
 ken blir icke mindre okunnig därför at han
 sjunger sin måsfa på Latin: och det gamla
 Sophistiska skäl, at ej på modersmålet låta
 honom förstå hvad han låfer, för at icke gif-
 va honom tillfälle at fela, är alltid lika falskt
 och Sophistiskt. Om vi nu ogille och förka-
 ste desfa egennyttans eller oförståndets ma-
 ximer hos andra, böre vi icke heller sjelfve
 i uplysningsvägen falla i samma villfareller.

utan förnuftig och eftertänksam öfverläggning åstadkommer, böra de allmänna förmåner, som åsyftas, och de olägenheter, som skola afskaffas, jämte afseende på medlen och fätter, huru sådana förbättringar bäst låta sig göra, tagas i behörigt öfvervägande. I stöd häraf, och för bättre ordning skole vi afhandla detta Capitel i flera Afdelningar, framställandes uti

I. Afdelningen:

De Förmåner, som Samhället allmänligen vinner igenom Publika Upfostran.

Der mistroende, för at icke låga förakt, för den allmänna Upfostran, som alltför mycket i vårt Fädernesland tillagit, och som nu stigit til den höjd, at snart lagt den felaktigaste privata Upfostran föredrages den publika: detta mistroende, läger jag, må grunda sig på et orätt begrep om nyttan af den allmänna Upfostran, eller härflyta från den samma verkliga brister, felaktiga Lärofätt och bristande uppgift i Sedovågen, tillskyndar dock hela Samhället en af de kånbaraste olyckor. Om här blott vore frågan om jämförelse imellan den publika och privata Upfostran, ägde vi et passande tillfälle at visa denna senares felaktighet och otillräcklighet. Vi skulle då vi-

sa,

fa, säger jag: 1:o at all den nytta, som vin-
 nes igenom privata Undervisningen, är en
 verkan af den publika, emedan åtminstone de
 fleste om icke alla privata Informatorer äro
 updragne vid de publika Läroverken, och
 der vunnit sina Insigter och Skicklighet på i
 språk och vetenskaper, som medborgerliga
 ränkesätt och seder. 2:o at det är ingen rim-
 lighet at fordra af en privat Lärare grundlig
 kunskap i alla de vetenskaper och språk, som
 han skal undervisa, hvilket ofta öfverstiger en
 mogen och erfaren Mans höfva, än mer en
 Ynglings, som i egna Läröår, för knapp bär-
 ning skull, måste åtaga sig at undervisa andra,
 då deremot vid de publika Läroverk flera i
 språk och vetenskaper mogna, i seder och
 sammanlesnad stadgade Män sig imellan dela
 detta granlaga och mödosamma arbete. 3:o
 at hemma i föräldrars hus än fördom, än en-
 fald, än Föräldrars egne eller domestikers
 hemseder och exempel, som inflyta kraftigt
 på barnens lynnen, än farhåga och mistroen-
 de at helt och hållit lämna dem i en ung och
 mindre erfaren Lärares händer, och dennes
 personliga ringa anseende och värdighet, äro
 visserligen ganska betydande felaktigheter,
 som åtfölja den privata Undervisningen, til
 förtigande af många andra det Allmänna skä-
 dande olägenheter. Men då detta icke är e-

gentliga affigten, skole vi här endast ganska kort orda om de allmänna Förmåner, hvilka blott kunna vinnas genom den publika Upfostran. "Den liknar, heter det uti den i detta ämne förledet år utkomna Afhandling *), et Samhälle, der Ungdomen tidigt lærer sig at lyda visla Lagar, at iakttaga ordning, at utan afleende på personlig skilnad, på lycka eller födsel, endast se personlig flit och skicklighet vinna företräde och befordran til högre grader framför andra: detta, säger jag, gifver en ungdom i rättnad tid känslan af Laglydnad, af rättigheter och Skyldigheter, af förjenskt och medborgerlighet, inplanter sedighet, befriar från fördomar, och grundlägger de tänkesätt, kunskaper och seder, hvilka i framtiden skola gagna Öfverhet och Fädernesland."

Då så högre som lägre Medborgares barn vid de publika Läroverken undervilas i samma vetenskaper och språk, inhämta enahanda grundfanningar, se ärbart upförande, flit och arbete hedras och belönas, men lättja och ofeder föraktade och straffade, blifver följden den, at estertanken i god tid väckes, fattnings-gåfvan igenom öfning och en nyttig,

*) Se pag. 85 af Utkast til allmänna Upfostrans förbättring i Sverige.

tig tåflan skärpas, sinnena från barndomen förenas, tänkesätten, såsom en verkan af lika inplantade principer i allmänna Saker öfverensstämma, partiskheter för framtiden minskas och utrotas, och det allmänt skadliga Ståndsnetet försvinner.

2. Afdelningen:

Om nödvändig förbättring uti Vetenskaperna.

Uti alla företag, som syfta på den allmänna Uptofstrans förbättring, anse vi såsom en oneklig grundfanning: at de Vetenskaper, som äro allmänt nödvändiga och nyttiga at känna, böra ock lika allmänt kunna läsas af alla, och läras vid Scholor och Gymnasier. Såsom en naturlig följd häraf, och det första nödvändiga steg til denna förbättring är, at alla Läroböcker vid Scholor och Gymnasier böra på modersmålet vara författade.

Af fördomsfrie, tänkande och uplyste Män lärer denna Sats, såsom nödvändig för allmänna Uplysningen, icke underkastas minsta tvifvelsmål. Den är grundad i sjelfva Sakens natur, och bekräftad af äldre och nyare tiders erfarenhet. Jag sade grundad i Sakens natur. När en Ungdom, om hvilken undervisning här i synnerhet talas, skal lära

en okänd vetenskap på et främmandt, et så djupsinligt, och från eget modersmål så afvikande Språk, som det Latinska är, hvilket inre värde och rätta genie öfverftiger Ungdomens ringa, oerfarna och oöfvade fattningsgäfva, är lätt at inse, at den dubbla svårigheten at på en gång lära en okänd Sak på et främmandt Språk, är för stor för den åldren, och Inart lagt för hvad ålder som hållt, at öfvervinna, och har altför ofta den mycket naturliga verkan at väcka lednad och o-lust så väl för vetenskapen, som Språket. Om detta ej kan nekas, följer vidare, at modersmålet är lättast och tjenligast til vetenskapers lärande, och de således derpå böra vara afhandlade. Denna sats kommer ock öfverens med erfarenheten. På modersmålet lärde Grekerna sine Landsmän vetenskaper och vitterhet med mycken framgång. På modersmålet lärde och skrefvo Romarne för sin Nation, ehuru de ganska väl kände Grekiska Språket. På modersmålet hafva i våra tider Frankrikets, Englands, åfven Tysklands Lärde skrifvit för sine Landsmän, och derpå afhandlat Vetenskaperna til allas allmänna uplysning och nytta.

Ju allmännare Uplysningen kan göras, ju mer vetenskaperna blifva allmänt kända, dels stöpre blir ock deras välgörande Verkan

til

til människjo-flågtrets gemensamma Sällhet. Men at afhandla dem på et Språk, som minsta delen känner, är ej at befordra deras allmänna Kännedom, ej at uplysa, utan liknar snarare Monopolisters kram, eller visfa Konstmästares uptåg, som icke tåla dagens ljus, icke uthårda Förnuftets granskning.

I Urkastet til Upfostrans förbättring i Sverige 5 Cap. ifrån pag. 71 til och med pag 84 äro orsakerna omtalade, som gifvo anledning til Vetenskapernas Afhandling på Latin, nemligen de moderna Språkens fattigdom efter medeltidens allmänna barbari; at dessa orsaker i tenare tider blifvit afhjelpa, och vetenskaperna på de moderna Språken författade stigit til långt större städning och fullkomlighet än i förra Secler, då alt skrefs på Latin, som då nödvändigt måste kännas för at lära en vetenskap: at inkastet om Latinska Språkets förfall, så vida Scholböcker författades på modersmålet, är ogrundadt, emedan ingen utur dem lærer Latin, m. m. hvilka Skäl i anförde Capitel tagna i sit sammanhang, tilräckligen visa olämpligheten af Latinska Scholböcker, deras allmänna brister, nödvändigheten och nyttan at på modersmålet utarbeta nya och fullkomligare.

Förnuftslära, Sedolära och Godalära äro allmänt nödvändige och nyttrige at känna och ut-

utöfva för alla Medlemmar i et Samhälle få väl för hvar och ens enskilda Sällhet, som Samhällets bestånd, utan at de fleste af desse hafva af nöden Latinska Språket. Desfa Läroböcker blifva ock af en få mycket allmännare nytta, som de icke blott vid Undervisnings- verken kunna nyttjas, utan ock vid all privat Upfostran af alla läsas och begripas, och hvarigenom Köner, som ingalunda Naturen, men väl våra Fördomar och deras dåliga Upfostran, nekat sundt förstånd och god urskilning, kan sjelft uplyst inplanta i barnens späda sinnen goda intryck och ädla böjelser, samt dem med stadgadt väsende och exempel underhålla.

3. Afdelningen:

Om Grunden och Sättet, enligt hvilka Förbättring i Vetenskaperna böra verkställas.

Det är icke i Naturens omskapning, icke i desfs förmenta kännedom, utan i desfs utveckling desfs rätta kännedom och efterföljd, som vetenskaperna böra hafva både sin grund och sina gränstor. En liflig inbillning har ofta funnit den vägen at på höft och efter godtycko tillkapa Naturen lättare, än en mödosam undersökning, kännedom och efterföljd
af

af den verkliga. Härifrån de många antagna hypotheser i ställe för grundläggningar, och på dem bygda systemer, hvilkas öde varit och är at falla för det forskande Förnuftet. Men om Naturens kännedom och efterföljd är grunden och gränsen för vetenskapernas vidsträckthet, framställa sig icke mindre bjudande skäl, som hos oss inskränka dem til de allmänt nödvändiga. Dessa skäl äro våra knappa tilgångar hvilka icke tillåta at vid våra Scholor och Gymnasier föreslå alla de inrättningar och förbättringar, som så väl i Språk och Natural-vetenskap, som Vitterhet och fria Konster kunde vara både nyttiga och angenäma, utan allenast dem som icke utan et Samhälles skada, och förderf kunna umbäras. Alt derföre, då man å ena sidan måste inskränka sig inom dessa gränser til at rätta och förbättra vid de publika Undervisnings-verk, hvad tiden, Uplysningen och Rikets bästa redan hafva fordrat, är det å andra af så mycket mera vigt at tilse, det den allmänna nytta och uplysning, som med så mycken billighet af dem åskas, til en stor del icke går förlorad igenom föråldrade maximer, felaktigt undervisningsfart och brist på de Språks och vetenskapers lärande, som i vår tid äro allmänt nödvändiga, och hvilka brister äfven nitiske Lärare icke kunna afhjelpa, emedan de måste

följa

följa den method, och nytja de Låroböcker, som gamla Scholordningen dem föreskrifver.

Vi hafve i det föregående något yttrat oss om det Lärafattets felaktighet at icke på modersmålet först lära de vetenskaper, som stödjä sig på förnuft och erfarenhet, och hvarpå andre grunda sig. När vi nu vidare tåge i öfvervågande, huru intet allmänt systeme blifvit påtänkt, och ingen allmän princip antagen vid våra Läroverk, utan at flera af olika tänkesätt och efter olika grunder författat et och annat Compendium i visla vetenskaper, som vid Läroverken blifvit brukade; när vi besinne huru ej annat kunnat hända af en osammanhängande Läromethod, än at få väl den ordning och öfverensstämmelse, som naturligen är imellan vetenskaperna, huru den ena än grundlägger, än förutlåtter en annan, icke allenast afbrutits, utan ock at den deraf beroende ordning i Människjo-förståndet rubbats, uti hvilken vetenskaperna böra föreställas Själens, för at hon först igenom tydliga begrep om hvarje del enskildt, sedan om desse delars inbördes sammanhang, omsider må kunna rätt fatta det hela. När vi på allt detta fåste vår upmärksamhet, finne vi nödvändigheten af at lära utarbeta nya Låroböcker efter en allmän grundplan, och efter enahanda Principer, så at man börjar et systeme,

systeme, vid de allmänna Scholor, fortfårter det under varelsen vid Gymnasier och fullbordar det samma vid Academier. När enligt denna plan Ungdomen öfver hela Riket inhämtar enshanda grunder, när den vid Scholor och Gymnasier förvärfvat sig en, ehuru elementarisk, dock rätt kännedom af vetenskaperna, kan den sedan vid Acemierna få mycket lättare begagna sig af och med dubbel nytta athöra de samma vetenskapers vidsträcktare Afhandling.

Vi hafve redan påmint, at här egentligen menas de Vetenskaper, som äro allmänt nödvändiga at känna för hvar tänkande människja, såsom Medborgare och Medlem i Samhället, utan hufvudsaklig skilnad på Stånd, Syflor och Ämbeten. Det tilhörer hvar och en uplyst, han må vara Civil eller Militaire, Lård, Präst, Åkerman, Bergsman eller Handlande, med et ord, en vädig Medborgare och nyttig Samfunds-människja at förskaffa sig kunskap om det ändamål han bör söka, och om de rått medel, genom hvilka detta ändamål skal vinnas. De vetenskaper, som i riktig ordning föreställa, hvaruti detta ändamål består, och genom hvad medel det skal vinnas, äro således allmänt nödvändiga, och derföre vid alla publika Undervisnings verk börs läras. Desla förekomma vanligen under
namn

namn af den Theoretiska och Practiska Philosophien, samt Theologien. I Theoretiska Philosophien lærer man at känna grunden til Sällheten, samt naturen och beskaffenheten af de ting, som den skola befordra: i den practiska desfa tings tillämpning, samt ordningen och fättet, hvarigenom et så viktigt ändamål skal vinnas. I den Theoretiska lærer man 1:o at rätt känna vår Själs förmögenheter och krafter, eller Psychologien. 2:o Kännedom om verden och kroppars egenskaper, eller Cosmologien. 3:o Leder kännedomen af oss sjelfva och de oss omgifvande tings natur och egenskaper til kunskapen om deras höga Uphofsman, Hans egenskaper och gärningar, hvilken kännedom kallas Theologia Naturalis. På desfa grunder och med en sådan kännedom om oss sjelfva, vårt ursprung och ändamål, kan med säkerhet beståmmas de til den practiska delen hörande rättigheter och skyldigheter, hvilka oss såsom Samfunds-varelser åligger at utöfva i alla lifvets skiften och alla lefnads-tillstånd.

Efter föregången elementarisk kännedom af Förnuftslära och Sedolära, hvartil hörer kännedomen om Gud, hans egenskaper och gärningar inhämtad af Förnuftets ljus, bör den uppenbarade Theologien läras. De hittils brukade Läroböcker, eller Benzeli's större och

och mindre Repetitio, äro enligt flere grundlärde Theologers påminnelser, icke de tjenligaste, utan kan et så viktigt ändamål bättre vinnas igenom nya Läroböckers utarbetning på modersmålet, som föreställa 1:o in Compendio Theologia Dogmatica. 2:o Moralis. 3:o Polemica och Kyrkohistorien.

Grunden så väl til desla vetenskapers Afhandling, som föreskrifna ordning, ligger både i deras natur och i vår Själs förmågheter, hvilka fordra, at det Theoretiska bör föregå det Practiska, det lättare före det svårare. Således bör man först lära de kunskaper, som äro tjenligast för de lärandes fattningsgåfva, som grunda sig på våra känslor, vår erfarenhet och deraf dragna Förnuftsflut, och hvilka tjena til grundval för andra. Om detta icke kan bestridas, lærer en hvar genast finna orsaken, hvarföre vi här föreslå Elementernas lärande af Förnuftslära och Sedolära före den uppenbarade Theologien, nämligen at en ungdom bör i naturlig ordning vänja sig vid at redigt tänka och icke öfverhopas för tidigt med lärogrunder och satser, til hvilkas begripande des fattningsgåfva är oförmögen. Sedan tankegåfvan igenom kännedom och tillämpning af enklare satser blifvit öfsvad och skärpad, är råttatiden at småningom företaga det djupsinnigare och ab-

sträffare. I annat fall samlas en myckenhet orediga begrep utan annan grund än myndighet och magtspråk, och utan annan öfverrygelle än den trovärdighet, som sättes til Läraren.

Anmärkning.

Man förmodar icke, at någon tager sig anledning til förargelle, hvarken öfver den ordning, uti hvilken vi föreslagit, at vetenskaperna skola läras, ej heller at Theologien på modersmålet bör läsas. Ljuset är skapadt för alla, som hafva ögon, skola få se föremålen sådane, som de i sig sjelfva äro. Om nu allas rätt är at efter förmåga begagna sig af Ljuset, vore det ju en uppenbar orättvisa och en grymhet, om en liten del ville alena tilegna sig ljusets nyttjande, och hålla de öfrige uti mörker, eller ock efter eget godfinnande tillsläppa dem några brutna strålar, som blott utgjorde en svag skymning, uti hvilken desse vanlottade icke klart kunde se föremålen sådane, som de i sig sjelfva äro, utan förvillades af skuggor och sågo spöken, der inga äro. Uplysningen, eller en sann Kännedom af de ting, som beförtra vår Sällhet, eller störta oss i olycka, är för alla människor et allmänt nödvändigt ljus, utan hvilket
de

de famla i mörker och falla i villfarelser. Ju allmännare denna Uplysning kan göras, des desto större föllhet beredes människo-slågter. Til at beröfva det denna uplysning, til at hindra des framgång eller den falskligen föreställa, måste man antingen vara tyran eller bedragare, antingen våldföra eller förvilla. Skulle sådant ske af okunnighet förtjenar det medömkan, sker det af egennytta eller illvilja, är det mycket bortsligt. Tränne hinder för en allmän Uplysnings välgörande verkan äro i synnerhet af mycken betydelse. Det första, at den Kunskap, och de Lärdomar, som til allas välfärd äro nödige at veta, afhandlas på et främmandt Språk, som minsta delen känner. En tillfällig nödvändighet har til detta Lärolätt gifvit anledning, och en gynnande fördom utan någon nödvändighet har det bibehållit. Icke är Sanningen kraftigare på Latin än Svenska; men efter Sanningens Kännedom är första grunden til allas Sällhet, bör hon ock framställas på modersmålet, för at alla skola lära at känna henne. Om det invändes, at en vidsträcktare afhandling af de Theologiska vetenskaperna icke är nödig at känna utan för Theologer och Lärde; lå svarar sunda förnuftet, at i den mon och i de stycken, som de icke til allmän uplysning och nytta äro nödvändige at känna, äro de för männi-

skjors sällhet umbärliga. Desse vetenskaper må aldrig få mycket åberopas vara tagne ur Skriften och sig derpå grunda: de röja dock, lika som de Filosofiska, starka Spår af den tidens allmänna tänkefart och rådande fördomar, på hvilken de äro skrifna; ty oagadt Skriftens anförande, är det i förklaringen och tillämpningen af den samma, som Svagheter, som förståndets inskränkning, som fördomar och öfvertro visat sit inflytande. I anledning häraf finner man, at af et och samma Skriftens Språk draga Catholiker, Reformerte, Lutheraner, Greker och Quäkare m. fl. olika och ofta stridiga meningar. Och som alla desfa inbillat sig hafva rätt, hafva de til des bevisande, i brist på ren kannedom af faken, tagit tillflygt til alla Logikans och Metaphysikans figurer och finheter, til distinctioner, abstractioner och hårklyfverier, hvarigenom man erhållit en Theologie upspäckad med en myckenhet Scholastiskt och Metaphysiskt kram, med ord och termer förblandade med några nyttiga Lårdomar.

För det andra har man, förmodligen lika få välment som enfaldigt, igenom föreskrifna dogmatiska systemer, och förbud at deröfver eller deremot raisonera, velat fåtta bommar och gränslor för fundera förnuftets granskning och forskning. Förmätne dödlige! som
lika

lika så djerft som okunnigt vågen utfätta må-
 let för Sanningens utforskning och uplysningens
 framsteg; som härigenom tyckens utropa:
 här är gränsen för all mänsklig kunskap
 och undersökning, och den, som vill gå der-
 utöfver, faller i villfarelser; därför tilegne
 vi oss fullkomlig rätt at föreskrifva närvarande
 och tilkommande, hvad de skola tro, lära
 och göra, at utlätta straff för dem, som vil-
 ja ändra, rätta och förbättra hvad vi tänkt,
 talat och skrivit; därför bör ock efterverlden
 hvila vid våra beslut, til dem sätta en
 blind tro och visa dem en blind lydnad. Ige-
 nom dylika oförnuftiga band på den första
 och fria Naturens rättighet, den at tänka,
 at meddela andra sina tankar för at ut-
 forska och kunnig göra det sanna goda och
 nyttiga til Mänskijors fällhet, igenom det
 våld och förföljelse, som det falska nitet, el-
 ler personliga egennyttan, för at uprätthålla e-
 gen myndighet i Guds namn och på hans
 vågnar tilfogat mänskligheten, har väl San-
 ningens och uplysningens framgång för sec-
 ler hindrats; men desfas öde har varit, är
 och skal blifva, at segra öfver all orättvisa,
 alt våld, och de förras at falla för Sannin-
 gens styrka, som omsider skal blotta okun-
 nigheten eller skrymtan, och omstörta dess
 vålde. At efter den uplysning man åger, och

efter bästa öfvertygelse framställa den lära, som man finner sannast, til efterlefnad och fällhets vinnande för människor, år hvar och ens skyldighet; men at förkasta Förnuftets bud, at igenom magt eller våld vilja tvinga andras Samvete och öfvertygelse, år lika stridande med naturen af all öfvertygelse och med all mänsklighet. Bort det, at vi skole vara omånskliga emot våra lika, och påtruga andra våra tänkesätt och Lärofatser, om de icke igenom Förnuftets bruk och Sakens Sanning derom blifva öfvertygade.

Verlden har dock länge genljudad af de inkast, som emot desla toleranta tänkesätt blifvit gjorda. Man har ropat: hvad år detta annat än at förringa Skriftens myndighet, at gifva luft åt fritänkeri, at väcka split inom Församlingen, och uplifva den Secteriska andan, at förstöra ordning och - - - jag hade så när sagt, at vilja upmana det inslumrade Förnuftet til klok eftertanke. Detta rop har fordom uprört Länder, Riken och Verldsdelar til krig, förföljelse och mord: det har frambragt förödelsens styggelse öfver jorden: det har igenom en ursinnig yra väpnat bröder emot bröder, barn emot föräldrar, undersåtare emot Öfverher; och Mord-dolken förd af Fanatismen har med oskyldigt blod besmäckat Throner, Altare och Tempel. — Vår
tid

tid har åtminstone hunnit til den uplysning at inse dårskaben, grymheten och olyckorna af förra tiders intoleranta tänkesätt, och til den erfarenhet, at skilnad i visla Troslåror och speculative tänkesätt hvarken störrer Samhäl- lers lugn, eller uphåfver Lagars kraft, eller uplöser bandet mellan Öfvernet och Underfå- tare, hvilket dock intolerancen och det dår- aktiga nit, at med våld vilja påtruga andra sina Lårosatser och öfvertyga med bålet eller bilan, til jordens förödelle och mänskliche- tens vanheder få ofra verkat. En Gud, ehuru oinskränkt magt han åger öfver verlden och människjors hjertan, har likvål icke be- rōfvat förnuftiga Vareller friheten at efter e- gen öfvertygelse och samvete dyrka honom på det sätt, de funnit tjenligast, och derige- nom visar, at han ålskar en fri men icke trålsaktig dyrkan. Men om människjorna, enligt Skaparens Vilja, och egen fri öfverty- gelse åro berättigade at dyrka Honom, med hvad skål och rättvisa vilja då en del af dem påtvinga andra sina tänkesätt, om de icke öf- vertygade om deras sanning och riktighet dem frivilligt antaga?

Mätte man icke för hastigt häraf sluta, at vi tilegne Förnuftet en rättighet, som det icke tilkommer, och en förmåga, som det icke åger, at döma om det sanna och fel-

aktiga i Guda-läran. Männé det gifves i hela den tänkande verlden någon allmännare och säkrare regla at antaga och efterfölja än funda Förnuftet? Jo, Gudomlig uppenbarelse, ropar man. Men då Indianen framträder med sin bibel Ezour-Wédam i handen, då Persianen med sin heliga bok Zend-Avesta, då Mahometanen med sin Coran, och en Kristen med Skriften: då alle desse åberopa sig gudomlig uppenbarelse, och vilja lefva och dö på Sanningen af sin gudomliga lära; och då de Kristne, i så många sefter delte, ur en och samma skrift och språk hämta grund til at bevisa sanningen af sina inbördes stridiga Satser; hvar finnes då något annat orakel til at döma imellan dessa särskilda uppenbarelser och Guda-läror, eller at afgöra tvistigheterna upkomna uti en och samma Guda-lära, än det allmänna funda Förnuftet? Man lærer visserligen medgifva, at det är tilräckligt at afdöma frågan om så Österlänningars, som andra gamla Nationers fabelaktiga Guda-läror, påstående derjemte, at den Hel. Skrift igenom likheter och jemförelser bäst förklarar sig sjelf och är tydlig. Men de mångfaldiga möten ifrån första Församlingens tidehvarf intil nu, på hvilka blifvit än beslutadt, än uphåfvet, än återbeslutadt, hvad man i grund af Skriften borde tro eller förkasta, de flera tusende fo-

folianter, som blifvit författade öfver rätta meningen af bibliska Språk, de lärskilda och i flera Stycken stridiga Tros-låror, som de större Secterna af Kristna Religionen, i kraft af Skriftens utfagor, allmänligen antagit, de lånta hjälpmedel af andra Vetenskaper, som Theologer nyttjat för at utleta, förklara och bevisa den Hel. Skrifts rätta mening, m. m. Alt detta, säger jag, ådagalägger, at Skriften förefallit Människjorna nog orydlig, at de behöft mycken forskning och igenom funda Förnufstet inhämtad kunskap til at den begripa, och ändtligen, at ju mer det uplysta Förnufstet deltagit i förklaringen och tillämpningen, ju mer hafva stridigheterna försvunnit, och Sanningen i sin renhet och enkelhet börjat återvinna den vördnad och det värde öfver Människjors hjertan, som hon aldrig bordt förlora, men som okunnighet, fördomar och Superstition snart tagt öfver hela Jordkretsen henne beröfvat. Det är först i senare tider, eller rättare, det är efter så många Seclers villfarelser, så många förföljelser, så mycket utståndet lidande, så många härjande Krig, så många begångna mord, så mycket utgjuret oskyldigt blod i Guds namn och för hans åra och dyrkan, som Människjorna liksom trötte vid at för ord och meningar förfölja och döda hvarandra, hafva något lysnat til Naturens,

Mänsklighetens och Förnuftets Språk. Det är ock nu, som man börjat finna rätta orsakerna til deras söndrade och stridiga tänkesätt, och at det endast är det allmänna uplysta Förnuftet, som åter kan förena dem.

För det tredje har, icke blott i Theologie, utan ock i Philosophie och Natural-Vetenskap, en Systematisk ifver, eller för litet granskade Lärogrunders antagande, och derpå bygda Systemer icke litet tillbakahållit den sanna uplysningens framsteg och välgörande verkan. Forsknings-andan, ån af okunnighet, ån af fördomar och Superstition fjättrad, har blifvit ledd en helt annan stråt, ån den Naturen utstakat, och användts til at lära de ting framför andra, som antingen ingen allmän nytta medföra, eller åtminstone bordt vika för de allmänt nödvändiga. Jag förbigår, at vår Gudalära, sådan som visse Systematici henne framställt, tillskapat en mängd dogmatiska Controvertister och Polemici, utan at väcka i Sjålen den vördnadsfulla erkänsla, den ömma tackfämket, som en liflig åtanke af Guds välgärningar, på et lika rörande och öfvertygande sätt henne förestålda, ingifver; eller uplysa henne til en lika så hög dygd, som helig längtan, at likna Gud uti välgörande emot sina likar. Om detta senare hade blifvit dessa Theologers hufvudlära,

lära, i stället för at granska, döma och förkättra hvarandras speculative dogmer; så hade väl världen saknat et antenligt register på Kättarenamn, och en mängd folianter öfver stridiga Lårostycken: men hon hade ock aldrig känt så många dåraktiga Secter, aldrig ågt desfi anklagande vitnen på Gudalärares gudlöshet, aldrig sett de mordscener, som i Guds namn blifvit gjorda, eller hört dödens och falans röst från de munnar, som blott bordt förkunna frid, enighet, dygd och Människjokårlek.

I Philosophien hafva Inart sagt de mäste, öfvervåldigade af den Systematiska Smittan, varit Roman-författare i stället för Naturens rätta efterföljare. Om egenkärleken skulle säras af bekännellen, fordrar dock Sanningen denna upriktighet. Det är ingalunda fornverldens dikter och gifsningar, vi vilje til bevis härpå anföra; icke Grekernas gåtor eller Sophisterier, vare sig i Metaphysik eller Natur-lära, icke nya Testamentets Aristoteles, eller hans af Scholastiker vanställda och med så mycket ordgrål upfyllda Skrifter, icke den i lärda verlden store åfventyraren Spinozas systematiska drömmar, som skola afgöra frågan; icke de i jordens medelpunkt gissade eldströmmar eller vaten-afgrunder; icke Halleys *kringrullande Magnetkärna*; icke Bur-

nets

nets mening, at vår jord är ruinerna af en lyckägare värld; icke Whistons gifsning, at hon varit en Comet, eller Woodward, at alla hennes ämnen, i syndafloden uplösta til en tjock vålling, sedan inmångde med hvarandra hafva hvarstals satt sig efter tyngdens Lagar: det är ingen, säger jag, af desla och dylika diktrade systemer och förslagsmeningar, hvilka förusfatta och stödjade sig på okända, inbillade och aldrig bevista grunder, som skal åberopas til at bestyrka vårt påstående. Det är en Cartesius, en Malebranche, en Leibnitz, en Wolff, en Cudworth, en Clerc med flere, som skola inryga denna Sanning: Mån, ryckt-bare för sin lärdom, sit Snille och vidsträckt beläsenhet. För desla förtjenster och stora Snillegåfvor högaktas de hos efterverlden. För at göra dem rättvisa måste deras fel i det måtta tillskrifvas och hänföras til den tidens allmänt rådande tänkelätt, på hvilken de skrefvo. Här är icke stället at visa, huru desla allmänna tänkelätt tvinga, och likfom våldföra de största Snillen. Cartesii fel härflöto i synnerhet från falska principer i Psychologie och Cosmologie, från antagandet af Själens medfödda allmänna idéer och från för liren kännedom af kroppars allmänna egenskaper, i kraft hvaraf hans Metaphysiska Systemer mer vittnar om hans skapande Snille;
 än

än kännedom och efterföljd af den verkliga Naturen. Malebranche, Cartesii Lärjunge och Försvare, tillskapade det så kallade systema causarum occasionalium för at afhjelpa de svårigheter, som åtföljde Cartesii systeme, uti hvilket han gör Gud til ensam verkande orsak både i Kroppar och Sjålar, och hvarigenom han förstör all enskild förmåga och verksamhet i de skapade Varelser. Leibniz, med et Snille och en belåsenhet, som omfattade hela fornverldens lärdom och villfarelser, såg alla deså Labyrinther, uti hvilka Människjo förståndet förvillat sig, och beslör at på en gång afhjelpa dem alla. Han förkastade den i alla tider obestridda sarsen, at det som hade utsträckning var sammanfatt af delar, som ågde utsträckning, och bevisade med en metaphysisk djupsinlighet, at alla composita förutsatte enkla varelser, hvaraf de upkommo. Deså singo namn af Monader, eller enheter, utan utsträckning, utan figur, utan delar, begåfvade med et slags begrep och krafter. Igenom de förra var hvar Monad lik en Spegel, som förestålte hela den förflutna, närvarande och tilkommande verlden; igenom de senare utvecklades i sin ordning alla möjliga förändringar, uti hvarje monad, ifrån skapelsen ända in i evigheten, och hvilken monad för sin enkelhet icke kunde

de undergå förstöring. Af desla monader äro alla skapade varelser, kroppar och andar tillkomna, antingen fårskilde eller förenade uti en varelse; men de verka utan inbördes gemenskap, utan at göra eller emottaga intryck af hvarandra, igenom en af Skaparen dem imellan förut upprättad motfvarighets lag, som leder dem til et gemensamt ändamål. Deste grundbegrep til Leibnizianska Systemet, hämtade ur Metaphysikens innersta djup, leda til en lika djupfinnig och besynnerlig utveckling. Elementerna til utsträckning til sammanfattning äro enkelheter utan all sammanfattning, i Physisk måtto oförstårliga, förleda med orediga men oändliga perceptioner, och liksom en spegel visa alla Varelser, alla tider och alla ställen. Människjobegrepet, sedan det både häpnat och beundrat desla utflygter, desla höga motfågeller, sanfar sig omsider och frågar: är detta uppenbarelsen, ty ingen dödlig har ännu genomträngt eller uplyst desla Naturens djupaste hemligheter; eller är det blott et skarpfinnigt Snilles-gissningar? Hvarifrån hämtade Liebnez underrättelsen, ty erfarenhet kunde han ej åga, at flera enkla odelbara väsender utgjöra sammanfatta delbara? Hvarifrån den kunskapen, at en ande eller själ, förenad med en organiserad kropp, icke til sina verkningar af honom mycket beror,
och

och at denna kropps beskaffenhet hvarken hindrar eller befordrar själens verklamhetskraft? Hvarpå grundar sig den förmenta, men aldrig bevista, motsvarighets-lagen förut af Skaparen uprättad? Hvad tröst gifver ändtligen en sådan lära åt Människjor, och huru finnes uti henne grund til Frihet, til Religion, til Sällhet, samt dygders och lasters vedergällning? --- På Leibnizens principer hafva Wolfianerne, til äfventyrs de strångaste Systematici, upfört sin Lårobygnad. Jag förbigår en Cudworths och en Clercs plastiska naturer, såsom gisfede och efter hugskott tilskapade, såsom Romankram, men ej förklaringsgrunder i en vetenskap, och skyndar at framkalla dem, som sökt at utrona, at efterfölja, men ej at efter egen inbillning tilskapa Naturen: at omtala en Bacos encyclopediska Snille uti vetenskaper, en Newtons varfamma och af erfarenheten ledlagade gång at updaga Sanningen, och en Locke, denne afsvurne fiende til alla Inbillnings-systemer, som ur Scholastikens villor och ur et chaos af metaphysiska finheter, lik forntidens Orpheus, återhåmtat den undan Människjors åsyn försvunna Sanningen, och låtit henne, grundad på våra känslor, våra sinnen, vår erfarenhet och vår esiertanke, framtråda för at blotta och afskudda fördomars ok, och på deras

deras ruiner uprätta Förnuftets välde. På denna väg har en Condillac, en Bonnet, en Guinot, jemte flere med outtröttelig möda, forskning och Philofophisk varfamerhet ledan vandrat. Lockes systeme, byggdt på Naturen af tingen, står alltid fast, då andras, på andra grunder tillkapade, redan hafva eller ock skola undergå det öde at falla. Detta må vara nog anfördt til at visa, huru litet de verkliga Vetenskaper vunnit på visfa råddande Systemer, och at en Philofophe bör på ren erfarenhet, på funda sinnens vitnesbörd och Förnufts-klara Sanningar bygga sin lära, men ej at antaga obevifsta förslagsmeningar, eller hypotheser til grunder i sin vetenskap.

4. *Afdelningen:*

Om Logik, Rhetorik och Poëtik.

Elementerna af Logika jemte Rhetorika och Poëtika hafva väl vid våra allmänna Läroverk blifvit föreställda, ehuru på Latin, och i lynnerhet de två senare afpassade och inrättade för det Språket. De stanna och merendels, hvad Rhetorikan angår, vid visfa troper och figurer, såsom prydnader i Latinska tal, och i anseende til Poëfien inskränkas de förnämligast inom Mechaniken af Latinska

ver-

verfar at dem scandera och vederbörli-
 gen solvera. Det har varit snart sagt et allmänt
 misfsöde i Schol- vetenskaper, at taga skug-
 gan för kroppen och skalet för kärnan. Logi-
 ka, i stället för at med korta reglor under-
 hjälpa Människjans naturliga förmåga at föka
 Sanningen och göra förnufts slut, har förvand-
 lats i en nog vidlöftig vetenskap, som igenom
 categorier, universalier, notioner, termers,
 propositioners och syllogismers mångfaldiga
 fördelningar, förklaringar, upställningar, figu-
 rer och conversioner m. m. vuxit til en vid-
 sträckthet, som ensamt fordrar mycken tid
 och slit at lära, hvilket alt, om det vore nöd-
 vändigt at känna för at rätt raisonera, dömma
 och sluta, för at påfinna Sanningen, voro de
 mästa människjor at beklaga, hvilka icke en
 gång veta, at et sådant konstigt Sannings- in-
 strument är til, men hvilka likväl icke fela
 om en saks sanning, och med redig urskil-
 ning raisonera, dömma och sluta. Vår tanke
 är icke at såsom onyttig förkasta den artifici-
 ella Logikan, utan tilkännagifva dess öfver-
 flöd af Scholastisk rikdom, hvarifrån han ren-
 sad och förenklad med nytta underhjelper för-
 ståndet at säkert fortfara i sanningens utforsk-
 ning. En sådan förkortad och förbättrad
 Logika på modersmålet författad och vid all-
 männa Undervisnings- verken läsen, gifver

Ungdomen råta nyttan af Logisk kännedom, och befriar från en ganska umbärlig vidlöf-tighet. Denna Logiska Kännedom består huf-vudfakligen uti at understödja mänskliga för-ståndets naturliga förmåga at fatta råta be-grep om Saker: at dem väl föreställa: at der-af draga riktiga Slutfater, och at bringa dem i vederbörlig ordning. En nogare bestämning häraf tillhörer en Logisk Afhandling, uti hvilken vårt närvarande ändamål ej tillåter at ingå.

Ehuru Rhetorik och Poetik äro af den beskaffenhet, at om man ock lärde at ur minnet upprepa namn på alla tropes och fi-gurer i den förra, och alla reglor, afmätning-ar, långa och korta stafveller, och, med et ord, hela mechainiken af versar med deras flerfaldiga slag i den senare; är man derföre hvarken Talare eller Poët: och ehuru bästa fätter för dem som af naturen hafva fallenhet, håg och böjelse för desä Snilleyrken, hvar-förutan framgången häruti altid blir ringa, är at flutigt och upmärklamt genomläsa erkände Vältalares och Poeters skrifter för at ur desä källor inhämta råta andan så af Vältalighet som Poëse, hvilken igenom reglor aldrig vin-nes; icke des mindre är det nyttigt, at Ung-
domen häraf lærer första begrepen, emedan
igenom en sådan tillfällighet själen får en slags

väckelse, och hennes förmögenheter, som annars legat likom i linda, kunna derigenom komma til utveckling, och med tiden frambringa både store Talare och Poëter. Men både Våltalighet och Poësie äro til sin natur för ädla, til sin verkan för mycket välgörande, och til sina gränser för vidsträckt, at inkränkas til det Latinska Språket. Jag lemna i sit värde, hvad nytta Latinska verskonsten medförer; ty söker man Latinsk Poësie, måste man gå til sjelfva Auctorerna: jag vil endast, til at bestyrka, hvad jag redan sagt, at rätta smaken få i våltalighet, som Poësie bäst inhämtas igenom flitig läsning af godkände Måstares Skrifter i dessa ämnen, anföra, at forntidens största Måstare häruti hafva på denna väg nådt sin fullkomlighet. Demosthenes bragte våltaligheten til sin största höjd och styrka i Grekland; men han hämtade den icke ur Rhetorik, utan igenom det flitigaste studerande af då varande Oratorer och Våltalighetens Fäder, en Lysias, en Isocrates, en Plato och Thucydides. Zouli skrifart tog han til mönster, och ur Isæas manliga våltalighet hämtade han ämnen til den oemotståndliga styrka i sit tal, til de åskor, han lät ljunga öfver Philippus och Eschines. Cicero har brukat samma medel, och gått på samma väg til höjden af all den aktning och ära,

som våltaligheten och et lyckligt Snille kun-
 nat gifva. Sedan han var ägare af all Ro-
 merisk våltalighet, och väl kände Grekernas
 skrifter, reste han dock til Athén för at ur
 sjelfva visdomens och våltalighetens sköte häm-
 ta hvad ännu öfrigt var. Han besökte äfven
 den för sin stora våltalighet ryktbare Posido-
 nius på Rhodus, inför hvilken Pompejus af
 vördnad nedlade Romerska fascis. I Poë-
 sien ända från Homerer och Pindarer intil
 Horatier och Virgilier, och ifrån dem intil
 Miltoner, Poper, Raciner och Voltairer, des-
 sa Skaldkonstens Fäder och Mästars; har
 denna väg til äran och medlen at den ernå
 varit de samma, nämligen at et träget stude-
 rande af Naturen, et lyckligt ägande och an-
 vändande af Snillegåfvor och flitig läsning af
 Mästares skrifter hafva förenade tillskapat och
 fullkommat stora Poëter. Af alt detta är
 klart, at store Talare och Poëter varit före
 Rhetorikor och Poëtikor, at naturen danat de
 första Snillen, at sedan, igenom de yngres
 studerande af de äldres skrifter; det ena Snil-
 let väckt och upeldat det andra, och at rätta
 sättet at likna, uphinna eller öfverträffa dem
 är at begagna sig af samma medel.

Man kan genomläsa de vidlöftigaste Rhe-
 torikor och Poëtikor; utan at derföre blifva
 Våltalare eller Poët; ty de kunna allenast fö-

reskrifva method, allenast gifva allmänna och obestämde reglor om Upfinning, Inrättning, Afhandling, m. m. men icke det första, som fordras, nämligen Snillet, hvilket jemte ordning älskar frihet, förkastar tvång och et efter vissa mekaniska reglor binder afhandlingslätt. Grunden härtil är, at våltalighet til sin natur icke blott består i en förvärfvad konst at efter föreskrifna reglor författa och utföra et tal, utan är i synnerhet en frikostig Naturens gåfva. At starkt och lifligen känna, at ån högt, ån ädelt, ån ömt uttrycka desfa känslor, för at efter affigt ån uplyfta, ån förädla, ån beveka, är öfver all konst. Hvem kan befalla känslan, eller utfatta des grad af ömhet, intagande, af höjd och styrka? Och hvilken konst, eller hvilka reglor äro nog mäktige at meddela denna granlaga smak, denna fina urskilning så nödvändig för Talarren och Poëten, och som fordrar en djup kännedom af människans förmögenheter, af des passioner och de ting, som på dem kraftigast verka? Utan denna kännedom, om man ock til pricka veste alla reglor och hela innehåller af den mängd Rhetorikor, som en Plato, en Aristoteles, en Langinus och Demetrius ibland Greker, en Cicero, en Quintilianus, ibland Romare, en Barthicus, en Soares, en Vossius tillika med en stor skara

af de nyare, framallstrat, blefve man ganska medelmåttig Talare, likafom dålig Poët, fastän man på samma sätt kände alla Poëtikor.

Om nu rätta grunden så til våltalighet som Poësie icke ligger dold i något visst Språk, eller gömd i Rhetorikor och Poëtikor, utan, såsom ofvanföre visadt är, i lyckliga Naturs - gåfvor, i desfas utveckling, odling och öfning, igenom inhämtad Människjokännedom och flitig läsning af godkände Måstares skrifter; så följer, at våltalighet, som egentligen är uttrycket af en hög, ädel och intagande Själs lifliga känslor, gifves i alla språk, at det är en och samma Snilletts ingifvelse, samma starka, höga, ädla och ömma känsla, som lifvar Våltalaren och Poëten, och at hufvudsakliga skilnaden dem imellan är, at den ene uttrycker desfa känslor på bunden, den andre på obunden skrifart. Vidare hafva de störste Måstare, en hvar på sitt modersmål, författat de skrifter, som så ofta gifvit dem hos samtida både åra och afund, hos efterverlden vördnad och beundran. Det är äfven häruti som de förtjena upmärksamhet och efterföljd. Cicero kände ganska väl Grekiska språket, erkände en Demosthenes för våltalighetens Fader; men sjelf Romare, föll det honom aldrig in at nyttja Grekiska språket för at gifva sina Landsmän

rätt

rätt begrep och smak uti Vältaligheten, ehuru detta språk då var mycket känt i Rom. Man kan ur skrifter på främmande språk inhämta vackra tankar, städade uttryck och grundliga kunskaper, vare sig i vetenskaper eller vitterhet; men vill man sjelf författa och meddela sina Landsmän, til uplysning, nytta och nöje, desä kunskaper, sker det lifligast, starkast och naturligast på modersmålet. Ty om man åsidosätter förbindelsen at uplysa allmänheten på et språk, som den känner; tilfridsställelsen at med vackra förvärfvade kunskaper, med odlade Snillegåfvor, med en öm, ädel och välgörande Själs förmåga göra Sanningen känd och vördad: om man åsidosätter alt detta, låger jag, skal man dock finna, at de vackraste tankebilder, de starkaste känslor, framställda och uttryckta på et främmande språk, blifva efterapande, matta, konstiga, förlora sin originala skönhet och styrka, och uphinna, kan hända, någon gång medelmåttan, aldrig höjden.

Man har til äfventyrs varit för vidlöftig at bevisa en sak, som kännare icke låra sätta i fråga, som sjelfva naturen af saken och alla länders och tiders lärde och uplyste män hos Greker och Romare, jemte flera Nationer, igenom sina skrifter tilräkligen bevisat, nämligen at rätta sättet at låra vältalig-

het och Poësie är at flitigt studera godkände Mästares skrifter, at derigenom inhämta denna rena Smak, denna fina urskilning, som icke misleder en uprörd känsla, icke öfverdrifver uttrycken, och som lika sorgfälligt undviker Phæbus ~~och~~ plattheter. Men är nu detta, som anfördt är, rätta grunden til Vältalighet och Poësie, och rätta medlen at dem lära; så är lätt at sluta, at de Rhetorikor och Poëtikor, ur hvilka ungdomen skal hämta de första begrep om dessa Snilleyrken, böra på modersmålet författade sträcka sig til helt andra saker, än blott Latinska Språket på vers och prosa. De böra föreställa naturen och rätta användandet af de allmänt brukliga tropper och figurer, de böra framställa hela stycken til exempel hårpå tagna ur Svenska skrifter i Vältalighet och Poësie, på det unga Snillen, som igenom bilder och exempel mycket lättare än regler fatta en sak, i god tid måtte lära es rätt begrep derom och en riktig tillämpning deraf. Igenom denna försmak af Svensk Vältalighet och Poësie, igenom vidare kännedom och anvisning til at studera i dessa yrken godkände skrifter, inhämtar Ungdomen håg och lust at sjelf läsa dem, hvarigenom den odlar sit Snille, stadgar sin smak och ökar fort sina kunskaper, jemte en snar och nyttig kännedom af sit modersmål, då

då den icke ringa svårigheten at på et främ-
 madt språk begripa sjelfva Saken, tillika är
 undanröjd.

I förmodan, at de tankar vi här yttrat
 om Vältalighet och Poësie, samt rätta sättet
 at dem låra, äro riktiga, undvike vi gerna
 det obehagliga göromålet at noggrant visa
 svårigheten och obeqvämlichkeiten af Latinska
 språkets bruk til detta ändamål, hålft Vältalig-
 heten med dels behag och skönheter, såsom
 viladt år, icke ligger i sjelfva språket, hvil-
 ket endast år et medel i Orators eller Poë-
 tens hand at meddela sina Läsare eller Åhö-
 rare deså skönheter, som visserligen starkast
 kännas, måst intaga och bäst verka, då de i
 Fosterlandets drågt prydda framtråda. Om ej
 kortheten förböd, skulle vi här ingå uti en
 analogie och visa, at deså et Språks skönhe-
 ter, eller lifliga uttryck af en öm, ådel och hög
 Sjåls känslor, som måste förekomma naturligast
 på et språk man af naturen lårt, och med mo-
 dersmjölken inslupit, lättast kännas, och snarast
 intaga på det eller de Språk, som med mo-
 dersmålet i ordning, sammanfättning och phra-
 sers uttryck närmast instämma: at svårigheten
 at både låra et språk, och ån mer at få en
 liflig känsla af de deruti varande skönheter,
 tiltager i mon af språkens skiljagtiga genie:
 at deså främmande skönheter, om ån aldrig

så naturliga och fullkomliga i sit Original-
 språk, måste dock, för at behaga hos en Nation
 af skiljaktigt lynne och smak, undergå natu-
 ralitering, och antaga et nationligt utseende.
 En ägta Grekisk skönhet, oförändrad före-
 stald Göther, eller en göthisk Greker, väc-
 ker visserligen på inrettera stället förkjusning,
 än mindre en Afrikansk eller Österländsk, e-
 medan Nationernes olika smak och begrep
 om skönhet sådant förbjuda; derföre om be-
 hag skal vinnas, måste skönheten antingen
 antaga nationlig dragt, eller Nationen förän-
 dra sin smak och lynne: och som det förra
 är någorlunda lätt, det senare ganska svårt,
 är valet icke villrådigt. Detta kände och
 iakttog Cicero ganska väl, som med Demo-
 sthenes skönheter i Romersk dragt förkjusade
 de Romare. Naturen har ock så väl i sinne-
 gåfvor som andra ting varit lika välgörande
 emot människor, allenast de låra sig at rätt
 känna och rätt nyttja des gåfvor. Hvem
 skulle väl berömma en på åfventyr begifven
 Riddare, som refer til Rom, til Grekland,
 til Arabien och Jerusalem för at samla sådana
 skatter, som han hemma i sit Fädernesland
 vid efterfrågan och undersökning helt beqväm-
 ligen kunnat erhålla; eller kalla den vis, som
 af förakt til det guld, som finnes i egna
 bygder, refer öfver Oceanen för at igenom-
 möda,

möda, kostnad och tidspillan vinna samma vara ofta förfämrad?

Medan upmärksamheten är fäst på Vältalighet och Poësie, torde någon afvikning ifrån ämnet förlåtas i anseende til innehållet af en anmärkning rörande sjelfva saken. Alla Vetenskapers, all Vitterhets och alla Konstners affigt och ändamål böra ju fyfta på Människjornas sällhet, nytta och förnöjelse. Om de icke göras allmänna, och föreställas på et språk, som Allmänheten känner, kan en så hedrande affigt, et så ådelt ändamål aldrig vinnas. Vi arbete utan tvifvel, ehuru i mycken välmening, emot detta ändamål, och emot vårt eget bästa, när vid alla publika Undervisnings-verk Ungdomen, med förbigående af all undervisning i modersmålet, endast upmuntras til at lära Latin, Grekiska och Hebräiska, när de lärde ifrån Cathedern eller Bok-prästen i vetenskaper och vitterhet vid dessa Läroverk endast tala eller skriva på Latin, hvarigenom Allmänheten är uteslängd ifrån det ljus, som deras skrifter böra utsprida, och modersmålet upodling måste til blygd för vår tid stå tillbaka och vika för gamla vanor och fördomar. Svenska Academiën är ej af den beskaffenhet at kunna ersätta denna allmänna förlust, emedan Landets Ungdom der ej undervisas, fastän dels skrifter,

ter, och den råflan utlatte belöningar väcka, redan framlockat flera Snillen och förbättrat Smaken. Om ifrån de lärda Sambållen inom ofs., som använda visfa summor til Uplysningens befordran, upmuntran gåfves för vackra öfverfåttningar af Latinske och Grekiske Auctors skrifter, skulle allmänna Uplysningen deraf vinna ganska mycket: åtminstone har detta haft önskad verkan i Frankrike, England och Tysskland, så väl för vetenskapers kånnedom, som modersmålets odling och förbåttring.

4. CAPITLET.

Om nya och nödvåndiga Inrättningar.

Vi hafve redan i de två första Capitlen anmärkt felaktigheterna och bristerna så i Språks som Vetenskapers lärande vid våra pulika Undervisnings-verk. Orsakerna härtil äro ock visade dels i föregående Capitel, dels i Utkastet til Allmänna Upfostrans Förbåttring, pag. 78, 79. — 88, 89; nämligen: at, när sista allmänna Scholordningen för Underscholor och Gymnasier i Riket för om-
kring

kring 70 år sedan författades, slyftades hufvudsakligen på de vetenskaper, som ansågos nödvändige til Läraömbeten och Prästfystor, och derföre, hvad Språk-vetenskap vidkommer, endast Latin, Grekiska och Hebraiska kommo i fråga: at följdén deraf blef, at ännu vid desla Undervisnings-verk allmänligen icke finnes publik inrättning til at lära de moderna Språken, hvilka dock i vår tid för alla Medborgare, de må blifva Civile, Militairer, Lärde, Präster eller Handlande, äro nödvändige och ganska nyttige at känna, emedan uppå dem alla vetenskaper, all vitterhet af hvad namn som hållt, äro afhandlade, och Frankan utom des är Europas allmänna språk m. m. Derföre i anledning af desla på ofvannämnde ställen anförda skäl, och at göra våra allmänna Scholor och Gymnasier, i anseende til närvarande tids behof af språk och vetenskaper, allmänt nyttiga, anse vi följande förbättringar och nya inrättningar nödvändiga och nyttiga.

I Afdelningen.

Om Språk.

Om man skal lyckas i sine företag, måste man så mycket möjligt är, följa Sakens natur. Vill man lära en vetenskap, måste e-
lemen-

lementerna förft kännas, börjar man at stu-
 dera språk, måste afseende hafvas f  väl på
 tiden, som språkens art och likhet med et
 förut bekant. När dessa omständigheter iakt-
 tagas, l rer man icke neka, at Språk-kun-
 skap  r i synnerhet tjeuligast at inhämta i
 ungdoms-åren, emedan minnesverk i den  l-
 dren bäst och lättast kan läras. Således  r
 det vid Scholor och Gymnasier, som inr tt-
 ningar til Språkens lärande i synnerhet b ra
 finnas. Vidare l rer icke nekas, at de språk,
 som äro nyttige för alla, eller de fleste, som
 vilja blifva skicklige ämbetsmän, antingen så-
 som Militairer, Civile, Lärde eller Präster,
 b ra  fven allmänligen läras: och såsom förut
 yifadt  r, at de moderna Språken, enligt ve-
 tenskapernas, vitterherens, Statsl rans och
 Handels närvarande skick, äro för alla des-
 sa yrkens Odlare och Idkare allmänt nödvän-
 dige at känna; blir det än mer bindande
 skäl, hvarföre de moderna språken vid Scho-
 lor och Gymnasier allmänligen b ra läras.
 Om nu detta  ger sin riktighet, at Språk i
 allmänhet är tjeuligast at lära i ungdomen, då
 minnet har sin fulla styrka,  fven, at allmän-
 na nyttan, som de fleste Medborgare draga
 af Språkens k nedom, bör vara rätta grun-
 den, hvilken man följer, då man d mmer
 om nödvändigheten at dem l ra, torde alla
 at-

åtminstone på sundt förnuft grundade inkast försvinna. Den förra af dessa satsler lärer af ingen motsägas: den senare, ehuru i sig själf tydlig, kan dock med exempel göras mer träffande. Vid tillfrågan, hvarföre man ej bör lära Chinesiska, eller Persiska eller Arabiska, lärer svaret helt naturligt blifva, at dermed ingen synnerlig nytta vinnas, emedan man hvarken i vetenskaper, vitterhet eller Politik hämtar uplysning från dessa Nationer. Å samma grund vägrar en Jurist, en Statsman eller annan Civil Ämbetsman at läsa Grekiska och Hebräiska Språken, emedan han för sin framtid och til uplysning i Ämbetsvägen deraf ingen synnerlig förmån kan draga, utan måste anse den tid af sin ungdom förlorad, som användts til at lära det, som han snart måste bortglömma.

Utom denna allmänna nytta, som vinnas igenom de moderna språkens lärande, och som alla, de må blifva vid Civil, Militair, eller Handels och Läro-staten nödvändigt behöfva, och at Ungdoms-tiden, som vid Scholor och Gymnasier tilbringas, är til Språks lärande den tjenligaste: och utom det hos oss betydande skäl, at Rikets studerande Ungdom allmänligen för mycket lindrigare pris kan underhållas vid Scholor och Gymnasier än Academier til at lära så väl Språk som Ele-
men-

mentar-vetenskaperna; skola visserligen uplyste, och lå vål för sina barns goda upfostran ömmande, som Fäderneslandet älskande Föräldrar och Medborgare, lå högre som lågre, i stället för den inskränkta och felaktiga privata Upfostran, allmänligen lånda dem til de förbåttrade publika Undervisnings-verken, hvilkas förmåner, såsom förut påmint år, framför all privat Upfostran, åro påtagliga. Härigenom kunna ock de, som enskilda omständigheter nådga at hafva privata Informatorer, få dem skickliga i Språkånnedom.

Såttet at låra Språk bør förbåttras.

Til at förkasta det Undervisnings-sått, at låra et obekant Språk igenom en Gramatika, som ock år författad på et främmande Språk, lårer knapp behöfva vidare vederläggning. ån at det nämna, emedan ingen lårer åtaga sig at det försvara. Vidlöftiga Gramatikor på Latin, som ånnu brukas vid Scholor och Gymnasier at låra Ungdomen Grekiska och Hebræiska Språken, kunna ej annat ån mycket öka svårigheten af denna Språkkunskap, hvilken utomdes i anseende til dessa Språks stora olikhet med modersmålet icke år lått at öfvervinna. De, som åro Lårare i dessa Språk, böra ock vara lå mycket vänner

ner af Fäderneslandets Ungdom, at de affkaffa denna svårighet igenom författandet af tjelliga Grammatikor häruti på modersmålet.

Tiden, som användes på Latinska Språkets lärande vid Scholor och Gymnasier, bestående merendels i 7 til 8 år, är alt för lång. Man har för dyrt köpt et Språks Kännedom, hvilken åndock är nästan altid otillräcklig, med så mycken tids bortgång i de bästa låroår. (På hälften af denna tid kunde både Franska, Tyska och Engelska Språken läras). Detta är väl icke så mycket språkets fel, som icke mer et mindre lämpligt sätt at det lära. En både förbättrad Latinsk Grammatika och method, som leder en naturligare och mindre vidlöftig väg til språkets kännedom, är vid de publika Låroverken nödvändig. Latinska Språket är dock icke det bästa eller lättaste af främmande språk för vår Ungdom at först lära, dels för des brister, dels för des stora olikhet och afvikelse ifrån modersmålet. I Latinen finnas inga artiklar, hvilkas nyttjande til ords och meningars bestämmande likväl är oundgängligt. Denna brist måste igenom visse pronomina eller adjectiva erfattas. Pronomina personalia utslutande från Verba, desas olikhet i böjelsen, ordens naturliga ordning och meningarnas construction, jemte participias och supinas vidlöftiga, och

F med

med de i vårt språk motvarande delar olika och afvikande bruk, äro icke små svårigheter at öfvervinna för en ung Språkbegynnare, hvilken ännu icke lärt något annat med sit modersmål mer öfverensstämmande Språk.

At föreslå ändring uti et mer än hundra-årigt bruk vid våra allmänna Scholor och Gymnasier, nämligen at det första språk, som den studerande Ungdomen bör lära efter Grammaticaliska reglor, är det Latinska, om den skal kunna blifva lärd, och hvilket bruk vanan och et allmänt samtycke helgat och behållit, tyckes vara nog äfventyrligt; men det är ej äldren eller vanan, utan på sundt förnuft och i sjelfva sakens natur grundade skäl, som i tänkande och uplyste Måns ögon måst böra gälla. Vi antage därför såsom en allmänt sann, om icke allmänt erkänd grundfats, at så väl i språk, som vetenskaper, bör en Ungdom lära det först, som är lättast at fatta, och sedan bör man i naturlig ordning leda begreppet til det svårare och abstractare. I stöd häraf läres utan svårighet medgifvas, at naturligaste sättet at inhämta Språk-kunskap är at först lära at känna et Språks väfentligaste delar i sit modersmål, desla delars bruk, eller ordens inbördes öfverenskommelse och verkan på hvarandra i sammanfattningen. Igenom denna uti och om sit

mo-

modersmål inhämtade Grammatikaliska kändedom, och den sammas tillämpning til et främmandt språk, lærer ungdomen genast en allmän grammatika, som är lika tjenlig at lämpas til allas språk.

Sedan man på detta sätt och i sit modersmål förvärfvat sig kändedom om et språks delar, nämligen om artiklar och deras bruk, om känneteknen och bruket af substantiva och adjectiva, pronomina och verba, jemte Språkets oböjliga delar, kan den med lärthet lära at känna desä samma delar, deras böjelser och bruk i et främmandt språk, emedan den då inhämtat nödig kunskap för at kunna göra jämförelser, tillämpningar och slutfatser ifrån det ena språket til det andra. När Ungdomen väl känner och kan tillämpa desä allmänna Grammatikaliska reglor, som i alla språk äro de samma, faller det äfven för begreppet lätt at fatra de enskilda händelser, hvaruti det ena språket afviker ifrån det andra, och hvilket blir grunden til enskilda Grammatikaliska reglor *).

F 2 Om

*) Man lærer, som sagt är, Ungdomen at först väl känna och skilja artiklar, nomina, pronomina och verba i modersmålet; sedan i det främmande språk, som den förut bör hafva börjat at tyda, skal den särmt lära at känna

Om nu förenämnde fått at lära Språk grundar sig i alla språks natur, och således är det rätta: om det vidare är en gifven sanning, at ju mer likhet en okänd sak har med en förut känd, ju lättare måste man den kunna lära: och det är äfven enligt med naturen

artiklarnes böjelser jemte regel på deras bruk vid nomina, skilnad på adjectiva och substantiva, samt deras böjelser i singulari och plurali, huru verba hafva visla tempora och modi, jemte pronominiens böjelser och bruk. Derpå bör den, efter gifna korta reglor och phraser i modersmålet, börja med desä delars sammansättning, såsom artiklarnes tillämpning vid nomina, huru adjectivum altid skal förenas med substantivum, igenom frågan, hvem, hvilka, lära at igenfinna nominativus, som utstakar, i hvad numer och person verbum bör sättas, och huru det i activo fordrar en viss casus. Vidare lærer Ungdomen de oböjliga delarne i et språk, såsom præpositioner och deras verkan på nomina, och, sedan verbas böjeller äro väl i minnet fastade, hvilka conjunctioner fordra verbum i conjunctivo, jemte adverbias natur och bruk tillika med interjectioner. Sedan Ungdomen känner desä delar styckevis med bifogade exempel, bör man gifva den flera rader, som innefatta tillämpning af de reglor den lärt, til öfverfättning, dock så, at den aningen på papperet eller en stor rasfla tillhålls at noga uprepa, af hvad slag orden äro i mo-

naturen så af alt det, som bör läras, som vår Själs förmåga at fatta, at börja med det lättare för at, sedan man riktat förståndet med flera begrep, och genom sakers närmare förvandlikap eller likhet, vandt det vid närmare jämförelser, kunna gradvis leda det til at fatta

F 3 det

dersmålet, sedan huru de i det främmande språket skola öfversättas och dertil anföra regel och skäl. Denna öfning at lära Ungdomen, törr än den öfverfätter de gifna Svenska phraser, förklara hvart ord och dertil anföra regel och skäl; gifver den en färdighet och säkerhet at snart skriva språk utan at fels i Grammatiken. Detta undervisningsfätt, kan man invända, är tjenligast för privata Lärare, som ej hafva många Lärjungar. Det medgifves, men hindrar icke, at det med lika stor nytta brukas vid publika Scholor: ty man kan lika så väl för 20, som för 3 eller 4, på en sådan raska framställa exemplen och visa grundreglorna; dock bör man icke lämna i Ungdomens behag at dem lära eller icke, utan låta en hvar i ordning framtråda, och enligt reglorna, som han bör hafva til hands upteknade, så fort han dem hört dicitras, förklara och öfversätta de i modersmålet gifna raderna. Medelst flitig öfning på detta sätt lærer Ungdomen snart både Theorie och Praktik, eller reglor och deras tillämpning, och undviker den myckna tidspillan, jemte det svårare och ofta fruktelösa arbete at ur minnet läsa en lång följd af Grammatikali-

det tvärare och abstractare; så är slutfatsen o-
 neklig, at förmedelt den stora olikhet, som
 ofvanföre är visad imellan vårt modersmål
 och Latinska språket, detta icke är det lättaste
 för Ungdomen at af främmande språk för-
 låra. Om ock bet allmännare behof bör fö-
 redragas et enskildtare, och det är redan vi-
 sadt, at de moderna språken för alla, de må
 ingå i Civila eller Militaira ämbeten, i Han-
 delsvägen eller Lärda Ständer, äro allmänt
 nyttige at känna; men at de utan synnerlig
 kännedom af Latinen, ehuru nyttig at för-
 stå, ännu mindre af Grekiskan och Hebräi-
 skan, kunna blifva dugtige Militairer, skick-
 lige Statsmän, Ämbetsmän och Handlande;
 är äfven följdén påtaglig, at de moderna
 språken vid Gymnasier och Scholor böra all-
 mänligen läras. Och emedan, af desä, Fran-
 ska

ska reglon, utan at upmärksamheten är tillräck-
 lig at deraf göra riktig tillämpning.

Man underrättar Ungdomen tillika, at, då
 desä delar finnas, och deras tillämpning är
 den samma i alla språk, är detta Cläffen och
 rätta Grammaticalska grunden til alla Språks lä-
 rande, hvilken, sedan den en gång är lärd,
 kan Ungdomen sjelt lämpa den til hvad språk
 som helst den vill lära. På detta sätt kan en
 Ungdom både fort och grundligt blifva språk-
 kännare.

ska språket, utom Vetenskapers, Vitterhets och fria Konstners afhandling, är af et allmänare bruk hos oss än Tyska och Engelska, innehåller alla et språks delar, och är til grammatik, odling och höfsning noga bestämde och fullständigt; så torde det för dessa orsaker befinnas vara tjenligast af moderna för vår Ungdom, i synnerhet den som ej tänker ingå uti Läro-ståndet, at enigt ofvannämnde method först lära.

Hic torde äfven höra at närmare bestämma den så mycket än tadlade, än försvarade, dock vid Läroverken bibehålna utanläsningen. Sällan klagar man utan all orsak, och sällan upkomma tvifvel, utan at någon felaktighet förblandad med det riktiga gifves å ömse sidor; hvarföre ock, i brist af tillräcklig kånedom af sjelfva tåken, man ofta behåller, eller förkastar så väl det goda som det onda, då likväl missbruket endast bör afkaffas. At läsa alt ur minnet eller intet åro tvänne ytterligheter; lika så at theoretisera för mycket eller ock intet, utan at igenom bruket och ständig öfning vilja inhämta både theorie och practik. Medelvägen blir således bäst at hålla; den består deruti, at en Ungdom, hvad språk vidkommer, läser utan til och i minnet väl faststär böjellerna på de delar af språket, som skola declineras eller conjugeras, dock så,

at man vid hvarje dels läsning i korta ord gifver en så allmän regla, som språkets art tillåter, på dels bruk, hvilket utgör Theoretiska kunskapen, och med tydliga exempel visar tillämpningen deraf, hvilket innefattar den praktiska. Af språkets oböjliga delar är nödigt at i minnet fåsta præpositioner med den casus de fordra, och de conjunctioner, som fordra verbum i conjunctivo. På samma sätt bör en klok medelväg hållas uti Elementarvetenskapernas lärande. Grundbegrep, korta definitioner och hufvud-fördelningar äro nödige för en Ungdom at i minnet fåsta; ty, utom denna hjälp för dels svaga och vid abstracta ting ovande esfertanke, drager den icke tilbörlig nytta af en vetenskaps afhandling.

Ehuru vi, enligt de här utstakade grunder och method at lära språk, hvarken befare eller finne någon skada för Latinska språket, derigenom at en Ungdom af främmande språk först regelbundet lærer Fransyskan, såsom mycket lättare at fatta för den äldren än Latinen, i anseende til dels större likhet med modersmålet; förkaste vi dock icke det allmänna bruk at börja med Latinen för dem, som detta språk behöfva, i synnerhet då et förbättradt sätt at det lära borttager många tillfälliga svårigheter, hvarigenom tiden äfven

vin-

vinnes. Men hårtil fordras nödvändigt en förbättrad Latinsk Grammatika vid de publika Läroverken.

Af alt detta, som angående de moderna språkens kannedom ock nytta sagt är, lærer befinnas, at vid alla Gymnasier böra Lärare tillförordnas, som publikt undervisa Ungdomen uti at grundligen läsa och skriva åtminstone Franska och Tyska språken, såtom måst bruklige. En Lector vid hvart Gymnasium, som med de öfrige Lectorer njuter lika förmåner, lön ock befordrings - rätt, är nödvändig til denna syftas bestridande, som visserligen icke blir af de minst nyttiga för Rikets Ungdom.

2. Afdelningen.

Om Elementar - kannedomen af Lagar och allmän Hushållning.

En vältänkande Patriot och öm Fader, som älskar sit Fädernesland för mycket för at icke til dess verkliga gagn vilja upfostra sina barn, för at icke i deras späda och för intryck öppna själar vilja inplanta rätta begrep och en rätt kannedom om sit Fäderneslands tillstånd, dess Lagar, dess allmänna Inrättningar, uti hvilket de skola vara medlemmar,

på det at de hårom underviste icke skola fela om de rätta medlen, som leda til befrämjandet af det allmänna bästa: denne ömsinte Fader, bekymrad at ej sjelf kunna undervisa sina barn häruti, vänder sig med förtroende til de vid Scholor och Gymnasier förordnade Lärare, säger dem desla sina affigter, och frågar: hvilka äro de kunskaper uti hvilka J undervisen Landets Ungdom för at bilda dem til Fäderneslandets tjenst och Statens nytta? Deste Lärare lämna honom helt annan underrättelse än han förmodade. Den ene svarar: hos mig skola de igenom flere års flitig läsning omsider blifva Latinare. Den andre: Jag vil låra dem Grekiska Grammatikan, göra dem bekante med en Hesiodus, en Plutarchus och Homerus, med et ord, göra dem til Greker. Den tredje: med tiden skola de hos mig låra Hebräiska. En annan: Latinska Rhetorika och Poëtika äro hos mig nödvändige at låra för at kunna scandera Latinska versar och känna troper och figurer i Orationer. En annan: Jag är Logicus och Moralist, och skal icke underlåta at på Latin låra dem at känna Slutkonstens vidsträckthet, at methodice definiera och dela, at i grund förstå Syllogismers materia remota och propinqua, eller termer och propositioner, at inrätta dem efter de allmânt antagna konstford och

och figurer. Moralens indelningar och definitioner på de der förekommande faker skola de ock på Latin lära. En annan: Dogmatiken med en noga underrättelse om Controversier och Kåttare skola de lära hos mig - - - Vår Patriot faller dem i talet: at han ej för den fordna Romerska Republiken, ej för de Grekiska fria Stater, som icke existerat på två tusende år, eller för qvarlevorna och fragmenterna af Judarnes skrifter angående deras Gudstjenst, politiska Inrättning, m. m. vill lära upfostra sina barn, utan aldraförst i Fäderneslandets språk och häfder, i kannedom af en ren Gudadyrkan, af sina Medborgerliga rättigheter och skyldigheter, hvad frihet och säkerhet de af Samhällets Lagar böra njuta, och deras förbindelser deremot, samt Rikets allmänna hushållning, grunderna, hvarpå den hvilat, och medlen at den förbättra. Vifen mig til de Lärare, som i deså vigtiga Vetenskaper undervisa, det är hos dem, som mina barn skola upfostras. Med deså kunskaper förledde, hoppas jag, at de med tiden skola blifva nyttige Medborgare, och uplyste om sit Fäderneslands naturliga förmåner och brister, skola de uphjelpa de förra, och efter möjligheten afhjelpa de senare. Om mina barn, sedan de lärt det nödvändigaste, hafva lust at lära sig främmande språk, skola de

de dock först lära dem, hvarigenom de kunna inhämta nyttiga Vetenskaper. Desse Lärare svara: vi trampe våra Fäders fotspår, och följa en af secler stadfastad vana. Vi kunne göra edra barn til Latinare, Greker, Hebræer, äfven Araber, vi kunne lära dem at låsa och någorlunda förstå en Grekisk Autor på vers och prosa, som innehåller Grekernas gamla mythologiska fabler, eller historiska och politiska stycken: at scandera och solvera vackra Latinska versar, och kanske at sjelfve skriva dålige, m. m. men at lära Fäderneslandets språk, Lagar, politiska Inrättningar och grunderne til allmän hushållning, äro vetenskaper, uti hvilka J fåfängt söken Lärare vid de allmänna Scholor och Gymnasier, emedan våra lärda Fäder, som förordnadt om Ungdomens allmänna Upfostran, dem aldeles förbigått, och följaktligen kan man uti dessa Vetenskaper ingen undervisning erhålla. Vår Patriot återsvarar förundrad: är då kannedomen af mythologiska fabler, af Judarnes Starfsöföfattning och öfriga öden så aldeles nödvändige för rättskäffne Medborgare? Kunna de icke lära at känna och dyrka det högsta Våfändet, at vörda och utöfva dygden, at älska medmänniskor, at lyda Lagar och laglig Öfverhet; kunna de icke i grund lära at känna Fäderneslandets Politiska, Oeconomiska och För-

Förfvars-tillstånd, utan både Grekiska, Hebraiska och Arabiska? Kunde man dock med dessa glozor bortläsa fienderna från våra gränslor, fattigdomen från våra hemvist, göra våra åkrar bördiga, vår handel florerande; kunde man med dem borttaga okunnigheten ur Ungdomens hjärnor, och tillskapa rättvise Domare, kunnige Statsmän, Rikshushållare, Landbrukare, Bruks- och Bergverks-kännare jemte speculative Handlande: då skulle dessa gamla språk visserligen blifva mina barns Hufvudstudium; ty dessa vetenskaper äro för Medborgare högst nödige och nyttige at känna, men et ganska ringa antal behöfver kannedomen af dessa omnämnda språk.

Hvarje Medborgare, som äger barn, och til Statens framtida tjenst och nytta vill upfostra dem, kan ej annat än gilla dessa Patriotens anmärkningar, och med honom förena sig uti önskan at en lycklig förbättring häruti måtte alfvarligen och skyndsamt företagas; emedan det är vid Rikets allmänna upfostringsverk, som ämnen skola tildanas för at med insigter och skicklighet sedan kunna sköta de många Sysslor och Ämbeten som Staten kräfver. Hvarföre skola då vid Scholor och Gymnasier all undervisning saknas uti de nyttigaste vetenskaper för Rikets allmänna bästa? Man ropar på Rikshushållning; men hvarest
är

är den Schola eller Gymnasium, der Rikets Oeconomie läres, eller fattas ofs vedermålen af de följder, som brist i denna lära medförer? Med bästa vilja i verlden är omöjligt at synnerligen gagna utan grundlig Kännedom icke blott om en eller annan gren af allmänna hushållningen, utan om alla förenade och i systeme tagne. Man finner nödvändigheten af kunnige Lagkännare, af uplyste och rättvise Domare; hvarföre har man då icke funnit den nödvändigheten, som dock måste föregå, at vid Gymnasier lära Ungdomen lära Elementerna af en så vigtig vetenskap? Men för at icke misstänkas at få väl ljelfve göra, som leda Låfaren til förhaftade, och icke på riktiga grunder fotade slutatser, skole vi närmare ingå i underfökning af sakens natur.

Det är hvarken guld eller hög födsel, hvarken lyckans gåfvor eller Konungars gunst; det är blott naturen och erfarenheten, den förre uti at gifva goda Sjåls förmögenheter och krafter, den senare at odla och fullkomna, eller at rätt utveckla och lyckligt använda dem, som tillskapa store och nytige Mån och Medborgare, vare sig til Fäderneslandets försvär, eller des invärtes styrelse och bestånd. At blifva grundlig kännare af hvad vetenskap som hålft, måste man tidigt börja at lära des elementer, at med kännedom af det enkla och

och lätta upstiga til det svårare och vidlöftigare, at styckevis väl lära at, om hvarje del och gren, som inlöpa uti det hela, fatta rätta begrep, förån man om detta hela kan inhämta riktig kännedom. Det har i alla tider varit igenom mycket arbete, mycken flit, stor öfning och erfarenhet, som verkligens store Mån gradvis upstigit til den höjd, der de med mogna insigter gagnat sit Fädernesland, med åra lutit, med saknad bortgått. Vi åberope oss eder egen erfarenhet, Medborgare af alla Clasfer och alla Stånd! och vi grunde detta åberopande tillika både i tingens egen natur och på förflutna seclers vitnesbörd. Vi sade i tingens egen natur, och til des bevisande behöfves ingen vidlöftighet. Til hvilken Anförare bör väl et Rikes försvär med säkerhet anförtros, den som igenom egen erfarenhet ifrån ungdomen lärt at känna, hvad hvar och en Militairisk post tilhör, som igenom förvärfvade kunskaper och ådagalagd tapperhet gradvis upstigit til Anförarevärdigheten, som känner och vet afmåta sin styrka mot fiendens, våga med fördel och icke på en slump, draga förmånerna af segren, eller föruse och förebygga följderna af en timad förlust; eller den, som gunst och lycka upkastat til samma värdighet, som befaller utan skicklighet at befalla, som låter förmånenhet
i stäl-

i stället för erfarenhet, hvilken, om han någon gång vinner, icke förstår at deraf draga förmån, och då han förlorar, är utan ressource? Det samma gäller uti alla andra viktiga värf. Med förtröstan öfverlämnar en Medborgare sin Egendomsrätt, sin välfärd, sin heder och ära uti uplyste Domares händer, som fullkomligen veta at tillämpa Lagens rätta mening; men med fruktan måste han, om personer, som ej lärt at känna och skippa Lag, igenom lönvågar tilvunnit sig sådana fystor, öfverlämna sin egendom och välfärd, ofta åra och lif at okunnighet eller mannamon. En Regent kan, i kraft af den magt, som åtföljer hans höga Kall, med et ord, genom et *varde*, tillskapa en ädling, utdela belöningar, titlar, band och stjernor at en verklig, eller inbillad förtjenst; men olyckligtvis står det icke i hans eller någon dödligs magt at på sådant sätt hvarken tillskapa eller omskapa människors inre och rätta värde, eller meddela en skicklighet, som aldrig utan genom eget arbete, flit och eftertanke kan vinnas. Fåfångt invändes, at en Hinric den IV:de tillskapade en stor Finance - Minister af den tappre Sully. Denna invändning vanhedrar både en stor Monarchs val och en Sullys vidsträckt insigter. Man följe allenast en Sully i spåren, skal man snart finna, at dessa in-

sig-

figter icke förvärfvades i Konungens Hof, än mindre vara följer af hans val: man följe honom, säger jag, in uti alla Labyrinther, hvaruti Franska Financen då var inveklad, man skårskåde huru han natt och dag nedgrof sig i de svåraste underlökningar, de granlagaste calculer för at sjelf i grund känna alt, tilrätta ställa det orediga, och hämma en must och märg sugande egennytta: man betrakte tillika, huru han ibland Åkermån och Herdar, detta af en högdragen okunnighet föraktade Folk, eller i deras handtering, Landbruk och Boskapskötsel fann de rätta ursprungliga källorna til et Rikes Välmåga; man betrakte alt detta, och dömmе sedan, hvad det var, som gjorde Sully stor. Detta beviser äfven förflutna tidens vitnesbörd. Igenom det trågnaste studerande af Moral, Människjo-kännedom och Regerings-konst, jemte mycken annan kunskap, förvärfvade sig Marcus Aurelius ifrån Ungdomen, och genom en sorgfällig upfostran, de insigter, de dygder, den erfarenhet och ömhet för människjor, som gjorde honom til en af de störste Regenter, til sit Folks Fader, sina Länders tappre Försvare, til Throners prydnad och Regenters eftersyn. Igenom hvad arbete, flit och studier ifrån Ungdomen hafva icke en Demosthenes, en Cicero, en Quintilianus med flera upstigit til

sin ryktbarhet? Men hvarföre anföra mer i en sak, til hvilkens bevisande natur, förnuft och erfarenhet i alla tider förenat sig? Af hvad nu anfört är om en total brist på undervisning i så allmänt nödiga och nyttiga vetenskaper, som kännedomen af våra grundlagar, af vår allmänna hushållning och de tillgångar inom vårt eget Land, som til dels uphjelpande kunna bidraga, lårer utan svårighet kunna slutas til nödvändigheten af åtminstone en Lectjions inrättande vid hvar och et Gymnasium i Riket, hvarest Ungdomen kan låra Elementerna af dessa vetenskaper, och hvarigenom äfven de, som, utan at besöka Academier, ifrån Gymnasierna gå til de allmänna nåringar, kunna inhämta grunder och anledningar til insigtens förvärfvande i Bruksrörelse, Åkerbruk och Landmanna-nåring.

Anmärkning.

Vi kunne ej underlåta at här göra ytterligare anmärkningar, hvilka, ehuru de äro vidsträckta, hafva dock närmare gemenskap med närvarande ämne. Ju mer man granskar de steg, som människjor tagit til at befordra sit väl, sin uplysning, sin verkliga nytta och fällhet, ju mer öfvertygas man, huru litet de varit kännare af de rätta medel, som skulle
föra

föra dem til målet. Vi skole icke framställa til bevis hårpå alla de olyckor och förstörelser, som öfvergått millioner människjor, och hvilka varit följdén af deras falska begrep om sällhet, af deras okunnighet och vådsamma passioner. Hårom tala til Människjoförnuftens vanheder de grusliga tyrannier, som plågat de oråknelige olycksoffer, som stupat för svärd eller fallit för bilan, de blodströmar, som färgat förtörda fält, och de grushopar, som endast framvisa en ångslig åminnelse af de vackraste städer. Vi skole ej heller hårpå anföra de svärmerier, som rasat, de brottligheter, som under helig larf utöfvas, de ofeder och laster, som tagit öfverhanden: världsliga och Kyrko-historien förena sig til detta bevisande. Vi skole inskränka oss inom kretsen af vetenskaper och vitterhet, anmärkande först, huru människjofnillet, eller sitarare nyfikenheten fäst sig i synnerhet vid at utröna det, som dels legat utom dess krets, dels det, som endast varit skenbarheter, dels det angenäma; men det nödvändiga och nyttiga, som först bordt påyrkas, har icke sällan sist blifvit påtänkt.

Man torde lättare kunna visa skadligheten af, ån första grunden til människjors otroliga fallenhet för underbarheter, och at efterjaga det, som alltid undflytt dem, och

varit utom gränlen af deras fattnings-gåfva. Denna fallenhet i förening med en finlig inbillningskraft, som skapar, efter godtycko, en allmän okunnighet, hvaruti alla födas, och en alt emottagande lättrogenhet har åt jordens barn framalstrat ån frugtade ån vördade ofynliga varellor, men alltid magtågående och på människors fällhet och olycka verkande. Härifrån leda superstition och fördomar sin uprinnelle, sin styrka och bestånd: härifrån desä förborgade krafter at utleta tilkommande ting, at hafva omedelbar gemenskap med en andeverld, at framkalla desä invånare eller afidna: härifrån de spöken och vålnader, som ån förskräcka ån varna: härifrån aktgifvande på drömmar, ingifvelser, förmenta uppenbarelser och deras alster, svärmeri och fanatisme. Om enfaldigheten, minst misstänksam, ansett desä uprog trovårdiga, kan man icke heller neka, at egennyttä, skrymteri och herrskningslystnad förstått at af dem berjena sig til egna affigters vinnande. Härigenom har händt, at en underlig blandning af vishet och dårskap, af förnuft och svaghet, af misstro och lättrogenhet bibehållit sig i alla tider, och har altid haft et starkt instytande på Religion, Lefnadsfårt och Seder. Men at i tynerhet utmärka desä spår af mänskliga förstånders svaghet är nu icke vår affigt, vil

hvars

hvars beviljande en allmännare synpunkt på den vinning vetenskaperna tagit, och hvad verkan denna vinning medfört, är tillräcklig.

Ehuru all kunskap, som åsyftar människors uplysning, nytta, nöje och fällhet, för-tjenar upmärksamhet, bifall och upmuntran, är likväl en del vetenskaper til sin natur och sina föremål af större eller mindre omedelbart inflytande på allmänna välfärden. Om detta ej kan nekas, följer, at, vid en noga jämförelse dem imellan, måste val- och före-trådes-rätt åga rum. Grunden til detta val ligger således i hvarje vetenskaps närmare bidragande och nödvändighet til människors allmänna fällhet. Ifrån en bristande urskilning at rätt göra detta val, som röjer en föregående okunnighet och förståndets inskränkning, jemte verkan af rådande fördomar, låra de fleste, om icke alla felsteg, i vetenskaper, tillika med deras följder härleda sig. Betraktar man ur denna synpunkt vetenskapernas öde, huru den ena blifvit odlad och updrifven, en annan, lika om ike mer nödvändig, lemnad i linda; öfvertygas man snart, at et flags mod och slump mer än klok urskilning och förnuftigt val ofta förorsakat företrädet. Man har sett, at mänskliga vetgirigheten än velat utforska himlakropparnes inflytande på jordiska ting, äfven på människors öde: än

vila solen sin väg och utstaka Cometéernas irrgångar; ån inkräkta, och sålom Inkräktare efter godtycko stifta lagar i Floras rike: ån nedkalla från himmelen des åska och föreskrifva hennes dödande viggas deras bana: ån kasta djerfva blickar in i osynliga verldar, gifva dem Invånare och bestämma desse Invånares natur, krafter och verknings-krets; men med alt detta kunskaps-förråd, hämtadt snart sagt ur hela Naturen, har ånnu Människan för sig sjelf icke uplöst dessa frågor: Hvaruti består min sanna lyckfahghet och de rätta medlen at den vinna? Hvad år min bestämning, hvad skal blifva mit öde? Skal den ande, som uplifvar mig, en gång floekna eller evigt vara? Skola dessa hjertats önskingar för Sällhetens varaktiga njutning någonsin upfyllas, eller skal det omsider fragra des förlust? År jag skapad at et högre Våfende at vara fri, hvadan åro då dessa bojor eller år jag årnad til trål, hvarföre denna känsla af frihet? - - - Til besvarande häraf efterföljom Naturen, som inplantar hos alla levande varelses en oemotståndelig drift at söka egen välfärd, och med det samma afgjort, at kunskapen om des erhållande år den första nödvändiga: at, sedan medlen och sätter, huru egna välfärden skal vinnas, blifvit kände, år naturliga ordningen at först lära

det,

det, som härmed har närmare gemenkap, och i detta förhållande fortfara at utvidga sina kunskaper.

Rådfrågar man antingen Vetenskaps- eller Verlds-historien, skal den öfvertyga oss, huru tillfälligheten merändels verkat til vista Vetenskapers odling och företråde framför de nödvändigaste och allmänna nyttiga, och hvartil Staters Regeringsfått icke litet bidragit. När i Grekland och Rom Vältalighet och Vitterhet banade vägen til Statens högsta Ämbeten, til anseende, magt och ära: när både Smak och Politik förenade sig at igenom skådespel och vittra lekar gifva Folket högtidligheter och nöjen för at hålla det vid godt lynne, var följden ganska naturlig, at alla Snillen lockades, och alla sinnets krafter vändes, til dessa yrken. Man gjorde sig så mycken möda för at erhålla och bibehålla et ögonblickligt vålde, utan at bekymra sig om grundläggandet af de dygder, om stiftandet af de Lagar, om helgden af de Seder, och om den uplysning, kannedom och utöfning af mänskliga och medborgerliga rättigheter och skyldigheter, utan hvilka ännu aldrig en Stat på jorden gifvits, som i längden haft bestånd. Förderf i seder och själfsväld i lefnad stego imedlertid til sin höjd, och Grekernas Republikanska frihet slutades med tråldom under

främmande Magt, och Romarnes med En-
välde.

Igenom andra tillfälligheter och välfningar
ändrades smak och tänkesätt. Mänkligheten
plågad af tyranni och våldsverkan ville föka
sig från himmelen en tröst, et lugn och en
tillflygt, som hon ingenstades trodde sig finna
på jorden. Grund til denna tänkesätts för-
ändring var, utom den missbrukade världsliga
Magts tyngd öfver Nationerna, Christi
och Apostlarnes Reformation i Gudalära och
Sedolära. Religionen blef nu föremålet för
allmänna upmärksamheten med snart sagt för-
gåenhet af andra nödiga vetenskaper och de-
ras odling. Men följderna visade, huru litet
människjobegrepet var beredt och moget, och
huru mycket finlighet, okunnighet och pas-
sioner herrskade för at rätt förstå och utöfva
denna lära. Religionens tjenare uphofvo sig
småningom til de andras herrar, inbördes
förföljare, Regenters Rådgifvare, Ledare, åf-
ven förtryckare. Verlden nedlänktes i et
mörker, et tvärmeri och en fanatisme, som
förvillade och plågade människjorna öfver tu-
sende år: en tråldom, som förut aldrig haft
sin like, och de sekler äro ännu at vänta, uti
hvilka följderna af detta allmänna elände sko-
la förvinna. Ändtligen gjorde det förtryck
och de plågor, som människjorna utstodo un-
der

der hierarkien, en brytning nödvändig, et saknadt ljus allmänt efterlångadt, och en Reformation, som sträckte sig både til Religion, til Politiska och Lärda världen, frambyrer. Til Religionens förbättring tjente Bibeln jemte Kyrko - Fädernas skrifter, och til andra vetenskapers kännedom måste Grekiska och Romerska Profan - Auctorerna nyttjas, hvilka voro snart sagt de enda Källor, hvarutur den tidens lärde hämtade sina kunskaper, och därför anslås kännedomen af dessa gamla Språk för nödvändig innan man kunde lära vetenskaper. Här af hände, at Fädernas gamla Religions - satser och tvister å nyo uplifvades, at kännedomen af Grekisk och Romersk Literature, af granskning, förklaring och vidlöftig commentering öfver Auctorerna utgjorde den grundligaste lärdom och gaf et stort anseende; men här af hände ock, at de lärde satte en åra uti at ej tala eller skriva annat än en Ciceros språk, at efterhärma en Homer, en Horatius eller Virgilius, at skriva Latiniska folianter öfver Bibeln och Fädernas verkliga eller inbillade meningar, at dessa ämnen ådrogo sig Snillens förnämsta upmärksamhet, at följligheten allmänheten, som ej kände dessa gamla språk, blef ej der af uplyst, och de Filosofiska och Moraliske vetenskaperna alt för litet påränte.

Imidlertid var man ej nog upmärksam på allmänna Sakernas, eller tänkesättens stora förändring i anseende til vetenskaper och deras verkan. De förnämsta orlaker, som förablåto Greker och Romare at updrifva våltalighet och vitterhet til sådan höjd, nämligen at derigenom bana sig väg til åra, förnögenhet och Statens vigtiga Ämbeten, funnos icke mera. I Grekland och Rom skref och talade man til allas uplysning och förstånd på modersmålet; men nu blef modet at ej tala eller skrifva utan på Latin. Igenom personliga egenskaper, igenom stort förstånd och odladt veti kom man i de gamla Republiker til magt, åra och anseende. Under Barbriska rikehvarfven, och då okunnigheten var allmän, erhöles för börd och anor samma förmåner. I de gamla Stater var Religionen et medel til Regeringars styrka och bestånd: i senare tider och under Påfve-väldet blef hon det kraftigaste medel at utarma Länder, försvaga världliga Regeringar och störta Regenter af sina Throner. De, som ingingo i Andeliga Ståndet, dresvos af helt annat interesse ån Statens, och följde helt andra grundsatser ån des bestånd. At bibehålla et inkräktadt, och öka et olagligt välde, var en allmän okunnighet och tänkesättens förvillelse de bästa medel. Det ena missbruket

ket lade grund til flera. Läro-ståndet skildes mer och mer ifrån den öfrige Staten, vetenskaperna stannade inom Kloster, och allmänna undervisningen bestod hufvudsakligen uti at lära något Grekiska, at läsa och sjunga Latin, at något känna Kyrkofädernas skrifter, en spitsfundig dialectik, Aristoteles, Canoniska Lagen, Mötens Beslut och Påfveliga Bullor.

Natur och Förnuft måste nu allmänligen tyftna, medan misledda känslor, förvillade begrep och otäma passioner, under okunnigheten och de gröfsta fördomars välde, drefvo det onda til sin höjd. När misbruk af välde stigit til en viss grad, vare sig i andlig eller verldslig Regering, ligger i sakernas egen natur nödvändigheten af brytning och utbristande Revolutioner. Förtviflan gifver sjelfva veklingen mod, och nöden tillskapar stora hjeltar och stora dygder. Man gör kraftiga försök at afskudda sig en förnedrande Påfvisk tråldom, och som det allmänna onda härflöt från Religionens misbruk, måste en allmän ändring deruti verkställas. En Valdus, en Viclef, en Hufs börja: en Luther, en Zvinglius, en Calvinus fortsätta och fullkomna Religions-förändringen. De Länder, som antogo Lutherska eller Reformerta Låran, ville med rötter uprycka Catholicismen.

Grund

Grund och bevis härtill borde tagas ur Skriften och Kyrkofädernas skrifter och beslut, hvilka, såsom ofvanföre sagt är, voro ån på Grekiska, ån på Latin författade. Således at förekomma Catholska Lärans åter upplifvande, och alla förfök dertil, inrättades vid antingen förut varande eller nya anlagda Undervisnings-verk förnämligast Professioner at lära de gamla språken och Theologien för at i desä Lärdomstycken hafva tilgång på Lärare vid Undervisnings-verken och i Föreläsningarne. Härifrån härleder sig en hufvudsak, hvarföre de gamla språken så sorgfälligt blifvit odlade, flera Theologiska Professioner inrättade; men de språk och vetenskaper, som i vår tid äro allmänt nödvändige at lära, blefvo til större delen icke påtänkte. Således långt ifrån at anse Undervisnings-verken för allmänt nödvändiga Seminarier, der skickliga ämnen för alla en väl inrättad Stats Ämbeten, Syflor och Handtering, böra tildanas, inskränktes de egentligen til Låro-ständer. Det är desä anförda händelser och tillfälligheter med deras följder och verkan på allmänna tänkefåten, som vi i lyonerhet inom vårt Fädernesland hafve at tillskrifva de ännu varande både inrättningar och bristfälligheter i vår allmänna Upfostran.

Det

Det gifver utan tvifvel ganska mycken uplysning at vid en Reforme i vetenskaper noga genomvandra deras Historia, för at igenom denna kannedom inhämta, hvilka handelser och tillfälligheter, hvilka allmänna eller enskilda omständigheter, hvilka rådande tänkesätt och meningar, hvilka Secter och Partier förorsakat visse vetenskapers odling eller försummande, visse meningars antagande, så ock anledningen til vissa Lärostyckens, secters och Systemers upkomst, varaktighet eller fall. Man skal väl igenom denna underfökning lära at känna Människjoförnufters inskränkning, svaghet och felsteg, äfven djerfhet och förmätenhet: at passioner och partiskhet i förening med okunnighet och dåraktige inbilningar igenom sekler fört öfver förnuftet et tyranniskt vålde; men man skal ock både själf sinna och undervisa andra om verkningarne deraf, och förkasta grundsatlerna i afseende på de skadliga följderna. Theologen skal i skenet af denna ledstjerna se och undvika sine föregångares och medbröders afvägar. Den allmänt välgörande Sanningen skal blifva honom dyrbarare än alla namn och alla secter: då han här af lärer at känna människjors svaghet och fördomar, skola icke tomma ord utan visse mening och bemärkelse, men själfva saken fåtta hans upmärksamhet. Hans grund-

grundliga uplysning, hans rena förstånd, hans allmänna kännedom af sit ämne och sin vetenskaps öde skola uphöja honom öfver desfa inkränkta hjärnors usla utväg at förkåttra dem, som med honom icke tänka lika. Han vet både af historien och sjelfva saken, huru nödigt det är at skilja Låran ifrån personliga intresser: at Religionen är helt annat än Påfvevalde: at dogmatik noga bör renas från oförståndliga ord och missbrukade termer: at Augustinus, Chef för Alexandrinska partiet, förstod bättre at upvigla Regenten för sit parti än tolka Skriften och förklara Naturen: at både Catholiker, Reformerta, Quäkare och Lutheraner af hvarandra kunna hämta Lårdom och Uplysning m. m. Med denna allmänna kännedom, desfa fördomsfria tänkelätt förenade med en uphöjd Sjåls styrka och ståndaktighet, som hvarken förmåter angripes af öfverilning, eller fegt eftergifver af råddhåga, kan Theologen författa och til sina Likars sanna uplysning framgifva en Lårobyggnad i sin vetenskap, renad från tidens fel, från personers villfarelser.

Philosophen, försedd med denna kunskap, skal såkrare vandra til sit mål. Då han ser alla de irrgångar uti hvilka mänskliga förståndet förvillat sig, ser, huru gifsningar och förslagsmeningar blifvit anfedde som grund-

fan-

fanningar, huru omsider förnuftet sinåningom genomträngt villfarellerna och besegrat fördomarne: med et ord då han ser orsakerna til felstegen, desfas igenom tekler olyckliga verkan, och hvad det kostat mänskligheten at återkomma på förnuftets våg; skal denna kännedom på en gång upplysa och varna, på en gång visa honom målet, medlen och deras rätta användande.

Når i egenkap af Lärare Philosophen betraktar, huru i alla tider den fanna Sedolåran i jämförelse med andra vetenskaper blifvit för litet odlad; huru Naturlagen blifvit illa förstådd och värre tillämpad; huru denna bristande kännedom föranlåtit människorna at upfinna främmande bevekelse-grunder til sina gårningar; huru visse passioner beherrskat själen, visse sinliga föremål intagit känslökraften; finner han nödvändigheten af at på rena och enkla grunder, tagna i Människjonaturen, föreställa en Lära, hvars kännedom och utöfning grundlägger och befordrar så väl den enskildes lugn och tillfridsställelse, som Staters och Samhällens allmänna välfärd.

Ändligen bör det icke blott väcka de Lärdes, utan ock Statsmäns och Regenters yttersta upmärksamhet at, vid förflutna teklers betraktande och försvunna Folks öde, ingenfinna förnämsta orsakerna til deras felsteg,
deras

deras laster och deras olyckor i en förfummad Statskonst och förfallnad Sedolära.

Från desä Källor har det gift flutit, som bortjagat dygden ur människors hjertan, och det förderf, som för sekler grundlagt deras timliga olyckor, förvandlat deras frihet i tråldom, deras lefnad i elände. Långe arbetade Grekerna på sin undergång; men de vunno ej sit ändamål förr än federnas förderf hade förenat sig med deras okloka Statskonst. Det var hvarken Persiska Regenternas öfvermägt eller Philippi list, det var deras inbördes oenighet, deras afvund och deras otidiga herrskningslystnad, en förderflig partiande, jämte utländskt guld, som grundlade och fullkomnade deras förstörelse. Icke främmande Länders inflytande, icke fiendiliga Arméer voro uphof til Roms undergång. Fröet til deras olyckor låg i deras Republikanska grund-inrättning, uti obilliga Lagar, och uti Rådets partiskhet, som igenom sin orättvisa retade folket i vapen emot sig. Dock så länge det onda endast var at anse som verkan af en felaktig Constitution, så länge höga och dygdiga tänkelätt ännu gäfvos inom Republikens sköre, hade hon bestånd; men när inga Camiller, inga Reguler, inga Fabier eller Catoer mer upfolstrades: när Syller, Crasser, Antonier och Catiliner visade, huru långt en män-

människan utan känsla af heder, utan vördnad för dygd, utan frugtan för Gud och kärlek för människor, med et ord, utan åra och samvete, kan gå i laglöshet och hämd i otyglade begär och vilda passioners tilfredsställande: då funnos icke mer i Rom dygd och fedet, icke Lagar och Frihet, icke Fädernesland och Medborgare; der funnos endast brottliga Styresmän och bestuckna Slafvar.

Utom Partiandan och Sedoförderfvet, desfa de mäktigaste Samhällens plågoris och förförare, kunna Regenter med godt hjerta och rena affigter igenom en illa känd Statskonst lägga grund til deras olyckor, hvilkas framgång de på alt sätt velat befrämja. Vi vilja icke til bevis härpå återkalla minnet eller olyckorna af et Feodal-syfteme, icke förnya en smärtande känsla af våra Fäders lidande igenom deras felsteg i Stats-styrelsen, hvarken vidröra de vedervårdigheter, som härflutit af Rikets fördelning i Hertigdömen, eller de ohyggliga uptråden, de inbördes krig och cabaler, som valrättigheten förfakat, än mindre en så förnedrande partisk förbittring at åt egen hämd upoffra Fäderneslandets Frihet och inkalla främmande Magt: Följderna af dylika steg hafva redan så väl hos oss som i främmande Länder visat sin olyckliga verkan,

kan. Ädelmod, Frikostighet och Tacksamhet, ehuru vackra dygder i sig sjelfva och en Regent hedrande, hafva dock ofta igenomfått och medlen at dem utöfva, endast gagnat några enskilda med det allmännas förlust och skada. När Staters Styresmän af Rikets och Kronans tilhörigheter til enskilda Personer, Ämbeten eller Stånd bortgifva egendomar, eller Statens allmänna medel, eller utslutande privilegier, til de öfrige Medborgares förfång och tunga; förminska de tilgångarne för allmänna behofven, hvilka såsom nödvändige, måste föröka tyngden af de andras börd, och lägga derigenom grund til en billig förtrylsamhet, til inbördes hat och afvundin mellan Medborgare, til partier, revolutioner och Statsförändringar.

I alla Samhällen hafva merendels än inkräkningslystnad, än envælde, än penningevinst, än pragt och öfverflöd, än lysande ceremonier och finliga nöjen omväxlat; men man har ännu aldrig i någon Stat gjort det til sit hufvudycke, at bringa den moraliska människan til sin fullkomlighet. Några vetenskaper jemte finlighet, passioner och superstitution, ja sjelfva okunnigheten hafva lå til sägandes haft sit tidsvarf at florera; årelystnaden har tilskapat Alexandrar, vällesnad Luculler, maklighet Epicurer, veklighet Sybari-

bariter, grymhet och hämd Bajazeter: Religionen vanställd har frambragt mångfaldiga Svärmerier, förnuftets förvillelser och tusentals lastfulla Lättingar: hvarken har Philosophien i sekler saknat tomma begrundningar och ordgräl, ej heller okunnigheten sina dyrkare; men det allmänna funda förnuftet och den rena Sedolåran vänta ännu sin tidevarf at herrska.

Antingen bedrage vi oss mycket, eller ligger et grundfel deruti, at man få litet varit förgfällig om et rätt tildanande af vår moraliska varelse i jämförelse och lika tiltagande med den sinliga, den fysiska och politiska. Följderna häraf äro i det föregående til en stor del visade. Sinligheten och visla passioner hafva härigenom öfvervåldigat förnuftet, och utgången har befunnat, at alla andra band, alla vetenskaper, all vitterhet, alla fria konster, äfven strånga Lagar och hårda straff hafva ej förmått at ändra, eller förbättra, eller emotstå det öfvervågande onda. Det är således af så många seklers erfarenhet, och af de följder visla gårningar och visla rådande meningar medfört, som vi af andras olyckor varnade, af deras fel rättade, af deras kloka uplyste böra kunna leda mänskligheten et steg närmare sin utveckling, sin verkliga och varaktiga sällhet, så vida den beror af Upfostran,

stran, uplysning, seder och fundera tänkesätt. Til et rätt grundläggande af detta stora ändamål är närvarande tid tjenligare, om icke nödvändigare, än någon tid tilförene. De fläste vetenskaper äro drifna til en viss höjd; gamla fördomar äro föraktade, äro förivagade: uplysningen åtminstone så allmän hos högre och medelclassen af människor, at personligt anseende och myndighet icke mer gälla som Orakel, ej heller kan systematiskt tvång i samma grad nu som förr fjättra tankekraften: visla tänkesätt icke blott väckte, utan ock nog allmänt verkande: mänskligheten i kraft häraf förberedd och färdig at göra et betydande steg til en högre moralisk fullkomlighet: alt detta synes förebåda och påskynda en stor Reforme i Kyrkan, i Staten och allmänna Lefvernet, hvilken, i rättan tid företagen, med klokhet och försigtighet verkstald, i stillhet och lugn skal befordra et af de viktigaste ändamål, nämligen Samhällets välfärd.

När visla grundsatser, eller lärosatser, eller fördomar, hvilka fordom kunnat verka på allmänna tänkesättet, så länge de varit ansedda för de bästa, igenom en större uplysning börjat förlora sin trovärdighet och inflytande; är högsta tiden at dem ändra, förbättra eller ock afskaffa, och genast upfylla deras rum med allmänt förnuftiga, vördade och

och trodda: i annat fall, då de ene börja med at anles för onyttiga, fortfara med at förak-
 tas och sluta med at glömmas; men förbät-
 trade och förnuftigare icke intaga stället och
 lyselsfatta estertanken, upkommer en tomhet,
 hvilken plågar framalstra en skadlig likgiltig-
 het, med desfs elaka följder, i tänkesätt och
 sammanlefnad. Men at vilja hindra eller kuf-
 va desfa allmänna tänkesätt i stället för at dem
 rätta och leda til Samhällets bästa, är at stri-
 da mot en stark ström, som väl i början kan
 något hämmas, men under det samma hämtar
 större styrka, utbrister med våldsamhet och
 öfverända kastar sine motståndare. Vitnes-
 börd och exempel härpå, så väl uplyfande som
 varnande, behöfva icke letas. Christna Låran
 hade til fiender, motståndare och förföljare
 Roms mäktiga Monarker, hedendomen, all-
 männa fördomar och enskildas egennyttan.
 Lidandet var ock visserligen stort, förföljel-
 serna svåra och striden långvarig; men omfi-
 der segrade Sanningen. När okunnighet,
 passioner och förvillande Lärofattor hade åter
 förderfvat Religionen och sederna, när allmän-
 na laster, när magtens och fornuftets mis-
 bruk förenat sig at pålägga mänskligheten bo-
 jor, sammansmidda af både andelig och verld-
 lig despotisme; upkom å nyo en stor och
 långvarig strid, många enskilda människor
 H 3 blefvo

blefvo olycksoffer, lefvande brände, afrättrade, landförviste; men desfa grymma medel voro dock otillräckliga at kufva eller emotstå de sig utvidgande tänkesfätten. En Carl den V:s förfärliga och Europas frihet hotande magt, och et Roms ännu förfärligare och vidsträcktare Vælde måste förenade svigta; men den nödvändige Reformen i lära och lefverne, i Kyrkan och Staten hade framgång. Desse händelser, och många andra både äldre och nyare än desle i Kyrkan och Staten timade at förtiga, böra öfvertyga både andelige och verislige magtägande om onyttigheten at vilja kufva de af felsteg och missbruk upkomna och til förbättring lystande tänkesfätt, oförmögenheten at dem i längden motstå, och nödvändigheten at rätta det föråldrade och felaktiga, som frambragt den allmänna rösten om ändring och rättelse; ty sådana förändringar plåga, enligt erfarenheten och sakernas egen natur, oagadt fördomars och egennyttans motstånd, likaväl förr eller senare gå i fullbordan.

Af desfa och föregående anmärkningar, hvilka i all korthet äro nämnde, men ingalunda fullkomligen utförde, kunna vid utarbetningen af nya och förbättrade Läroböcker många uplysningar, eller åtminstone anledningar til förbättring inhämtas. 1:o Finner man, hvilka

hvilka tillfälliga, besynnerliga och ofra locala omständigheter af oförstånd och bristande urskilning blifvit anledna såsom allmänna och hela Människjo-flåget rörande. 2:o Följderna deraf, at en del vetenskaper eller vitterhet och fria konster, antingen af blotta tillfälligheter, eller af smak, eller Politik, eller Religionsnit, eller af hvad ensidiga driftjädtrar som hälst, blifvit updrifna på andra nyttiga vetenskapers bekostnad. 3:o At missbruk af verldlig eller andlig magt, eller begge sammanverkande, kunna hvarken igenom grymhet och våld, eller superstition och falska Lärofarfer, i längden bibehålla sig, och at de största både verldliga och andliga Magter derigenom framalstrat sit fall. 4:o Den allmänna kändedomen af vetenskapernas upkomst, öde och förändringar, jämte verkningarne här af bör undervisa både Theologen, Philosophen och Statsmannen om tillfälliga orsakerna till visfa Läror, desfas nytta eller skada, hvad uti visfa systemer är verkligt eller inbilladt, huru Moralen, som är rätta grundvetenskapen för Samfundsmänniskjan för litet odladts, och huru sinligheten och passionerna, jämte superstition, och en mot sundt förnuft och sakens natur stridande bättringslära derigenom hafva tagit öfverhanden. 5:o Gifver ock denna allmänna kändedom både om Theologiska och Phi-

lofophiska Systemers dels grundfanningar, dels hypotheser, eller obevifsta förslagsmeningar, en nödvändig och nyttig uplysning i anseende til den plan, som bör följas vid en allmän Reforme.

3 *Afdelningen.*

Om Apologisk - Syffors Förbättring.

Ju nogare man hänföret våra Fäders Inrättningar til de tider, på hvilka de lefvat, jämföret Statens tilstånd med Kyrkans, då varande uplysning med en ännu allmännare okunnighet och rådande fördomar, från hvilka de ingalunda voro befriade; dels flera skäl skal man finna, som tala til deras ursäkt, at ej hafva påtänkt andra inrättningar än de gjorde. Då våra Lagar voro utan den ordning och systeme, den skilnad och utredning af allmänna grundlagar och enskilda, som et med ordning författadt Lagverk fordrar; då en allmän hushållningslära ej var räknad ibland de egentliga vetenskaper: då nödvändigheten af andra språks lärande än Latin, Grekiska och Hebraiska icke kändes; då Handelsvetenskapen, som i senare tider tilldragit sig Staters yttersta upmärksamhet, icke påtänktes: då ansågs icke heller Bokhålleriets lärande

och

och skickliga Contoristers tildanande för nödvändigt vid våra Undervisnings- verk. Följden häraf är den, at, då andra Riken för många år sedan inrättat Handels- Academier, äge vi ingen publik Inrättning, hvarest Rikets Ungdom kan lära sig Bokhålleri, hvilket likväl är nödvändigt at känna, icke blott för alla dem som fåsta sig vid handel, utan ock för Banco- Finance- Cammar- Revisions- Karlar, samt all Betjening, som skal föra böcker vid våra nog talrika Järn- Koppar- och Måslingsbruk, samt Factorier.

Denna allmänna brist kan til en betydlig del ersättas derigenom at de vid Gymnasierna i Riket inrättade Apologist- Sysslor förbättras, så at Ungdomen der, jämte Aritmetiken, äfven lärer Bokhålleri. När tillika den Ungdom, som väl bevistar Scholor och Gymnasier, men icke Academier, utan från de förra ingår i de allmänna Näringar, äger tillfälle at både lära sig de moderna språken, och hufvudgrunderne i Lagvetenskap och allmän Hushållning, jämte en sund Moral på modersmålet; så utsprider sig ock derigenom en allmänt nödig och nyttig uplysning mer och mer, hvilken utan tvifvel kraftigt medverkar til det stora ändamål, dit all uplysning bör syfta, nämligen förbättring i seder, tankegåfvans odling, tänkelätens förädling och mång-

faldiga af okunnighet upkomna tvister undanröjda. Det Italienska Bokhålleriet, eller med få kallade dubbla partier, bör, såsom det bästa allmänligen läras. Nyttan och ofra nödvändigheten af denna Kännedom sträcker sig icke blott til alla dem, som ingå i Handel och Bruksrörelse tillika med de ofvanföre uprätnade, utan ock til Possessionater, til Revisörer och alla dem, som antingen med Kronans, eller andra räkenskaper och bokförande hafva befattning.

5. CAPITLET.

Om Lårofåttet och Lärare vid Gymnasier och Scholor.

Vid frågan om Lårofåttet vid de lägre publika Undervisnings-verken är nu icke vår tanke at visa, hvarken huru allmänna fördomar eller oriktiga begrep de fleste Medborgare hafva om deras nytta och företräde framför den privata Undervisningen: Vi hafve redan tydligt framställt detta i 3 Capitlets första Afdelning. Det är ur en allmännare synpunkt vi vilje skårskåda detta ämne. At

Mån-

Människjors inrättningar röja sina Uphofsmåns och sin tids förmoner och fel, rådande tänkesätt och herrskande fördomar: at dessa, för mycket locala, tillfälliga och inskränkta inom et visst tidehvarf för at oförändrade passa sig för alla, måste, enligt tänkesättens förändring, fördomars aftagande, uplysningens tilväxt, och nya kunskapers upkomst, som göra de äldre umbärliga, antingen rättas och förbättras, eller ock afskaffas, är lika så onekligt, som nödvändigt. Vi fäste oss således här vid sjelfva sättet och medlen, hvarigenom förbättrade kunskaper naturligast och bäst kunna och böra meddelas.

Vid alla ändringar och förbättringar är en medelvägs iakttagande likaså nödvändigt, som sjelfva ändringen. Om denne medelväg icke träffas, eller med sorgfällighet icke följes, kunna sjelfva förbättringarne, ehuru nödvändiga och til affigten goda, igenom starka afbrott åstadkomma mer oreda och förvirring, än det gamla felaktiga, hvars missbruk en lång vana gjort dragligt. Med öfvertygelse om nödvändigheten at hålla denna medelväg, då frågan är om ändring och förbättring vid de allmänna Läroverken, kunne vi icke i sin vidd godkänna det Lärofsätt, som våre nyare Reformatorer, en Bafedow, en Campe med flera, hvilka författat vidlöftiga arbeten til en all-

allmän förbättrad Upfostran, i det gamlas ställe
 velat införa, och det för följande orsaker.
 1:mo Anse vi icke den method vara enligt
 med naturen at indela Ungdomstiden i visfa
 årtal, och enligt dem tilförordna visfa studier,
 som skola börjas och slutas inom denna pe-
 riod; ty tiden, på hvilken själens förmögen-
 heter utveckla sig, är hos Ungdomen ganska
 olika. Hvad den ene vid nio och tio års
 ålder kan fatta och med färdighet lära, in-
 träffar ej hos en annan förr än vid tolf och
 fjorton. Och som det icke står i människjors
 förmåga at ändra naturen, så åligger dem at
 henne efterfölja, om de skola lyckas. At
 mycket påskynda Ungdomens snara mognad,
 som i vår tid blifvit mycket allmänt, är at
 den förderfva, och för en angelägen framtid
 göra oduglig: at på lika tid och med samma
 undervisning vilja drifva åtskillig Ungdom til
 lika mognad är en omöjlighet. Naturen drif-
 ver icke på et och samma tråd all frukten
 til lika mognad på lika tid utan småningom,
 och om man igenom konst vill förekomma
 henne, och före den naturliga tiden drifva
 den til mognad, försämras den i godhet,
 kraft och smaklighet. Vår gamla Scholindrät-
 ning at låta Ungdomen, icke efter år och ålder,
 utan efter flit och skicklighet, vinna befordran
 igenom flera grader eller Claster, enligt tidi-
 gare

gare eller senare förståndets utveckling och stadga i eftertanke, är aldeles grundad i själva sakens natur, och bör därför bibehållas.

2:o Ogille och förkaste vi en annan i vår tid nog allmänt antagen Principe uti Upfostringslåran bestående uti at icke blott väcka, utan ock updrifva sinligheten, känslorna och passionerna före den tid, naturen sjelf sådant vil medgifva. Til den ändan finner man så väl hos förenämnde Författare, som ock i andra Upfostrings- verk (Såsom Théâtre d'éducation och flera) med hvad sorgfällighet än små Romaner, än så kallade moraliska Skådespel, än andra berättelser, eller sagor, blifva förestälda. Man behöfver ej frugta, at den fysiska människjan icke mognar inare än den moraliska, den sinliga än den förnuftiga; därför böra, i stället för at väcka begär och upelda passioner i en ålder, då naturen ännu för litet utvecklad lemna dem i hvila, de begrep inplantas, och de kunskaper meddelas, hvilka å den fysiska sidan dana Ungdomen til hårdighet, kroppsöfningar, vighet och modighet, å den moraliska ingifva den rena grundsatser och rätta begrep om dygd och seder, historiska exempel på ädla tänkesätt och gärningar til befordrande af egen och sina Likars sällhet, til vinnande af samtidens och efterverldens högaktning. Vi neke icke nyt-

nyttan af anständiga Skådespel i och för sig
 sjelfva, uti hvilka felsteg och laster framstäl-
 las såsom straffbara, och der dygdiga och go-
 da belönas; men denna Schola är icke för
 barnåldren eller Ungdomen, hvars förstånd
 för litet utveckladt för at deraf draga rätta
 meningar, kan lätt fästa sig vid motfästen af
 det som ålyftas. At visa Ungdomen den druc-
 ken persons årbörder för at ingifva affmak
 för en sådan last: en ålskares håftiga kärlek,
 som mislyckad gör honom förvissad, för at
 varna för passionernas våldsamhet: en bedrä-
 gen men intagande skönhets tårar för at ha-
 ta och undfly bedrägeriet: en bedröfvad och
 hämndfökande Fader, hvars enda dotter en
 lycklig brottling bortlockat: en Moders yt-
 tersta vaktsamhet jäckad och fruktlös, äro vid
 den ålder, då begären vakna, och passio-
 ner na lifvas, men förnuftet utveckladt och erfa-
 renhet saknas, nög farliga undervisningar.
 Människjo-sjålen är af den art, at hon väl
 kan ryfa vid lastens första ålkådande, men
 vänjer sig småningom dervid, och i stället för
 at väcka rysning kan den omsider behaga *).

Den

*) Detta ämne är vidlöftigt utredt i en anony-
 me Afhandling på Tyska af en sig kallande
 Verzieherinn, och hvarest följderna eller ska-
 dan både för veder, sundt förnuft, och grund-
 lighet i tänkesätt och kunskaper äro vilade.

§:o Den förman, som Ungdomen igenom små Theaterstyckens Spelande tros vinna, bestående uti driftighet och fermhet att tala offentligen, och förvärfva sig konsten att väl proclamera (en konst så högt aktad, så mycket eftersträfvad af Greker och Romare, hvartil förnämsta grunden dock låg i harmonien och musiken af deras språk) kan visserligen lika säkert vinnas igenom andra medel. Det är Talaren antingen i Tribunen eller Prädikstolen, som i synnerhet bör besitta sig om en själskänsla af språkets skönheter, så under starka, öfvertygande och rörande, jämte lättret att det så framställa, att verkän icke felar. Igenom de samtal, som af Läraren vid Undervisningsverken anställas, då några af Ungdomen i allas närvaro skola ån angripa ån försvara visse framställda Satser; och igenom Tal, som författas, öfverses och offentligen upläsas, kan detta vigsiga ändamål vinnas utan frugten att passioner i förtid upåggas, eller våkta känslor missledas.

Då vi af fråde att införa vid de publika Läsöfverken de nyare Uppfostrings- och Lärans method, sker det egentligen för öfvannämnda orsaker, hvilkas grund ligger i beskaffenheten af vår själs egenhet; icke af någon fördomsfull vördnad för bibehållandet af gamla plågsleder. Vår affigt lär ut af det gamla

ändra och förbättra det felaktiga; at bibehålla det nyttiga, och detta endast af de nyare antaga. En hufvudgrund för den allmänna Upfostran ligger äfven uti et Samhälles beskaffenhet och Inrättning, hvaruti många enskilda omständigheter förekomma, hvilka hindra, at et Lärofätt, antaget hos en Nation, icke är lika lämpligt hos en annan. När dessa tvåne grundoraker öfvervägas, nämligen det som först kommer öfverens med naturen af vår själs egenskaper och deras utveckling, sedan allmänna nyttan för Samhället, saknas icke grundliga skäl til bibehållande af vårt vanliga Lärofätt, med ändring och förbättring af det som en senare tid antingen gjort urmodigt eller nödvändigt, och som för våra Fäder varit okänt. Grundligheten af vetenskaper har varit och alltid bör vara föremålet vid Läroverken. Betrakte vi antingen Regeringsfätt, eller enskilda Stånd och Ämbeten i vårt Rike, eller närvarande tids uplysning, tänkesfätt och lynne, skal detta alltför öfvertyga oss om nödvändigheten at hos Ungdomen implanta grundliga vetenskaper. I den mån Människjans moraliska förmågheter utvecklas, en naturligare och allmännare kännedom inhämtas om Gud, sig sjelf, sina rättigheter och skyldigheter, eller medlen at befordra så väl Samhällets som egen Sällhet; i den

den mon måste allmänna Undervisningen, hon må komma från Cathedern eller Prädikstolen, förbättras och städas, för mycket finliga målningar och föreställningar om ondt och godt, om straff och belöning, hvilka i förståndets spådare barndom icke varit aldeles onyttiga, bortläggas, emedan deras verkan, som berodde af den förutsatta öfvertygelsen, igenom en högre grad af uplysning, en nogare kännedom om naturen af det verkliga goda och onda, en finare känsla och urskilning, icke blott uphörer, utan ock med tiden, och om den för länge drifves, åstadkommer ringa aktning, at icke låga förakt både för Låran och Lärare *).

I

An-

*) Det är en falsk och mycket skadlig princip at icke ante grundlig underbyggnad i vetenskaper, i synnerhet de Moraliska, för nödvändig til at rätt förstå och sköta alla Rikets Ämbeten, och ju högre de äro, des mer kunskaper, förstånd och vidsträckt erfarenhet fordras at dem til Rikets gägn och heder värdigt uppfylla. Statslåran, hon må betraktas från hvad synpunkt som hållt, fordrar grundlig kännedom och mycken erfarenhet i världsliga handlingar: Lagvetenskapen förutsätter och grundar sig på en djup kännedom af hela människjans Moraliska Väsande: och om allmänna Hushållningen skal vinna åstundad framgång, fordrar den en vidsträckt kännedom om hela politiska kroppens

Anmärkning.

Man träffar i synnerhet tvänne nog betydande brister i vår publika Undervisnings-Inrättning, hvad Lärare och Lärafsätter angår, näm-

physiska beskaffenhet. At grundliga kunskaper icke blott hedra, utan äro ock ganska nyttiga för en Militaire, är öfverflödigt at nämna; likaså at det egentligen, om icke endast, är vid de publika Undervisnings-verken, som dessa grundliga kunskaper bäst kunna läras, sedan vid dem den förbättring är ejord, at både moderna språk och de ofvanföre omtalte bristande kunskaper, inhämtas.

Här vore ock stället at visa, huru orätta begrep och stora fördomar en myckenhet aktningvärde Medborgare hafva om rätta nyttan af Publika Undervisningen och om sjelfva Disciplinen. Hvad det förra beträffar är redan i tredje Capitlet vid jämförelsen imellan publika och privata Upföstran en sådan förklaring given, som förmodligen tilfridsställer hvar och en billig; är åter frågan om det senare, grunda sig inkåsten och farhågan dels på öfverdrifna och ofanna berättelser, dels äro de tagna från äldre tider, då ännu mycket groft och ohöfladt i seder och lefnadslätt var allmänt, och följaktligen kunde det icke skiljas ifrån sätter at undervisa. Med en allmän ståndning och höfsning hafva dessa olägenheter af sig sjelfva förfällit, och ändra sig i den mon tänkesättens förfining tiltager. På lika slippig grund

nämligen tiden afdelad i visfa terminer, och tillfället för Lärarne at på federnas vågnar hafva ständig tillsyn på Ungdomens upförande.

I 2

När

stödjer sig et annat inkast om de ofeder, som en stor samling af Ynglingar skola meddela hvarandra. Beskaffenheten af sådana inkast visar, at de, som dem göra, äro vida skiljde från besattningen med, och närmare kändomen af Ungdomens yrken, göromål och skyldigheters fullgörande vid Undervisnings-verken. Den mästa tiden användes til Lektioners skötande, och någon frihet är för Ungdomen nödvändig. Äfven denna frihet nytjas ofta til nyttiga kroppsöfningar. Men med all frihets bruk insnyger sig ock desfs missbruk, hvaraf väl kunna upkomma små skärmytslingar imellan Ungdom, som likväl både börjas, slutas och glömmas på dagen, och gifva merändels en slags rättelse, erfarenhet och varning, som icke är onyttig. At fåta sig vid så små saker, at deraf taga skäl at afhålla sina barn från de större förmoner, som allmänna Upfostran medförer, bör väl icke komma i fråga hos förnufdigt ömma Föräldrar, hvilka i sina egna hus antingen med eget ovarlamt, eller igenom Domestikers än lämnre upförande, om ånge och exempel icke kunna hindra elaka efterdömens intryck, eller fortplantning af fördomar, och detta med saknad af grundlig undervisning i nödiga språk och vetenskaper, jämte en för all Ungdom nyttig erfarenhet, som omgänget med främmande personer medförer.

När Ungdomen flere månader om året vid allmänna Läroverken, hvilket utgjör tiden imellan terminerna, är utan arbete och öfning,

Hvad Lärarne beträffar, är väl icke mycket at erinna, då de i Constitutionerna erforderliga egenskaper, grundlig kunskap, skicklighet at undervisa, och goda seder ägas: den ändring torde dock vara angelägen, at i den vetenskap en Lärare afslagt prof, och uparbetat sig, bör han förblifva, så länge han är inom et visst Läroverk, för at icke så väl sjelfva vetenskapen, som ock Lärlingarne, igenom Informatorens råta ombyten från en plats til en annan, skola förlora; ty sällan träffas en Lärare, som är lika skicklig at undervisa i olika vetenskaper. Detta är i synnerhet nödigt vid Gymnasier, men icke Underscholor. Och som Lönerne äro olika bör en hvar af Lectorerna efter förtjensten tiltråda en större Lön, ehuru han altid förblifver vid samma vetenskap. Här är icke stället at undersöka, hvarföre de, som dela lika arbete och möda, skola vara olika lönte. Detta härleder sig från de Äldres inrättning, hvilka sjelfve merändels Präster hafva i synnerhet förskaffat åt Theologie, samt Hebreiska och Grekiska Språk. Læctionerna præbenden tillika med lönen. Höremot kan väl invädas, at en Mathematicus til exempel skulle i sin ordoing tiltråda et præbende; men så vida sjelfva löningslättet icke kan ändras, är bättre, at et Läroverk äger en snäll Informator, om han ock skulle vara mycket medelmättig Pastor, än

ning, bortglömmer utan tvifvel en stor del af det, som under terminerna blifvit lärdt, jämte för mycken frihet at råda sig sjelf, at inhämta smak för sysslöshet, eller fiskande, jagande och dylika tidsfördrif, hvilka borttaga så väl lusten för nyttiga studier, som vagnan at i sit arbete vara ihärdig. Följderna

I 3

här af

igenom flyttning från en Lektion, som han til Ungdomens stora nytta förestätt, endast för at i sin tour komma til et präbende nödgas, och det ofta på sin senare ålder, löka en annan, hvarvid man ej kan begära mycken skicklighet, i lynnerhet då tröghet af mångårigt arbete och aftagande krafter tillföra; men Ungdomens förlust blir derigenom så mycket kännbarare.

En närmare upsigt öfver Ungdomens leder, et mer personligt omgänge och sammanlesnad med Lärare och Disciplar, til at från yngre åren lära deslä så väl ordentlighet och stadadt upförande, som hokvett, vore visierligen en förmon vid de publika Läroverken, som mycket skulle förmå tänkande Medborgare at dit sånda sina barn; men då Kronan på många ställen icke består Lärarne fria husrum, än mindre sådana, der Disciplar kunde bo tillsammans med dem, vinnes detta ändamål icke utan tilseende, och det icke annorlunda än igenom Lärarnes nit, at jämte bokkunskap ingifva sina Disciplar smak för snygghet, sedighet och berömligt upförande.

håraf åro icke svåre at inse. Til at förekomma detta lærer såkraste utvägen vara, at visse växelvis fortsätta studierna, då åfven, i synnerhet om sommaren, åtskilliga Kropsöfnin- gar tillika kunde läras.

Om Lårarne skulle kunna hafva rätt til- syn öfver den Ungdoms seder och upförande, som skild från Föräldrars hus vistis vid Lå- roverken, borde de bo tillsammans. Men detta fordrar ansefliga byggnader egentligen til et sådant ändamål inrättade, och de åter betydande summor för at anningen inköpa och hårtill inrätta gamla hus, eller upbygga nya. Deså medel, då Statens tilgångar ej medgif- va, torde ej bekommas, utan at alla Med- borgare i hvarje Stift af Patriotisk nit såsom frivillig gåfva årligen erlade en viss summa.

6. CAPITLET.

Om Scholor.

De allmänna Scholor, som öfver hela Riket åro anlagde til Uplysningens och Verenskapernas befordran, åro icke af lika nytta och nödvändighet. De torde alla kunna hän- föras til två Hufvud-Clasfer under namn af större

större och mindre Trivial - Scholor. Vid alla
 Gymnasier äro tillika stora Trivial - Scholor,
 uti hvilka Ungdomen igenom flera Classer
 göres skicklig at på Gymnasium kunna afhö-
 ra och begagna sig af grundliga föreläsningar
 i språk och vetenskaper. Igenom denna til-
 gång på undervisning vid de större Scholor,
 kunna visserligen de mindre, som vanligen i
 Städerna af samma Stift äro anlagde, til långt
 nyttigare bruk inrättas och förändras, än de
 nu äro. I:mo Bör vid dessa Scholor Latin-
 ska och Grekiska språkens läsning afskaffas,
 emedan deras lärande borttager den måtta ti-
 den för en Ungdom bestående merändels af
 Borgares och Handverkares barn, af hvilka
 de fleste förblifva vid sine Fäders Borgerliga
 näring eller handverk, til hvars skötande
 Latiniska och Grekiska glosor äro aldeles öf-
 verflödiga. Utom onyttigheten at inprägla i
 barnens minne några Latiniska phraser och
 grammatikalier, som ofta gifva dem et falskt
 begrep om lärdom och förnuftig kunskap,
 väcker detta icke fallan hos dem föragt för
 et nyttigt Handverk och Borgerlig Näring,
 som de då anse för ringa, och utan at sjelf-
 ve kunna pröfva hvarken sin skicklighet för
 studier, eller sin förmögenhet at dervid kun-
 na underhålla sig, öfvergifva de en handre-
 ring, hvarigenom de kunnat blifva nyttige
 och

och närande medlemmar i Staten, för at öka myckenheten och ofta odugligheten af de nog talrikt tårande. 2:o I stället för Latiniska Språkets läsning böra de undervisas i modersmålet jämte skrift, så at de det med redighet kunna känna och med renhet skriva. 3:o Grundsanningarne af en fund Philosophie och rätta begrep om medborgerliga och patriotiska dygder, som visa sig i lydriad för Lagar och Öfverhet, i rättvisa och välgörande emot sina likar, jämte funda begrep om Religion, böra med grundlighet och eftertryck från yngre åren inskärpas. 4:o En fullständig Fäderneslandets historia behöfva desse barn icke känna, utan böra i desse ställe lära et utdrag, som i synnerhet innehåller senare tidens händelser tillika med de Regenters och Borgares patriotisme, som bidragit til Rikets bestånd, anseende och åra. 5:o Böra de lära uti Arithmetiken åtminstone quatuor Species, jämte någon kännedom af Geographien, i synnerhet den Svenska. Förfedde med desse nödiga och nyttiga kunskaper vid desse smårre Scholor, hafva de, som vilja fortfara med studerande lagt en god grund, som blifver dem nyttig vid de större Låroverken, och de andre, som ingå i Borgerliga nåringar eller handverk, hafva åfven lärt grundbegreppen af den för

en rättskaffens Underfåte och Medborgare nödvändiga kannedom.

Vid större Trivial-Scholor bör grundläggas så väl uti Språkkunskap som andra vetenskaper, enligt den allmänna plan i det föregående upgifven, och som grundar sig på dels nya Låroböcker på modersmålet författade, dels förbättrat fått at lära språk, såsom i 4 Capitlets 1 Afdelning uttakadt är. Desas Scholor äro af två slag, sådana nämligen som äro vid Gymnasier, eller ock anlagda i Stift, der intet Gymnasium är. Vid de förra göres Ungdomen igenom kannedom af Elementarvetenskaperna och språken skicklig at begagna sig af desas vidsträcktare Afhandling på Gymnasium, hvarvid annan ändring ej är nödvändig, än som förbättring i Låroböcker och språk fordrar. Denna består egentligen deruti, at i första Classen läres at rent skriva och grammatice förstå modersmålet på fått ofvannämnde afdelning uttakar, tillika med declinationers och conjugationers lärande i Latinen, hvarjämte äfven början göres at lära de grundvetenskaper, som för smärre Scholor föreslagne äro, utom Arithmetik, som vid större Scholor merändels har enskild Class. I andra fortsättas de började Elementarvetenskaper jämte Latinska språkets grundligare grammatikaliska kannedom, tydning och reg-

lors tillämpning igenom stilaras skrifvande. I tredje Classer fortfares med de der öfliga studier med den ändring, at Elementerna af Poetik och Rhetorik i stället för blott Latiniska efter ofvanföre gifvit förbättringsläst läres tillika med förbättradt compendium i allmänna historien. I fjerde Clasfen jämte andra studier böra utom Geographien elementerna af Logikan läras. Hvad de Trivial-Scholor angår, der inga Gymnasier äro, utan Ungdomen efter slutad läsning i Clasferne genast refer til Academien, är en grundligare Undervisning nödvändig, så väl i de gamla språken för dem, som vilja förblifva vid Lärstaten, som oek en ny inrättning at lära de moderna, jämte god underbyggnad i de grundligare Elementar-vetenskaper, som vid Gymnasierna inhämtas.

Anmärkning.

Det torde ej behöfvas at erinra, det härmed ingen annan hufvudsaklig ändring åfytas i allmänna Undervisningen, än den som är en nödvändig följd af en ny Lections inrättning, eller förbättring af det gamla. Då äfven på olika Orter i Riket inrättningarne i undervisningen icke äro de samma, då grunden til denna olikhet ofta ligger i sjelfva ortens locala beskaffenhet, i des fysiska och

oecono-

oeconomiska skick och tilstånd, hvilket åter kan göra vissa studier tillfälligtvis nödvändigare på en ort än en annan; är tydligt, at väl et och samma lärofätt kan följas, enahanda Läroböcker i de allmänt nödvändiga vetenskaper öfver hela Riket brukas, men icke at hvar och en vetenskapsgren är öfver alt lika allmänt nyttig at updrifva.

7. CAPITLET.

Om Allmogens undervisning.

En vis Regering bör aldrig underlåta at fåsta sin synnerliga upmärksambet på den talrikaste höp af Undersåtare, som plågar inbegripas under namn af Menighet, eller Allmoge. Vi förkaste på ganska goda skäl några Sophisters fördomar och falliska inbillningar, som förment, at ju okunnigare Allmogen är, ju lättare låter den leda sig, ju sorglösare tilbringar den sin tid, och ju mindre skal den vara fallen för ombytligheter och afvund öfver deras tilstånd, som tyckas njuta större förmåner i Samhället. Motsatsen häraf intygar en mängd af historiska vittnesbörd, at ju okunnigare eller skräckfullare en Menighet är, ju lättare är den uprörd och förledd, samt

ut-

utsvärfvar i ytterligheter och våldsamheter. En klok Regent åger dock, betraktad som uplyst Statsman, Philosoph och Människjovån ömmare pligter at upfylla, ädlare ändamål at vinna igenom Allmogens uplysning än blott förekommandet af oroliga uptråden. Som Fader för sit Folk bör han få mycket mer ömma för desse Statens Barn, som de visserligen draga tyngsta bördan och utgjöra et Rikes fysiska styrka, och som aldraminft är i tillstånd at sjelfve förskaffa sig uplysning och förbättra sit moraliska väfende. I alla människors Själar, ifrån de okunnigaste til de målt uplyste, äro förmögenheterna at emortaga uplysning, at inhämta kunskaper, och åtrån efter sällhet och välmående, af lika beskaffenhet. Människjo-naturen är sig öfver alt i sjelfva grunden lik, desfs hufvudbøjelser ifrån Thronen til Kojan leda til samma ändamål. Alla sky eländet och olyckan: alla eftersträfva nöjet och sällheten. Uti de olika begrep de gjöra sig om sällhet, ligger följakligen grunden til de olika medel, som de använda at den vinna. Men dessa olika begrep härleda sig från olika uplysning och kännedom så väl om sällhetens natur, som beskaffenheten af medlen. All nödvändig och väfentlig undervisning består således uti at om dem erhålla en ren och sann kännedom.

I an-

I anseende til olika kall uti Samhället, som fordrar olika insigter och olika grad af kunskap, kan visserligen en del Medborgare umbära de kunskaper, som för andra äro nödvändiga; men kännedomen af en ren Gudadyrkan, af en sund Moral, af lydriad för Lagar och laglig Öfverhet, af så Mänskliga som Medborgerliga pliktens uppfyllande, är för alla nödvändig at veta, til hvad stånd de ock må höra. Om vi äfven skilje förnuftig Lärdom ifrån en myckenhet tillskapade konstord, hvarpå den är uttryckt, och en efter godtrycko upstald läromethod, enligt hvilken kunskaper meddelas; skole vi finna, at hvarken är Allmogen utan begrep at den fatta, ej heller är skilnaden i förståndet at begripa det nyttiga och nödvändiga så stor, som man vanligen föreställer sig; och orsaken til den skilnad som är, ligger utan tvifvel til en stor del i de gamla undervisningsböcker för Allmogen, som til urval och föreställningslätt af den Lärdom de innehålla, så litet äro afpassade efter vår själs fattningsgäfvä at i naturlig ordning ifrån de enklaste och begripligaste sanningar upptiga til de högre. Våra A. B. C. Böcker til exempel börja med den uppenbärade Gudalärans hemligheter, och med dessa skola barnen börja? Första budet i vår Cateches förutlätter och fordrar mycken

ken k annedom om de Skapade tings natur, deras ursprung och beroende af en Skapare, samt hans egenskaper och affigter med m anskjan, och så vidare. Elementarb cker, som tydligt, lifigt och grundligt innehålla ofvannämnde viktiga kunskaper, och hvilka tillika vid de sm rre Stads-Scholor kunna brukas, skola utan tvifvel mycket uplysa och förbättra Allmogens tänkesätt, förädla dess Moraliska varelse och småningom utrota  nnu rådande fördomar.

Tjenligare Lärare f r Allmogen torde ej vara at tilgå  n F rsamlingarnes Klockare, och i de större, der en person  r otillräcklig at undervisa barnen, kunna flere antagas, som b ra stå under Prästerskapets allmänna tillsyn och inseende. Deras göromål bör vara at l ra Allmogens barn 1:mo at l sa och skriva sin modersmål. 2:do At räkna enkla quatuor Species. 3:o Elementerna af Sedol ran. 4:o Elementerna af Gudal ran först enligt F rnusters grunder, och sedan dermed förena Uppenbarelsen. Nödvändigheten och nyttan af dessa kunskaper l ra icke bestridas. Det  r, kan hända, författningen af dessa Elementarb cker, som böra vara afspasade efter Allmogens begrep och fattnings-gåfva, f rf ker at lämna den nya L rob cker, sedan den en gång l rt och vant sig vid de gamla, torde

torde medföra svårigheter och betänkligheter. Det förra afhjelpes igenom en skicklig Författare, som vet lämpa Sedolärans och Gudalärans fanningar til det ådämål, som åsyftas: hvad det senare beträffar, förblifva sakerna til större delen de samma, fastän ordningen, uti hvilken de föreställas, göres naturligare, och läran mer sammanhängande.

Anmärkning.

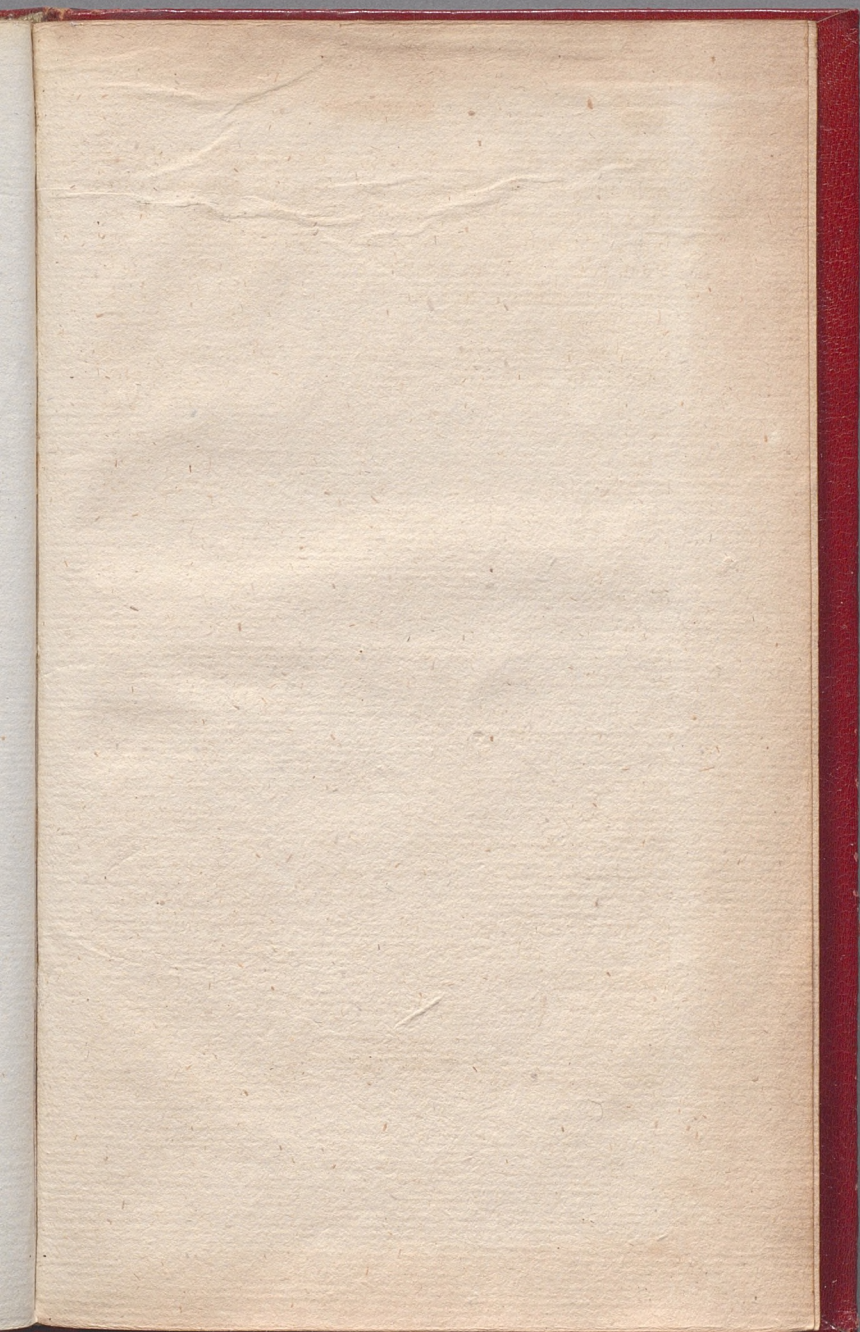
Andra personer än de, som vid pröfning finnas skicklige at undervisa Allmogens barn i ofvannämnde stycken, böra icke til Klokkare-fylkor antagas, och derest de ej medhinnna, kunna andre för årbarhet kände af Prästerskapet tillåtas. Til lön för desse Lärare kan et frivilligt sammankort af hvar Sockns Allmoge, som icke lärer neka sina egna barns Undervisare et måtligt underhåll, anskaffas. På flere ställen är ock igenom ädelmodige Medborgares frikostighet redan anordning gjord til Scholæ Inrättning för fattige barns Upfostran til Statens nytta.

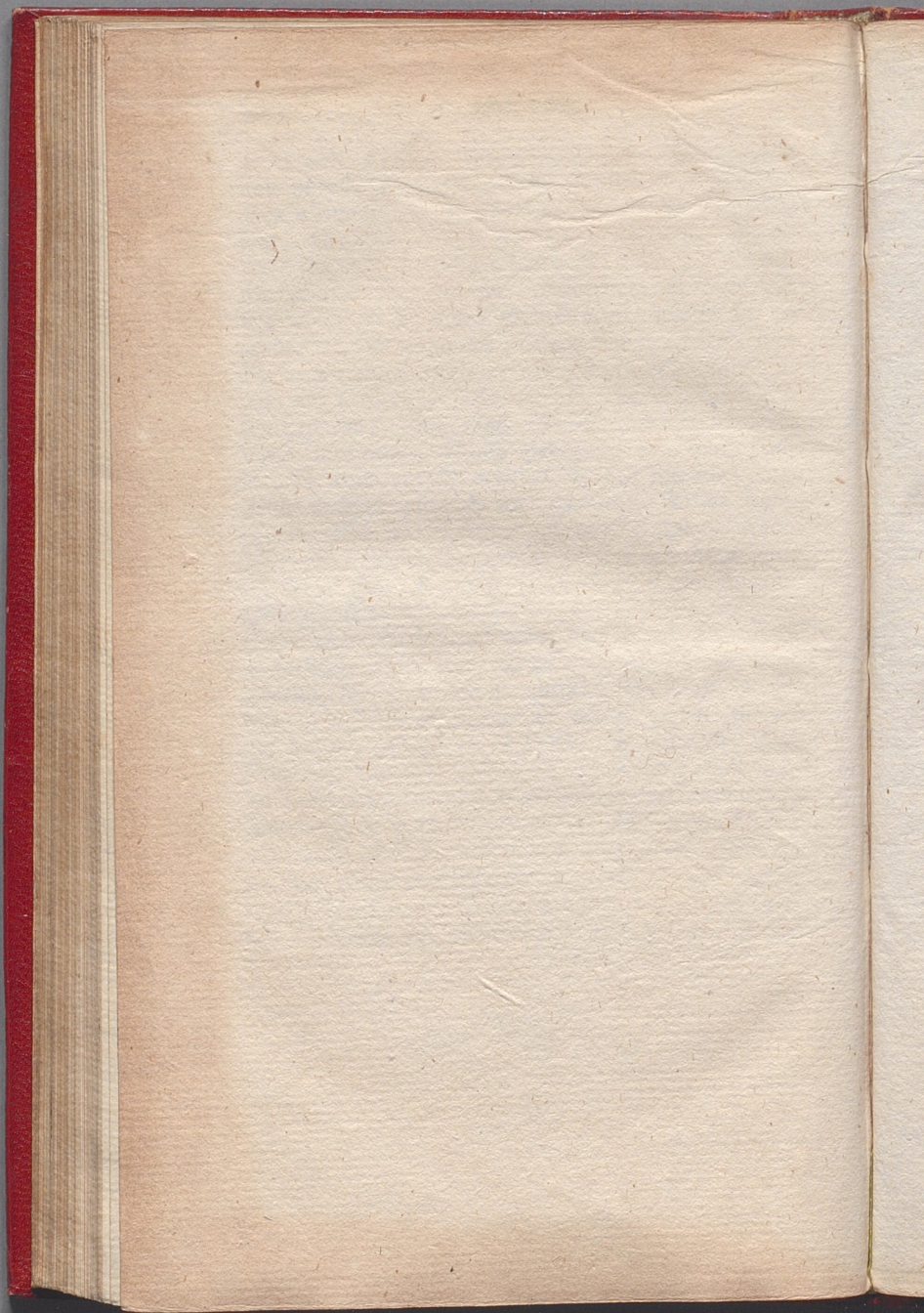
Slut.

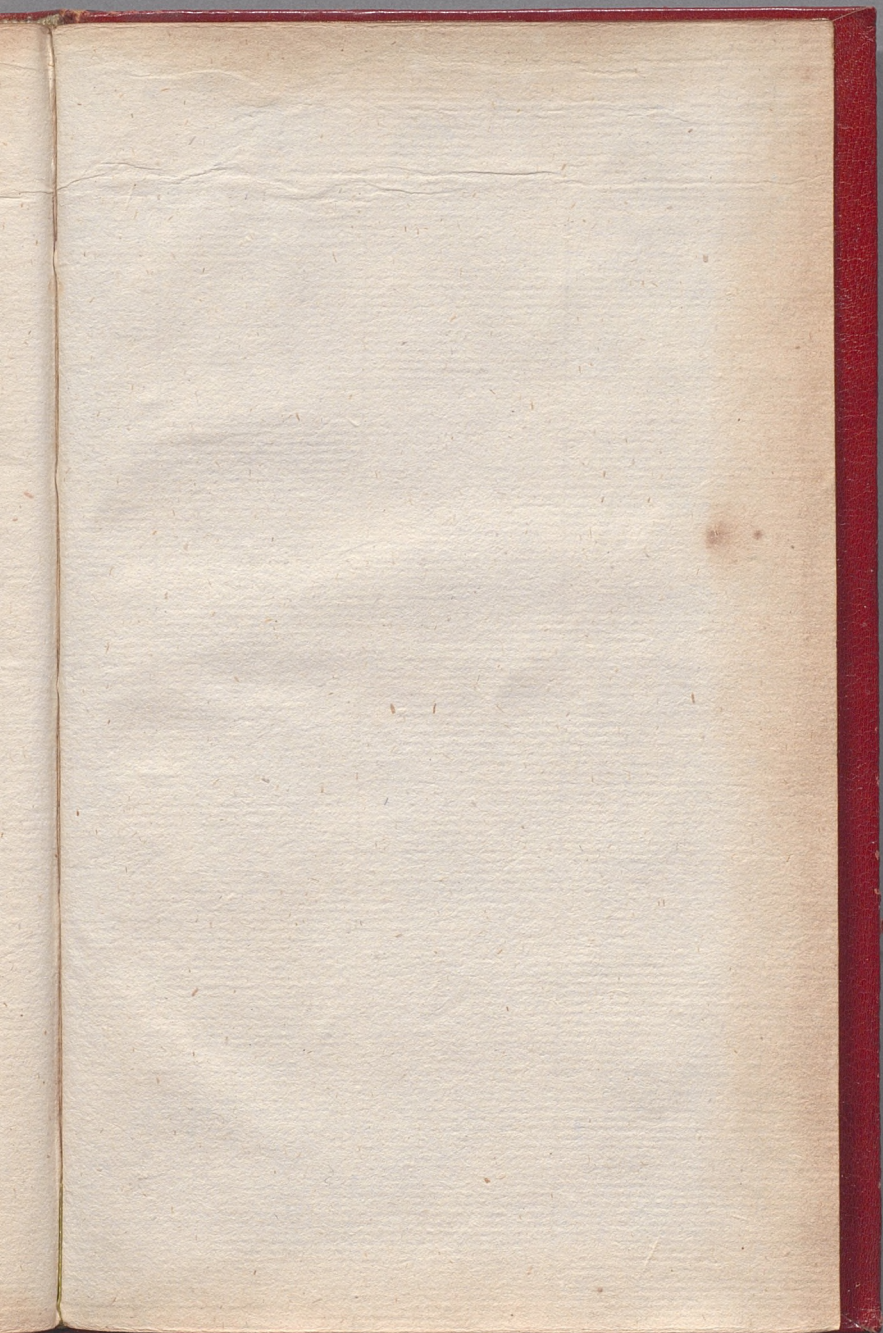
Mången torde undra, kan hända förebrå ofs, hvarföre vi icke ingått i en kritisk undersökning om vetenskapernas tillstånd vid alla Publika Läroverk; hvarföre man varit så angelägen at af vår studerande Ungdom tildana Latinare, Greker, Hebréer

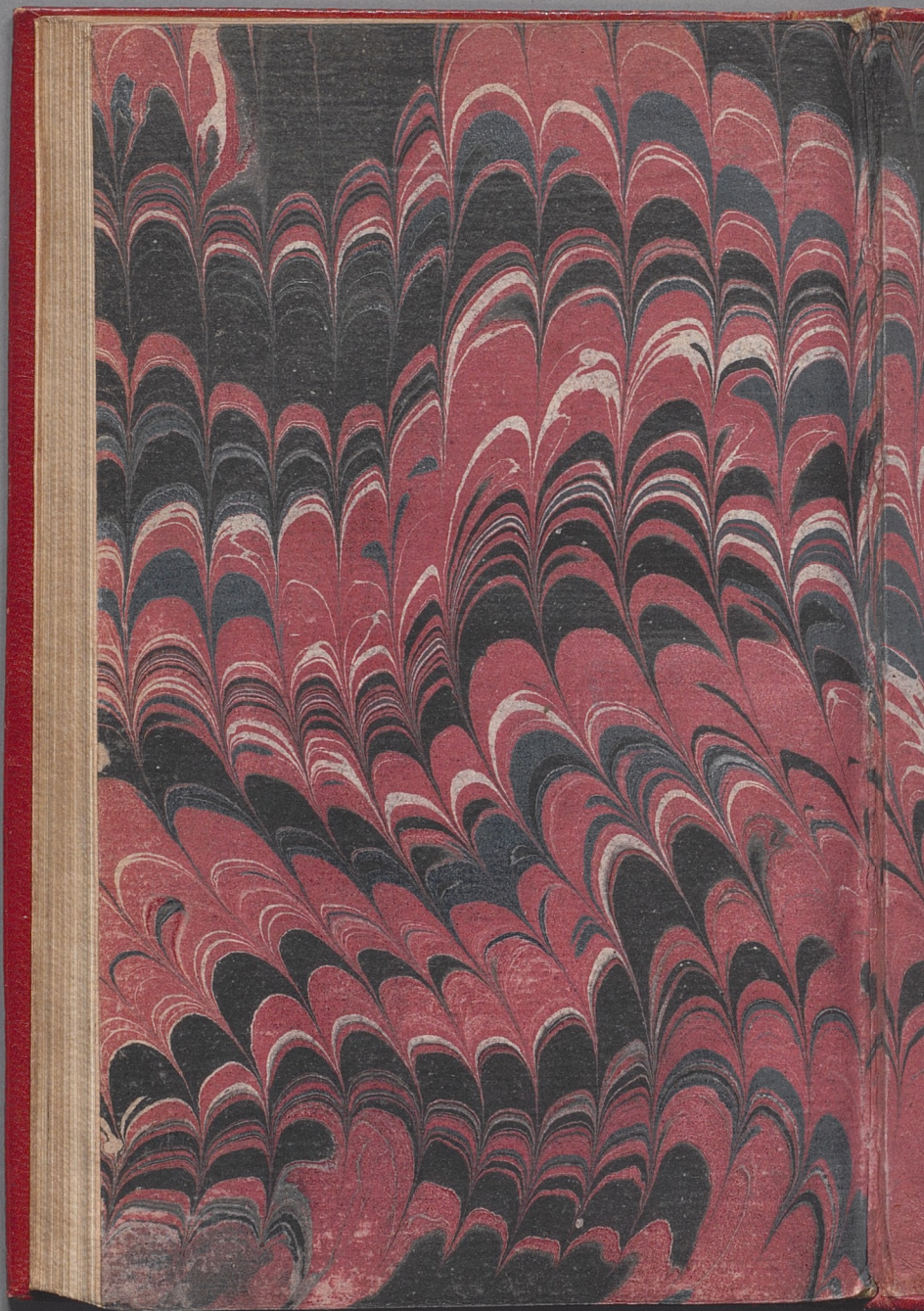
bréer och Araber, framför Svenske Medborgare och uplyste Patrioter, och förgåtit den nödvändiga kännedomen af Fäderneslandets Språk, Försvär, Grundlagar och allmän Hushållning m. m. Vårt svar härpå är redan til en del gifvit uti de briefer vi anmärkt, och de Förbättringar vi föreslagit. Vår urfäkt at ej hafva gått längre, stödjer sig på goda skäl. Man måste varsam vidröra faker, som hämta sin styrka från gamla vanor, från inbillningar och fördomar. Det är på visst sätt med Vetenskaperna, som med Skrän och Handverk. Visfa fördomar, ehuru påtagliga de äro, skulle icke utan at för mycket upröra finnena, och fätta svalnad blod i ny gäsning, kunna borttagas. Det är af tiden och den långsamt framskridande uplysningen, som dessa Förnuftets motståndare och Sanningens hinder skola smänigom minskas och försvinna. — Skulle en mer uplyst och följaktligen mer fördomsfri efterverld underlägga dessa våra tankar om Upföstrans Förbättring sin granskning, skulle hon undra, hvarföre vi i slutet af adertonde seklet endast til en del kunnat uplysta et täckelse, som Förnuft, Sanning och Människjokärlek fordra at helt och hållet borttrycka, hvarföre vi likfom den omhugfne Åkermannen måst börja med at afröja en törnbevåxt men bördig mark för at deri sedan utgå frön, hvilkas mognade frukter af lyckligare efterkommande blott kunna smakas; bör han icke anse dem för höjden af vår Kännedom, utan gränsen af vår Förmåga.

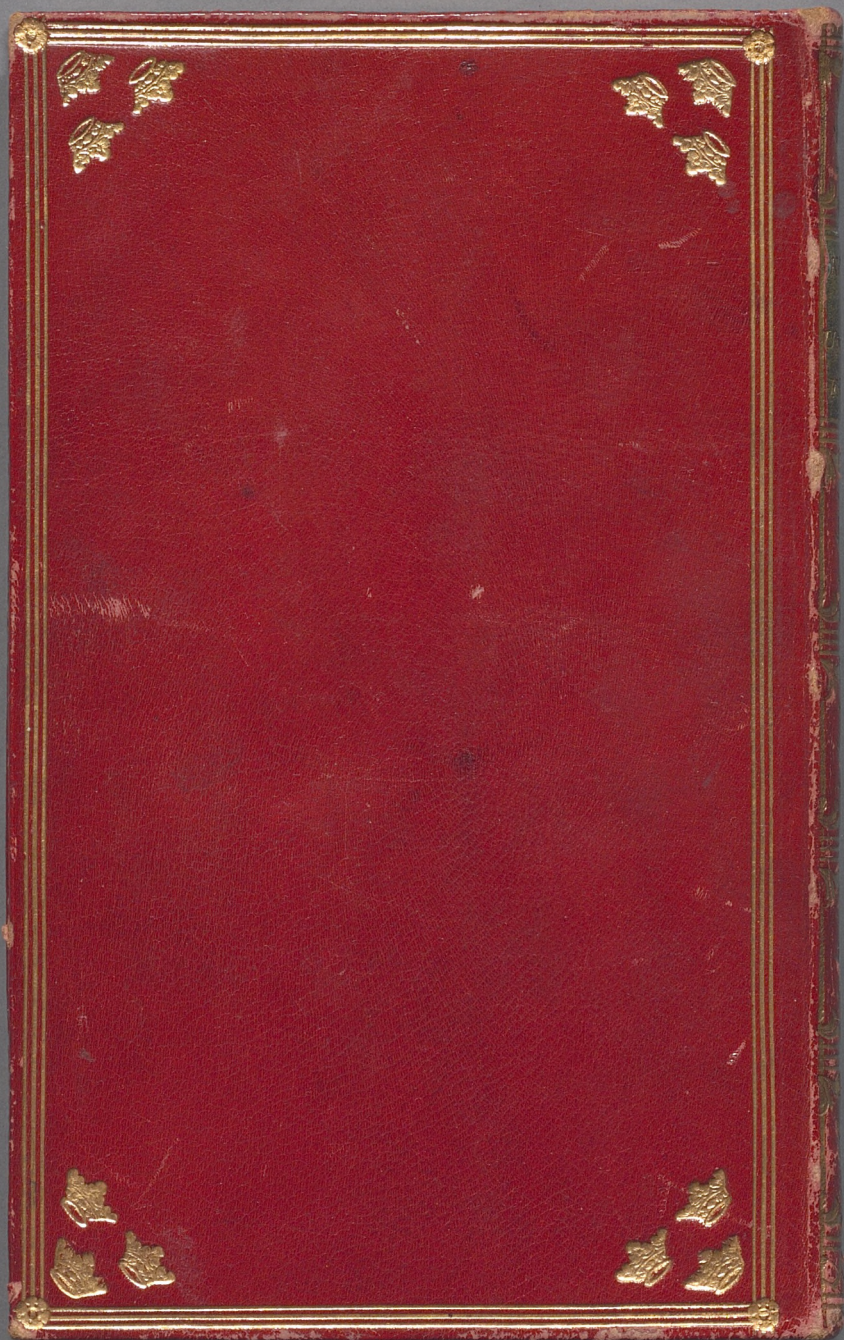

www.books2ebooks.eu